

ISSN 2072-0297

МОЛОДОЙ УЧЁНЫЙ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

16 2022
ЧАСТЬ VII

16+

Молодой ученый

Международный научный журнал

№ 16 (411) / 2022

Издается с декабря 2008 г.

Выходит еженедельно

Главный редактор: Ахметов Ильдар Геннадьевич, кандидат технических наук

Редакционная коллегия:

Жураев Хусниддин Олтинбоевич, доктор педагогических наук (Узбекистан)
Иванова Юлия Валентиновна, доктор философских наук
Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук
Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)
Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук
Лактионов Константин Станиславович, доктор биологических наук
Сараева Надежда Михайловна, доктор психологических наук
Абдрасилов Турганбай Курманбаевич, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)
Авдеюк Оксана Алексеевна, кандидат технических наук
Айдаров Оразхан Турсункожаевич, кандидат географических наук (Казахстан)
Алиева Тарана Ибрагим кызы, кандидат химических наук (Азербайджан)
Ахметова Валерия Валерьевна, кандидат медицинских наук
Бердиев Эргаш Абдуллаевич, кандидат медицинских наук (Узбекистан)
Брезгин Вячеслав Сергеевич, кандидат экономических наук
Данилов Олег Евгеньевич, кандидат педагогических наук
Дёмин Александр Викторович, кандидат биологических наук
Дядюн Кристина Владимировна, кандидат юридических наук
Желнова Кристина Владимировна, кандидат экономических наук
Жуйкова Тамара Павловна, кандидат педагогических наук
Игнатова Мария Александровна, кандидат искусствоведения
Искаков Руслан Маратбекович, кандидат технических наук (Казахстан)
Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)
Калдыбай Кайнар Калдыбайулы, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)
Кенесов Асхат Алмасович, кандидат политических наук
Коварда Владимир Васильевич, кандидат физико-математических наук
Комогорцев Максим Геннадьевич, кандидат технических наук
Котляров Алексей Васильевич, кандидат геолого-минералогических наук
Кузьмина Виолетта Михайловна, кандидат исторических наук, кандидат психологических наук
Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)
Кучерявенко Светлана Алексеевна, кандидат экономических наук
Лескова Екатерина Викторовна, кандидат физико-математических наук
Макеева Ирина Александровна, кандидат педагогических наук
Матвиенко Евгений Владимирович, кандидат биологических наук
Матроскина Татьяна Викторовна, кандидат экономических наук
Матусевич Марина Степановна, кандидат педагогических наук
Мусаева Ума Алиевна, кандидат технических наук
Насимов Мурат Орленбаевич, кандидат политических наук (Казахстан)
Паридинова Ботагоз Жаппаровна, магистр философии (Казахстан)
Прончев Геннадий Борисович, кандидат физико-математических наук
Рахмонов Азиз Боситович, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам (Узбекистан)
Семахин Андрей Михайлович, кандидат технических наук
Сенцов Аркадий Эдуардович, кандидат политических наук
Сенюшкин Николай Сергеевич, кандидат технических наук
Султанова Дилшода Намозовна, доктор архитектурных наук (Узбекистан)
Титова Елена Ивановна, кандидат педагогических наук
Ткаченко Ирина Георгиевна, кандидат филологических наук
Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры
Фозилов Садриддин Файзуллаевич, кандидат химических наук (Узбекистан)
Яхина Асия Сергеевна, кандидат технических наук
Ячинова Светлана Николаевна, кандидат педагогических наук

Международный редакционный совет:

Айрян Заруи Геворковна, кандидат филологических наук, доцент (Армения)
Арошидзе Паата Леонидович, доктор экономических наук, ассоциированный профессор (Грузия)
Атаев Загир Вагитович, кандидат географических наук, профессор (Россия)
Ахмеденов Кажмурат Максutowич, кандидат географических наук, ассоциированный профессор (Казахстан)
Бидова Бэла Бертовна, доктор юридических наук, доцент (Россия)
Борисов Вячеслав Викторович, доктор педагогических наук, профессор (Украина)
Буриев Хасан Чутбаевич, доктор биологических наук, профессор (Узбекистан)
Велковска Гена Цветкова, доктор экономических наук, доцент (Болгария)
Гайич Тамара, доктор экономических наук (Сербия)
Данатаров Агахан, кандидат технических наук (Туркменистан)
Данилов Александр Максимович, доктор технических наук, профессор (Россия)
Демилов Алексей Александрович, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Досманбетов Динар Бакбергенович, доктор философии (PhD), проректор по развитию и экономическим вопросам (Казахстан)
Ешиев Абдыракман Молдоалиевич, доктор медицинских наук, доцент, зав. отделением (Кыргызстан)
Жолдошев Сапарбай Тезекбаевич, доктор медицинских наук, профессор (Кыргызстан)
Игисинов Нурбек Сагинбекович, доктор медицинских наук, профессор (Казахстан)
Кадыров Кутлуг-Бек Бекмурадович, кандидат педагогических наук, декан (Узбекистан)
Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)
Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Козырева Ольга Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Россия)
Колпак Евгений Петрович, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)
Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)
Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Кыят Эмине Лейла, доктор экономических наук (Турция)
Лю Цзюань, доктор филологических наук, профессор (Китай)
Малес Людмила Владимировна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Нагервадзе Марина Алиевна, доктор биологических наук, профессор (Грузия)
Нурмамедли Фазиль Алигусейн оглы, кандидат геолого-минералогических наук (Азербайджан)
Прокопьев Николай Яковлевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Прокофьева Марина Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Казахстан)
Рахматуллин Рафаэль Юсупович, доктор философских наук, профессор (Россия)
Ребезов Максим Борисович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор (Россия)
Сорока Юлия Георгиевна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Султанова Дилшода Намозовна, доктор архитектурных наук (Узбекистан)
Узаков Гулом Норбоевич, доктор технических наук, доцент (Узбекистан)
Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры (Россия)
Хоналиев Назарали Хоналиевич, доктор экономических наук, старший научный сотрудник (Таджикистан)
Хоссейни Амир, доктор филологических наук (Иран)
Шарипов Аскар Калиевич, доктор экономических наук, доцент (Казахстан)
Шуклина Зинаида Николаевна, доктор экономических наук (Россия)

На обложке изображен *Александр Александрович Фридман* (1888–1925), советский учёный, один из создателей современной динамической метеорологии, основоположник современной физической космологии, автор исторически первой нестационарной модели Вселенной (Вселенная Фридмана).

Саша родился в семье выпускника Санкт-Петербургской консерватории (в ту пору студента и артиста балетной труппы), композитора Александра Александровича Фридмана и преподавателя игры на фортепиано (в ту пору тоже студентки консерватории) Людмилы Игнатьевны Фридман. В 1897 году, когда будущему учёному было 9 лет, родители расстались, и в дальнейшем он воспитывался в новой семье отца (который повторно женился на балерине Анне Христиановне Иогансон), а также в семьях деда и тёти, пианистки Марии Александровны Фридман (с матерью он возобновил отношения лишь незадолго до своей кончины).

В школьные и студенческие годы увлекался астрономией. В октябре 1905 года Фридман вместе с Яковом Тамаркиным отправил свою первую математическую работу в один из ведущих научных журналов Германии «Математические анналы»; статья, посвящённая числам Бернулли, была опубликована в 1906 году.

В 1906 году Александр поступил на математическое отделение физико-математического факультета Петербургского университета, который окончил в 1910 году. Был оставлен на кафедре чистой и прикладной математики для подготовки к профессорскому званию. До весны 1913 года Фридман занимался математикой — руководил практическими занятиями в Институте инженеров путей сообщения, читал лекции в Горном институте. В 1913 году начал работать в Павловской аэрологической обсерватории под Петербургом и стал заниматься динамической метеорологией (теперь эту область науки называют геофизической гидродинамикой).

Весной 1914 года был направлен в командировку в Лейпциг, где в это время жил известный норвежский метеоролог Вильгельм Фриман Корен Бьеркнес, создатель теории фронтов в атмосфере. Летом того же года Фридман летал на дирижаблях, принимая участие в подготовке к наблюдению солнечного затмения в августе 1914-го.

С началом Первой мировой войны Фридман вступил добровольцем в авиационный отряд. В 1914–1917 годах участвовал в организации аэронавигационной и аэрологической службы на Северном и других фронтах. Он был кавалером двух Георгиевских крестов.

Фридман первым в России понял необходимость создания отечественного авиаприборостроения. В годы войны

и разрухи он «пробил» эту идею и сам же её реализовал, став создателем и первым директором завода «Авиаприбор» в Москве в июне 1917 года.

С 1918 по 1920 год был профессором Пермского университета. С 1920 года работал в Главной физической обсерватории и в ряде вузов Петрограда.

В 1922 году Фридман вывел общее уравнение для определения вихря скорости, которое приобрело фундаментальное значение в теории прогноза погоды. В 1924–25 годах Фридман совместно с Л. В. Келлером указал систему характеристик структуры турбулентного потока, построил замкнутую систему уравнений, связав пульсации скорости и давления в двух точках потока в разные моменты времени. Эти работы заложили основы современной статистической теории турбулентности.

Фридман предсказал расширение Вселенной. Полученные им в начале двадцатых годов первые нестатические решения уравнений Эйнштейна при исследовании релятивистских моделей Вселенной положили начало развитию теории нестационарной Вселенной. Учёный исследовал нестационарные однородные изотропные модели с пространством положительной кривизны, заполненным пылевидной материей (с нулевым давлением).

Фридман выяснил типы поведения таких моделей, допускаемые уравнениями тяготения, причем модель стационарной Вселенной Эйнштейна оказалась частным случаем. Он опроверг мнение о том, что общая теория относительности требует допущения конечности пространства. Результаты Фридмана продемонстрировали, что уравнения Эйнштейна не приводят к единственной модели Вселенной, какой бы ни была космологическая постоянная. Из модели однородной изотропной Вселенной следует, что при ее расширении должно наблюдаться красное смещение, пропорциональное расстоянию. Это было подтверждено в 1929 году Э. П. Хаббом на основании астрономических наблюдений: спектральные линии в спектрах галактик оказались смещены к красному концу спектра.

В июле 1925 года с научно-исследовательскими целями Александр Александрович совершил полет на аэростате вместе с пилотом П. Ф. Федосеенко, достигнув рекордной по тому времени высоты 7400 м.

Умер Александр Александрович Фридман в Ленинграде от брюшного тифа.

В 1931 году ему посмертно присвоена Премия имени В. И. Ленина.

*Екатерина Осянина,
ответственный редактор*

СОДЕРЖАНИЕ

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ

- Абатаев Е. Д.**
Кроссфит как средство поддержания и развития физической подготовки сотрудников уголовно-исполнительной системы 483
- Буркина К. С.**
Значение физической культуры в жизни современного человека 484
- Дмитриева А. С.**
Становление и развитие кёрлинга в России 486
- Егорова А. К., Усольцева Я. Д.**
Сравнительный анализ йоги в России и восточных странах 487
- Левина Н. С.**
Причины возникновения травм голеностопного сустава и частота их встречаемости в художественной гимнастике 489
- Лисин В. А.**
Спортивное питание для спортсмена: польза или вред 491
- Пудло П. М.**
Существующие трудности и проблемы в подготовке юных хоккеистов 494

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

- Цветкова А. В.**
Новый стиль в одежде — «хиппи-шик» 498

ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВИСТИКА

- Брылев М. Е.**
Немецкий язык как отражение менталитета народа 502
- Туленкова П. П., Мухамедьянова Г. Н.**
Англицизмы в русском языке 503

ФИЛОСОФИЯ

- Буханцева О. В.**
Мозг и психика. Проблема идеального 506

МОЛОДОЙ УЧЕНЫЙ ҚАЗАҚСТАН

- Абилкасымова Г., Акишева М. А.**
Болашақ педагог-психологтардың инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға дайындығын қалыптастырудың моделі 509
- Абилкасымова Г., Тусупбаева А. Р.**
Тұлғаның көшбасшылық қасиеттерінің жиынтығы және маңызды сипаттамалары 511
- Бекбергенова Ж. Т.**
Қазақстанның Маңғыстау облысындағы әлеуметтік жобалар мен олардың тиімділігі 513
- Ғалымов А. Е.**
Қазақстан Республикасының Ресей Федерациясымен шекаралық қарым-қатынасы аясындағы жергілікті билік субъектілерінің рөлі 515
- Жақсылық С. М.**
Брендті нығайтудағы видео қызметтің рөлі 517
- Изимбетов Н. О.**
Жоғары оқу орындарында цифрлық ізді пайдалану мүмкіндіктері 519
- Молдабекова С. Қ., Айтжанова А. Т.**
Ақпараттық технологиялар арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын қалыптастырудың ғылыми — теориялық негіздері 523
- Молдабекова С. Қ., Қабылбаева Ғ. Б.**
Бастауыш сынып оқушыларында пайда болатын оқушының жеке басының дамуына психологиялық әсер 525

Молдабекова С. Қ., Какенова Ж. М. Қазақ халқы ертегілері арқылы бастауыш мектеп оқушыларына адамгершілік тәрбиені қалыптастыру жолдары 526	Сагинов С. Е. Жасыл экономика саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру 536
Молдабекова С. Қ., Көмекбай А. Т. Екі тілді ортадағы бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың танымдық даму ерекшелігі 528	Сенкубаев С. Т., Мухамет Г. Бастауыш сынып оқушыларына сапалы білім беруде жаңа педагогикалық технологиялар мен әдістерді қолданудың ғылыми негіздері 538
Молдабекова С. Қ., Рахметулла Ж. Қ. Бастауыш сыныптардың оқу-тәрбие процесінде ойын технологияларын қолданудың педагогикалық мәселелері..... 530	Танирбергенов Е. Т. Қолданбалы есептердің бір класын шешу үшін нейрондық желілік технологияларды қолдану 540
Навий Л., Жалмұханова А. Ж. Қазіргі білім беруде бастауыш мектепте интерактивті технологияларды қолдану ерекшеліктері..... 532	Темірғалиева А. Б., Жексенбаева А. Қ. Қазақстанның солтүстігінде қазан-ақпан айларындағы маусымдық ауа температурасының статистикалық құрылымы 542
Оразаев А. Т. Видео өндіріс қызметіннің кәсіпорындардың маркетингтік саясатына әсері 533	Түнғатова Н. Ә., Жүнісова У. Ж. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдылары мен қабілеті..... 555

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ

Кроссфит как средство поддержания и развития физической подготовки сотрудников уголовно-исполнительной системы

Абатаев Есен Досболович, курсант

Научный руководитель: Гаджиев Исмаил Азимович, преподаватель
Кузбасский институт Федеральной службы исполнения наказаний России (г. Новокузнецк)

В статье авторы предлагают внедрить кроссфит в программу обучения физической подготовки образовательных учреждений.

Ключевые слова: кроссфит, сотрудник уголовно-исполнительной системы, спорт, физическая подготовка.

При выполнении задач по обеспечению правопорядка и безопасности в стране сотрудники уголовно-исполнительной системы (далее — УИС) сталкиваются с различными трудностями, требующих от них определенной физической подготовки. В связи с этим возникает потребность Федеральной службы исполнения наказания России (далее — ФСИН России) в поддержании и развитии физической формы своих сотрудников, что положительно скажется не только на выполнении оперативно-служебных задач, но и на самом здоровье человека.

Кроссфит рассматривается как одно из средств поддержания и развития физической подготовки сотрудников УИС. Кроссфит способствует развитию не только физической подготовки, но и психических качеств. Данный вид спорта представляет собой набор высокоинтенсивных упражнений, выполняемых друг за другом сетами с максимальной отдачей. Здесь нет каких-либо специальных упражнений, в основном они взяты из других видов спорта — тяжелая и легкая атлетика, бег, фитнес.

Основной целью кроссфита является развитие функциональных качеств человека, то есть сила, скорость, выносливость, резкость, координация и другие, которые достигаются за счет изматывающих серий упражнений. Также в зависимости от цели (похудение, повышение выносливости, укрепление сердечно-сосудистой системы и др.), можно классифицировать кроссфит по следующим видам:

- тренировка на выносливость;
- тренировка на силу;
- кардиотренировка.

Тренировки кроссфита очень короткие в сравнении с другими видами спорта, но это по причине того, что они невероятно интенсивны и из-за этого гораздо быстрее создают для мышц состояние стресса. Еще одной особенностью кроссфита является то, что этот вид спорта очень уни-

версален, у него нет четкой специализации и он подойдет вам в любой из поставленных целей.

Таким образом, можно отметить положительные стороны кроссфита [1;68]:

1. Простота — для большинства упражнений не понадобится определенный инвентарь, достаточно лишь стадиона и турника с брусками.

2. Универсальность — выбирая из огромного множества целей, которые можно себе поставить, будь то сжигание жира, набор мышечной массы, улучшение силы, ловкости, выносливости, можно быть уверенным, что кроссфит поможет в достижении любой из этих целей.

3. Разнообразие — количество упражнений в кроссфите действительно огромно и из-за этого можно постоянно разнообразить свои тренировки.

4. Эффективность — кроссфит действительно очень эффективный вид спорта.

5. Не требует большого количества времени — из-за высокой интенсивности мышцы быстрее достигают состояния стресса, что поможет сэкономить время.

Исходя из вышесказанного полагаем, что внедрение программ кроссфита в программу обучения физической подготовки образовательных учреждений ФСИН России поможет воспитать сотрудников, готовых действовать в условиях экстремальной ситуации, не терять самообладание, а также повысит их выносливость для принятия каких-либо действий в условиях чрезвычайных обстоятельств.

Можем рассмотреть как пример самые простые программы кроссфита:

1. Синди:
  - 5 подтягиваний;
  - 10 отжиманий;
  - 15 приседаний.

Выполнять максимальное количество кругов за 20 минут без остановки.

2. Табата:

В этом комплексе необходимо делать каждое упражнение на протяжении 20 секунд, а затем 10 секунд отдыха. За 20 секунд нужно выполнить столько повторений, сколько возможно. Всего в комплексе четыре простых упражнения:

- отжимание;
- подтягивание;
- подъем корпуса;

Литература:

1. Зиннатнуров А.З., Панов И.И. Кроссфит как направление совершенствования процесса физического воспитания в вузе // Известия Тульского государственного университета. Физическая культура. Спорт. — 2014. — № 1. — С. 66–70.
2. 15 кроссфит-комплексов, которые покажут, на что вы способны (01.06.2019) // Crossworld. [Электронный ресурс]. URL: <https://cross.world/> (дата обращения: 19.04.2022).

— приседание.

Необходимо сделать восемь кругов каждого упражнения, то есть 32 интервала по 20 секунд.

3. Энни

Этот комплекс нужно выполнять на время. Чередование двойных прыжков на скакалке и подъёмы корпуса в таком количестве: 50, 40, 30, 20, 10 повторений.

Если закончить комплекс за 8–10 минут — хорошая подготовка. Если за 5–8 минут — отличная подготовка. Элитные атлеты выполняют комплекс за 4,5 минуты [2].

Значение физической культуры в жизни современного человека

Буркина Кристина Сергеевна, студент

Астраханский государственный технический университет

Данная статья посвящена определению значения физической культуры в жизни современного человека. Также в статье проанализировано влияние физических упражнений на организм человека и рассмотрена необходимость физического развития.

Ключевые слова: физическая культура; современный человек; двигательная активность.

Введение.

Буквально недавно множество людей ходили пешком по своим ежедневным делам, а ручной труд был приоритетным. Сегодня, в условиях технологического развития, когда большинство людей работают за компьютерами, а домашние дела выполняет робот — пылесос, двигательные функции человека сократились на минимум.

«Белые воротнички» занимаются монотонной работой сидя в офисе по 10 часов, забывая о важности развития физических навыков для нормального функционирования организма.

Научная новизна данной работы выражается в выявлении значения физической культуры в жизни людей, и как с помощью занятий, можно укрепить здоровье.

Физическая культура по своей сути удивительна.

Она обладает возможностью развивать в человеке множество качеств характера, преобразить фигуру и даже улучшить и восстановить здоровье.

Физическая культура — это область знаний, направленная на двигательную активность человека и укрепление здоровья. Именно данный вид культуры является основополагающим навыком, формирующимся у человека.

Чтобы понять роль спорта в жизни человека для примера можно посмотреть статистику заболеваний сосуди-

стой системы и сердца. На 2020 год от данного заболевания умирает 17,5 миллиона человек в год. Наиболее большое количество данных заболеваний приходится на страны с развитой экономикой. Люди, занятые постоянной работой, не понимают важности двигательной активности для функционирования организма. Согласно данным Всероссийского изучения общественного мнения, в России лишь 45,4% из 145 миллионов населения занимаются физической культурой.

Не зря в народе существует поговорка «двигайся больше — проживешь дольше». Научно доказан тот факт, что спортивная форма человека взаимосвязана с продолжительностью жизни.

Совокупность методов, позволяющих укрепить здоровье, называется здоровым образом жизни (в простонародье ЗОЖ).

Но не все так просто. Регулярные занятия спортом это мало. Важно соблюдать комплекс ЗОЖ. Необходимо придерживаться правильного сбалансированного питания, соблюдать установленные правила личной гигиены, а также отказаться от употребления алкоголя, сигарет и наркотических веществ. Так же современному человеку в условиях стресса необходим полноценный отдых и здоровый сон.

Все перечисленные выше способы являются компонентами ЗОЖ. Нарушение одного из компонентов может пагубно отразиться на здоровье. Так же врачи говорят о том, что люди, не соблюдающие правила ЗОЖ имеют признаки раннего старения.

Ежедневно необходимо выполнять зарядку. Она ускоряет кровообращение, ускоряет обмен веществ. Помогает организму взбодриться. Все внутренние органы начинают активно функционировать.

Но, нельзя добиться идеальной спортивной фигуры с помощью утренней зарядки, для этого необходим профессиональный комплекс упражнений, который учитывает индивидуальные особенности организма.

Ко всему нужно подходить с умом. Важно понимать, что чрезмерное выполнение физических упражнений может навредить здоровью.

Помимо красивой подтянутой фигуры регулярные занятия физической культуры способствует развитию силы воли, выносливости, уверенности в себе, что помогает добиваться не только спортивных целей, но и жизненных.

Спортивный организм меняется не только внешне и психологически, но и внутренне. Повышается умственная активность, снижается уровень стресса.

При значительных нагрузках сердце сокращается чаще и при этом вырабатывает больше крови, что способствует повышению уровня интеллекта. [2] Тренированный организм при занятиях получает и усваивает больше кислорода за счет глубокого дыхания и большей поставки питательных веществ к мышцам.

Абсолютно в любом возрасте необходимы занятия физической культурой.

В современном мире, к сожалению, огромное количество детей с различными заболеваниями. К ним так же может привести недостаточная физическая активность. Например, низкий уровень иммунитета, замедленная фи-

зическая и умственная активность, различные проблемы со здоровьем. Приспосабливать организм к физическим нагрузкам рекомендовано с 8 лет.

Физическая культура в жизни помогает предотвратить различные заболевания не только у детей и людей среднего возраста, но так же и пожилых людей.

В преклонном возрасте снижается двигательная активность, происходит перестройка и истощение организма. Поэтому тело человека теряет былую форму.

Для того чтобы исключить нарушения в организме, причиной которых является гипокинезия в пожилом возрасте, важно несколько раз в неделю подвергать организм физическим нагрузкам.

Занятия физической культурой не только предотвращают возникновение болезней, но и помогают восстановить организм после различных травм.

Также рекомендуют абсолютно всем людям независимо от возраста заниматься циклическими видами спорта (бег, плавание, катание на лыжах). Эти виды спорта при правильном дозировании нагрузки оказывают огромное положительное влияние на опорно-двигательный аппарат, при занятии этими видами спорта в работу включаются все группы мышц. [5]

Для занятых людей, которые ведут сидячий образ жизни, полезна даже пешая прогулка на свежем воздухе. Это очень полезно для здоровья, но не трудоемко для организма. [4]

Заключение

Физическая культура в жизни современного человека не должна иметь второстепенное место. Занятия помогают в укреплении здоровья людей всех возрастов. Организм начинает «работать» активнее. У человека улучшается физическая форма и психологическое состояние. Каждый современный человек должен понимать это и приносить пользу своему организму с помощью занятий физической культурой.

Литература:

1. Ермолаев Ю. А. Возрастная физиология. Учебное пособие для студентов педагогических вузов. — М.: Высшая школа, 1985, 384 с.
2. Лукьянов В. С. О сохранении здоровья и работоспособности. — М.: Медгиз, 1952, 136 с.
3. Солодков А. С., Сологуб Е. Г. Физиология человека общая, спортивная, возрастная. — М.: Тера-спорт, 2001, 520 с.
4. Намозов Т. Б., Бачабеков М. Физическая зарядка и занятия физической культурой. [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fizicheskaya-zaryadka-i-zanyatiya-fizicheskoy-kulturoy> (дата обращения: 28.03.2022).
5. Черясова О. Ю., Онищук М. А. Физическая культура и спорт в жизни современного общества [Электронный ресурс]: // Молодой ученый. — 2018. — № 48 (234). — С. 332–336. — URL: <https://moluch.ru/archive/234/54224/> (дата обращения: 28.03.2022).
6. Статья по физической культуре на тему: «Роль физической культуры в жизни человека». — Текст: электронный // инфоурок: [сайт]. — URL: <https://infourok.ru/statya-po-fizicheskoy-kulture-na-temu-rol-fizicheskoy-kultury-v-zhizni-cheloveka-5538324.html?history=0&pfid=1&sample=2&ref=0> (дата обращения: 20.04.2022).

Становление и развитие кёрлинга в России

Дмитриева Анастасия Сергеевна, студент

Научный руководитель: Пастухов Евгений Владимирович, старший преподаватель

Уральский государственный юридический университет имени В. Ф. Яковлева (г. Екатеринбург)

В статье автор рассматривает развитие такого вида спорта, как кёрлинг, анализирует качественные и количественные показатели в этом спорте, на основе которых делает вывод об успешном развитии кёрлинга в Российской Федерации.

Ключевые слова: спорт, Олимпийские игры, кёрлинг, спортивные школы.

Современный международный спорт не останавливается в своем развитии, а наоборот, постоянно развивается. Примером этого развития является вхождение в программу Олимпийских игр новых видов спорта: кёрлинга, триатлона, спортивного скалолазания и других [1]. Несомненно, данная тенденция прослеживается и в Российской Федерации, на национальном уровне появляются новые виды спорта. Так, в декабре 1991 года была зарегистрирована Федерация кёрлинга России.

Кёрлинг — командная игра, включенная в программу Олимпийских игр. Цель состязания — попадание специальным камнем в сторону мишени, называемой домом, и сбивание камней противника. Родиной кёрлинга является Шотландия, где были найдены камни для этой игры. Активным этапом развития этого спорта стала середина XX века, ко-

гда были проведены чемпионаты мира по кёрлингу: первый чемпионат мира среди мужчин прошёл в 1959 году, а среди женщин — в 1979 году. Развитие этого вида спорта подтверждают Олимпийские игры — в число олимпийских видов кёрлинг вошел в 1998 году.

Данный вид спорта развивается в нашей стране как качественно, так и количественно, о чем свидетельствуют статистические данные, подготовленные Министерством спорта Российской Федерации [2]. С 2010 по 2017 год число отделений кёрлинга в спортивных школах увеличилось с 17 до 1042, в этот же период увеличилось общее количество спортсменов-кёрлингистов — с 17 до 698. Постепенно увеличивалось и количество спортсменов, имеющих спортивные разряды, что иллюстрируют данные таблицы 1.

Таблица 1. Спортсмены-кёрлингисты, имеющие разряды

Разряд \ Год	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Массовые разряды	—	117	77	64	146	226	277	425
Первый разряд	1	29	46	66	78	74	77	76
КМС	12	52	69	69	95	89	101	113
МС	3	17	30	31	55	70	54	53
МСМК	1	1	8	6	10	8	15	17
Звание «Заслуженный мастер спорта»	—	—	1	6	7	11	18	14
Всего	17	216	231	142	391	478	455	698

В 2019 году численность спортсменов-кёрлингистов увеличилась до 1452 человек. Заметим, что самыми большими группами являются группы спортсменов на этапах начальной и тренировочной подготовки (689 и 475 соответственно), что, в свою очередь, говорит о потенциале кёрлинга и возможностях его развития. Такое количество молодых спортсменов делает возможным развитие этого вида спорта и увеличение количества спортсменов, имеющих разряды «мастер спорта» и «мастер спорта международного класса». Большинство кёрлингистов являются молодыми спортсменами в возрасте от 6 до 15 лет, по данным за 2019 год их численность составляет 934 спортсмена [2]. Популярность кёрлинга среди молодежи показывает востребованность этого вида спорта и заинтересованность в нем.

Ещё одним показателем развития спортивной игры является квалификация тренерского состава в спортивных школах. В 2017 году большинство тренеров имели высшую

квалификацию, 5 — первую, 7 — удостоены звания «Заслуженный тренер России». Общее число тренеров, имеющих квалификацию, за период с 2010 по 2017 год возросло с 3 до 25, в эти годы уровень мастерства тренеров постепенно рос. В таблице 2 приведены подробные данные за 2010–2017 годы.

Важным показателем развития спорта является участие сборной России по кёрлингу в соревнованиях, чемпионатах мира и Европы, Олимпийских играх. Сводные данные за 2019 год иллюстрируют, что в России действуют 6 олимпийских отделений кёрлинга. На чемпионате Европы в 2011 году мужчины заняли 1-е место, на Всемирной зимней Универсиаде в 2019 женщины заняли 3-е место. На чемпионате мира смешанная сборная занимала первые места в 2010 и 2016 годах [3]. Женская сборная кёрлинга Российской Федерации впервые поучаствовала в Олимпийских играх в 2002 году. Уже в 2006 году на XX Олимпийских играх

женская сборная России закончила групповой турнир с пятью победами и заняла итоговое 5-е место [4]. В 2010, 2014, 2018 годах женская сборная занимала итоговое 9-е место, мужская сборная в 2014 году заняла 7-е место.

Таблица 2. Категории квалификации тренеров

Квалификация \ Год	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Высшая	2	6	7	9	9	9	8	13
Первая	—	2	4	6	13	9	9	5
Вторая	—	1	—	—	2	1	—	—
Звание «Заслуженный тренер России»	1	—	1	2	3	4	6	7
Всего	3	9	12	17	27	23	23	25

Подводя итог, справедливо будет заметить, что такой молодой вид спорта в России динамично развивается. Об этом свидетельствует увеличение числа спортсменов, численности тренерского состава и штатных работников, повышение квалификации и спортивного мастерства тре-

нерами и спортсменами. По всем параметрам кёрлинг является развивающимся видом спортом, а интерес молодежи к нему показывает перспективность его распространения в нашей стране.

Литература:

1. Бровкин, А. П. Механизм ротации видов спорта в программе Игр Олимпиад / А. П. Бровкин // Наука и спорт: современные традиции, 2019. — 138 с.
2. Сводные статистические наблюдения. Форма № 5 ФК (сводная) за 2010–2019 годы. Режим доступа: <https://www.minsport.gov.ru/sport/podgotovka/82/5014/> (дата обращения: 12.04.2022).
3. Кёрлинг: наши медали. Режим доступа: <https://curling.ru/all-about-curling/our-medals> (дата обращения: 12.04.2022)
4. Кёрлинг на Олимпийских играх. Режим доступа: <https://curling.ru/all-about-curling/curling-at-the-olympics> (дата обращения: 12.04.2022).

Сравнительный анализ йоги в России и восточных странах

Егорова Арина Константиновна, студент;

Усольцева Яна Дмитриевна, студент

Научный руководитель: Ореховская Евгения Владимировна, преподаватель

Кемеровский государственный университет

Актуальность данного исследования обуславливается тем, что йога для разных стран и народов имеет свое духовное и физическое значение. В связи с этим в научной статье дается подробный сравнительный анализ роли йоги в России и Восточных странах.

Ключевые слова: *йога, Россия, страны востока, духовные и физические ценности.*

Йога [1, 199 с.] — это достаточно древняя методика и практика поиска баланса между физической и духовной гармонией. Структурно йога включает в себя физические упражнения, которые в большей степени связаны с гимнастическими элементами. Также в такой древней практике существует специфическая терминология. Например, в йоге есть «асаны», что означает упражнения.

Вкратце рассмотрим пользу йоги [2, 92 с.):

- 1) Полное эмоциональное «очищение»;
- 2) Укрепление тела (развитие силы и гибкости мышц);
- 3) Улучшение гормонального фона, как у женщин, так

и у мужчин;

4) Развитие концентрации внимания, в какой-то степени памяти, а также стрессоустойчивости.

Однако, все вышеперечисленное не является исчерпывающим, так как занятие йогой для каждого человека приносит индивидуальные результаты.

Встает следующий вопрос: везде ли практика занятия йогой одинакова? Имеются ли в разных странах какие-либо различия в данной области? Для того, чтобы ответить на данные вопросы, рассмотрим и проанализируем практику занятия йогой в России и стран востока [3]:

Критерии	Россия	Восточные страны
Цель	В нашей стране занятие йогой направлено на укрепление физической эстетичности тела, а также для урегулирования своего эмоционального состояния.	Для стран востока йога — это в первую очередь «поиск себя» в этом мире. Самые первые практики по занятию йогой считали, что с помощью данной методики можно общаться с духами, умершими родственниками, с богом и так далее.
Принцип занятий	В России во всех школах, где преподают йогу, как правило, учат определенным упражнениям, которые делятся по уровню сложности, техники и индивидуальных физических данных. Иными словами, прогрессируют постепенно. Особое внимание уделяют сложным упражнениям, мастерству и опыту. При этом даже имеет место быть элемент соперничества, что ставит под сомнение саму цель занятий.	Страны востока убеждены в обратном. У йоги нет конкретного плана занятий, нет какой-либо этапности действий. Человек занимается по времени сколько хочет, выполняет одни и те же упражнения (пускай и даже самые простые) из года в год. Единственный принцип кроется в том, чтобы исключить дискомфорт в занятиях.
Результат	В России далеко не все готовы углубиться в сложные процессы мышечных движений, тем более разбираться в душевных переживаниях с помощью занятий йогой. Все гонятся за сложными формами и фигурами, которые не принесут должного результата, если человек не натренировался на базовых упражнениях.	Восточные люди подходят к йоге более трепетно и гармонично. Им важен точный процесс, с соблюдением всех анатомически правильных движений. Самое главное — это понять, как работает физическое и духовное тело в том или ином упражнении. И вот только тогда будет виден результат практической работы.

Как мы видим, что в Восточных странах занятию йогой придают более духовное отношение, так как весь процесс изначально направлен на «поиск себя», поиск душевного баланса, расстановку внутренних жизненных принципов. Также стоит добавить, что в Восточных странах йога в некоторых учебных заведениях вынесена в отдельную дисциплину, что позволяет обучающимся расслабиться, привести мышцы тела в тонус, прийти к душевному покою. В России, как известно, йога не выходит за рамки частных секций и кружков.

Тем не менее, йога, которая сейчас практикуется в России и Восточных странах имеет мало общего с той древней йогической культурой, которая появилась много веков назад. Объясняется это тем, что история наложила свой особый отпечаток на рассматриваемую методику, поэтому появились новые версии, методики и техники занятий йогой. Даже сейчас, проводя анализ между нашей страной и странами Востока, можно увидеть некую схожесть, которая заключается в многообразии понимания и практики йоги. Например, как в России, так и в Восточных странах существует следующие виды йоги [4, 203 с.]:

- 1) Йога — это философское учение о жизни, понимание своего духовного и физического начала.
- 2) Йога — это жизненный путь, по которому следует каждый человек. На Востоке сравнивают йогу с человеческой судьбой.

Литература:

1. Гильфанова Е. К. Оздоровительная фитнес — йога в физическом воспитании студентов специальных медицинских групп вузов: дисс. канд. пед. наук. Улан-Удэ: Бурятский гос. университет, 2017. — 199 с.
2. Медведев А. Н. Йога. Теория и практика. М.: Россия. 2017. — 92 с.

3) Йога — это искусство, направленное на оздоровление тела и души.

4) Йога — это религия, которая не каждому дана для понимания.

Таким образом, мы видим, что каждый трактует по-своему понимание учения о йоге. Однако, на сегодняшний момент точно известно, что на Востоке учение о йоге все-таки имеет небольшой оттенок того самого «йогического опыта», в отличие от России.

Например, в Восточных странах существуют отдельные йогические центры, где люди приходят в специальной одежде и ковриками для занятий. Проводят занятия лекционного и семинарского типа с людьми, где изучают историю учения о йоге. В крупных городах даже построены отдельные библиотеки, где хранятся книги, оттиски и иные упоминания о древнем искусстве.

На основе анализа можно сказать, что страны востока уделяют большое внимание своему здоровью, соблюдают свои традиции и обычаи в области применения йоги. В нашей стране рассматриваемая методика не пользуется большим спросом, однако, все же имеет место быть, так как постепенно с каждым годом люди все больше и больше начинают заботиться о своем физическом и духовном здоровье.

Данное исследование позволило нам определить роль йоги в России и Восточных странах, а также указать на основные отличительные моменты.

3. Интернет ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/vospriyatie-duhovnoy-i-fizicheskoy-praktiki-v-yoge-v-mire-i-v-rossii/viewer>
4. Мягкоступова, Татьяна Васильевна. Йога: учебное пособие / Т. В. Мягкоступова. Екатеринбург: Изд-во. Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2019. — 203 с.

Причины возникновения травм голеностопного сустава и частота их встречаемости в художественной гимнастике

Левина Надежда Сергеевна, студент магистратуры

Национальный государственный университет физической культуры, спорта и здоровья имени П. Ф. Лесгафта (г. Санкт-Петербург)

Ключевые слова: спорт, травмы, гимнастика.

Каждый профессиональный спортсмен сталкивался на своём пути с таким неприятным явлением как травма. Микроразрывы, вывихи, переломы, разрывы связок и мышц могут произойти в самый неподходящий момент. Есть множество историй в художественной гимнастике, когда травмы мешали спортсменкам становиться чемпионками мира и ОИ. К сожалению, от травм не застрахован никто. Это может случиться как с хорошо подготовленным спортсменом, так и со спортсменом, только набирающим свою соревновательную форму. Невнимательность, стресс, генетическая предрасположенность к высокой мобильности суставов, халатное отношение к разминке, работе могут послужить причинами получаемых повреждений. Снижение риска получения травм и повреждений - это первоочередная задача спортсмена и его тренера. Необходимо выполнять комплексы упражнений на закачивание мышечного корсета с целью профилактики возникновения и получения травм.

Данная тема актуальна, так как травмы сопровождают спортсменок на протяжении всей спортивной карьеры. Высокий риск получения травмы как в тренировочном, так и в соревновательном процессе возникает из-за избытка задач, поставленных перед спортсменом. Спортсмен работает на пределе своих резервных возможностей и приносит себя в жертву высокому спортивному результату, спортивной победе. Современная критика спорта чаще всего и связывается с противоречиями о полезности [2]. Разрешить эти противоречия поможет повышение квалификации тренеров, замедление темпа «омоложения» некоторых видов спорта, медицинский контроль состояния спортсменов, включение в тренировочный процесс упражнений для профилактики травматизма.

Одна из самых распространённых травм нижних конечностей — повреждение голеностопного сустава и костей стопы. Большая мобильность, недостаточное закачивание мышц данной части тела, большие нагрузки повышают риск получения повреждений.

Риск получить повреждение голеностопного сустава велик практически на каждом движении. Неправильное

приземление после прыжка, падения с равновесия на полупальце с последующим подворотом стопы, падение с поворота, элементы танца, акробатические элементы с неправильным техническим выполнением, падение с поддержки в групповом упражнении.

Причиной травм могут быть:

- халатное отношение к работе;
- чрезмерная мобильность суставов;
- хрупкость костей;
- лишний вес;
- долгое отсутствие тренировок;
- низкие показатели физической формы;
- недостаточно закаченный мышечный корсет;
- отвлечённость при выполнении сложнокоординационного движения;
- пубертатный период;
- недочёты и ошибки в методике проведения занятий (форсированная тренировка, плохая разминка без учета возраста, пола, подготовленности и др.);
- недостатки в организации проведения занятий (плохое освещение, неподготовленные снаряды, покрытие и пр.);
- нарушение врачебных требований к организации процесса тренировки (допуск к тренировкам без врачебного осмотра) [1].

Художественная гимнастика характеризуется мобильностью всех суставов, так как данный вид спорта подразумевает выполнение каждого упражнения с большой амплитудой. Из-за данных требований суставы часто не справляются с нагрузкой, которая была к ним применима и дегенеративно изменяются, что может принести болевые ощущения и развитие дальнейших травм.

Цель исследования — определить причины возникновения травм голеностопного сустава и частоту их встречаемости.

Задачи: 1. Выявить наиболее частые причины возникновения травм голеностопного сустава.

2. Охарактеризовать частоту встречаемости травм голеностопного сустава.

Методология исследования

Для достижения поставленной цели мы использовали анкетирование и педагогический эксперимент. Основные вопросы анкетирования, которые имели большую значимость для решения задач и достижения цели содержали в себе информацию о характере получаемой травмы и в результате какого действия данная травма произошла. Педагогическое наблюдение было необходимо для определения причин возникновения травм, просмотра и оценки выстраивания тренировочного процесса, с учетом индивидуальных особенностей гимнасток 13–15 лет.

Ход исследования

Все исследования проводились на базе СШОР № 1 Фрунзенского района г. Санкт-Петербурга. Было опрошено 18 спортсменов от 13 до 15 лет (КМС и МС), являющимися воспитанниками СШОР № 1 Фрунзенского района. Также проведено педагогическое наблюдение за тренировочным процессом и участие в его корректировке.

Результаты исследования

Выявление причин возникновения травм голеностопного сустава в художественной гимнастике, у гимнасток 13–15 лет.

На основе проводимого педагогического эксперимента, проводимого на базе СШОР № 1 Фрунзенского района, выстроена диаграмма, показывающая причины возникновения травм голеностопного сустава у гимнасток 13–15 лет.

Рис. 1. Причины возникновения травм голеностопного сустава

Излишняя нагрузка (недочеты и ошибки в методике проведения занятий) занимает подавляющую область диаграммы. 7 спортсменок получили травмы в результате неправильного распределения нагрузки и отсутствия в тренировочном процессе профилактического комплекса для укрепления голеностопного сустава. Во избежание получения травм, которые замедляют подготовку спортсменок к важным стартам, необходимо больше времени уделять упражнениям на укрепления мышечного корсета.

Чуть меньше места на диаграмме занимает невнимательность во время тренировочного процесса (усталость). 5 спортсменок получили травмы из-за халатного отношения к своей работе. Неправильное техническое выполнение прыжков из-за отвлечения в момент вылета и приземления,

падение гимнасток с поддержек в групповом упражнении в связи с недостаточной дисциплиной в группе часто приводят к нелепым и ненужным травмам.

Чрезмерная мобильность суставов тоже нередко приводит к травмам. 4 спортсмена, характеризующиеся высокой мобильностью суставов получают травмы чаще, чем другие спортсмены.

Лишний вес приводит к множеству неблагоприятных травм и заболеваний. Несмотря на внешне стройных и легких гимнасток, лишний вес для спортсмена часто является проблемой. Большая нагрузка на коленные и голеностопные суставы повышает риск возникновения повреждений.

Таким образом, не всегда возможно выделить и отследить точно, какая из причин послужила возникновению травмы. Часто данные причины собраны в едином комплексе, что многократно увеличивает риск получения серьезных травм. Для профилактики повреждений необходимо не только с умом относиться к тренировочному процессу, но и грамотно поступать за его пределами. Следить за питанием, избегать лишнего веса, беречь суставы в холодное время года, уделять много времени разминке и укреплению голеностопных суставов.

Выявление частоты встречаемости травм голеностопного сустава в художественной гимнастике, у гимнасток 13–15 лет

На основе проведенного анкетирования спортсменок СШОР № 1 Фрунзенского района была составлена диаграмма, показывающая частоту встречаемости травм голеностопного сустава.

Рис. 2. Частота встречаемости травм голеностопного сустава у спортсменок СШОР № 1 Фрунзенского района

На диаграмме, представленной выше, заметно, что в большинстве случаев повреждается пятая плюсневая кость (7 спортсменок), при этом структуры, проходящие рядом, не травмируются. Такая травма характерна при падении с поворотов и неправильном приземлении с прыжков.

Часто встречающийся травмой также является надрыв связок голеностопного сустава. Было диагностировано 6 случаев надрыва связок. Как правило, повреждению подвержены латеральная таранно-пяточная и пяточно-малоберцовая связки.

Перелом пятой плюсневой кости, сопровождающийся повреждением капсульно-связочного аппарата (КСА), диагностировался у 4-х спортсменов. Повреждение КСА замедляет процесс реабилитации. На месте повреждения КСА даже после длительной иммобилизации конечности остается отёк и покраснения кожи. Массаж и физиотерапия позволяют ускорить процессы регенерации, снятие отёка и заживления.

Полный разрыв связок был выявлен у одного спортсмена из 18-ти. Данная травма очень тяжела в реабилитации. Лечение происходит исключительно при помощи хирургического вмешательства. Такой тип травмы характерен при падениях с прыжков. Перепутать данную травму с другой не представляется возможным. Резкая боль, отёк, невозможность наступить на ногу, изменение цвета кожи в месте разрыва. После хирургического вмешательства требуется длительная реабилитация.

Таким образом, исходя из данных, полученных на основе анкетирования, можно отметить, что при одной и той же системе подготовки и тренировочном процессе риск получения тяжелых и легких травм практически одинаков.

Литература:

1. Дубровский В. И. Спортивная медицина: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. — 2-е изд., доп. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС 2002. — 512 с.: ил)
2. Лубышева Л. И., Социология физической культуры и спорта: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений // 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Издат. центр «Академия», 2010. — 272 с.

Выводы

1. Одной из самых главных причин возникновения повреждений суставов является излишняя нагрузка и недочёты и ошибки в построении тренировочного процесса.

2. Наиболее встречающимися травмами голеностопного сустава в гимнастике (на основании анкетирования спортсменов СШОР № 1 Фрунзенского района) являются: надрывы связок и переломы пятой плюсневой кости. Данные травмы можно получить при неправильном выполнении множества заданий, поэтому риск получения данных видов травм высок.

Заключение

Получить повреждения могут спортсмены любого возраста и на любом движении. Причин возникновения травм множество. Чётко определить причину травмы не всегда представляется возможным. Чаще всего это комплексное воздействие на повреждённую область. Лишний вес, мобильность суставов и неправильная дозировка нагрузок часто приводят к неблагоприятным для спортсмена последствиям. Для снижения рисков получения травм необходимо комплексно подходить к проблеме: уделять время укреплению мышц, соблюдать диету, опираться на ощущения спортсмена и прислушиваться к рекомендациям врачей.

Спортивное питание для спортсмена: польза или вред

Лисин Виктор Алексеевич, курсант

Научный руководитель: Гаджиев Исмаил Азимович, преподаватель

Кузбасский институт Федеральной службы исполнения наказаний России (г. Новокузнецк, Кемеровская обл.)

Многие знают, что для лучшего прогресса в спорте человеку нужна грамотно составленная программа тренировок и питания. Но тем не менее, существует спортивное питание, которое оказывает дополнительную поддержку в достижении спортивных целей. Спортивное питание — это разновидность пищевых добавок, которые влияют на спортивный прогресс. Но так ли сильно влияют добавки на спортивный процесс, как заявляет производитель? Целью данной статьи является рассмотрение различных видов спортивного питания. Какие из них являются эффективными и оказывают положительное влияние, а какие только являются маркетинговым ходом? Результаты различных исследований показали, что прием атлетом спортивных добавок положительно сказывается на его выносливости и увеличении мышечной массы. Выводы: Большинство пищевых добавок, предназначенных для улучшения здоровья или физической активности, основаны на практических применениях, полученных в результате фундаментальных научных или клинических исследований. Протеин — это добавка, которая состоит из концентрата белков и помогает улучшить восстановление мышц после тренировки. Креатин улучшает выносливость спортсменов во время тренировки.

Спортивное питание является одной из самых обсуждаемых тем в фитнесе. Информации достаточно много на тему спортивного питания, но разберем главный дискуссионный вопрос: спортивное питание приносит пользу или вред?

Для начала изучения данной темы разберемся в понятии спортивного питания — это разновидность пищевых продуктов, обладающих определенными макро- и микроэлементами, которые положительно влияют на спортсмена в зависимости от поставленных им целей. Спортивные

добавки по сути являются «концентрированной пищей», которая состоит из тех же компонентов, что и обычная еда. Смысл «концентрированности» заключается в том, что обычная еда может усваиваться организмом около четырёх часов, а спортивные добавки — быстрее и при минимальных затратах на переваривание.

Пищевые добавки существуют в различных формах, таких как: таблетки, капсулы, мягкие капсулы, желатиновые капсулы, жидкости или порошки.

Если спортсмен выходит на высокий соревновательный уровень, то для улучшения своих показателей и занятия высшего пьедестала, атлеты все более скрупулёзно относятся к своему восстановлению, улучшению энергии во время тренировки, восстановлению сил после нее и наборе мышечной массы.

Стоит отметить, что спортивное питание является одним из элементов прогресса, а не его основной составляющей. Для достижения любого результата в спорте, питание должно быть сбалансированным и содержать в себе требуемые организму нутриенты: углеводы (крахмал и сахар), белок (курица, птица, творог) и жиры (орехи, авокадо, льняное масло и другое). И только при соблюдении правильного питания, спортивные добавки будут оказывать положительный эффект и дополнять рацион атлета [4].

Мы также должны понимать, что нельзя использовать одно и то же спортивное питание, допустим, для спортсмена, занимающегося бодибилдингом, и для марафонца. У них разные цели, и естественно разный рацион и спортивные добавки. Определенно есть качества, необходимые любому спортсмену, однако специфика каждого вида спорта предопределила создание множества различных видов спортивного питания [1].

Перед тем, как перейти к рассмотрению основных добавок, отметим, что мы не будем касаться качества спортивного питания, а только будем рассматривать основные их виды и оказание ими пользы в тренировочном процессе. При выборе лучшей добавки спортсмену стоит ориентироваться на авторитетные фирмы, либо те, которые долго находятся на «рынке». В некоторых видах добавок мы будем ссылаться на различные исследования, подтверждающие их эффективность. Существует международная организация спортивного питания (ISSN), которая каждый год проводит итог по вышедшим исследованиям за год по различному спортивному питанию. На основе исследований они приходят к выводу, что какие-то добавки показывают эффективность, какие-то нет. На исследования и статьи данной организации мы также будем ссылаться.

Вдобавок к этому, различные фирмы спортивного питания проходят проверку от «Управления по санитарному надзору за качеством пищевых продуктов и медикаментов» (FDA). Управление занимается контролем качества пищевых продуктов, лекарственных препаратов, косметических средств, табачных изделий и некоторых других категорий товаров, а также осуществляет контроль за соблюдением законодательства и стандартов в этой области. Она произ-

водит по запросу фирмы тестирование продукта, а также проверяет на наличие веществ, запрещенных международным олимпийским комитетом или другими спортивными руководящими органами [8].

Авторитетные производители сырья проводят обширные тесты для проверки чистоты своих сырьевых ингредиентов. При работе над новым ингредиентом компании часто проводят серию исследований токсичности нового питательного вещества.

Все это было сказано к тому, что начинающим атлетам не стоит переживать о вреде добавок на организм, если будут подходить к этому вопросу с умом.

Большинство пищевых добавок, предназначенных для улучшения здоровья или физической активности, основаны на практических применениях, полученных в результате фундаментальных научных или клинических исследований.

Перейдем к рассмотрению спортивного питания.

Протеин — обычный белок, имеющий порошковую форму. Белки — источник роста и строительства клеток организма. Основные продукты, содержащие белок: курица, птица, мясо, творог и некоторые другие молочные продукты и яйца. Каждому спортсмену нужно пополнять суточную норму белка для более эффективного набора мышечной массы (на 1 кг веса человека — 2 грамма белка). Протеин (или белок) содержит все необходимые аминокислоты, из которых состоят наши мышцы. Не все спортсмены входят в суточную норму белка, поэтому для гипертрофии мышц будет полезно повысить потребление белка, и протеин даёт такую возможность (как и просто повышенное потребление мяса, молочной продукции или даже круп и орехов). У некоторых нет возможности получать белок из продуктов, и именно в этой ситуации помогает протеин. Протеином не стоит заменять приемы пищи, так как с помощью обычных продуктов вы тоже получаете витамины и минералы, участвующие в различных процессах внутри организма. Стоит опровергнуть слухи о вреде протеина. Нет никаких исследований доказывающих, что протеин может нанести вред здоровью (либо органам: печени, почкам и т. д.). Но есть множество исследований, подтверждающих пользу протеина. Как мы знаем, во время тренировки мышцы спортсмена разрушаются, а потом восстанавливаются. Для более качественного восстановления ему нужен «строительный материал» — белок. В то время как спортсмены могут получать суточную потребность в белке за счет потребления цельных продуктов, прием пищевых добавок является способом обеспечения потребления белка надлежащего качества и количества, при этом минимизирует потребление калорий. Также в протеин добавляют различные аминокислоты, которые улучшают восстановление атлета. Есть также различные исследования, которые доказывают влияние потребления протеина на силовые качества спортсмена и потери жировых отложений [5].

Стоит отметить, что протеин будет полезен в том случае, если нет возможности приготовить еду, тогда данная

добавка будет самым эффективным и полезным перекусом между основными рационами.

Жиросжигатели — одна из самых опасных и противоречивых добавок. Под этим названием объединяются несколько групп препаратов, влияющих на обмен веществ: в первую очередь это термогенники, которые повышают температуру тела и увеличивают количество потраченных килокалорий, и липотропики, ускоряющие расщепление жиров. Есть и препараты, ещё менее близкие к процессам сжигания жира — чтобы поспособствовать потере веса, они влияют на другие механизмы, например, нарушают всасывание жиров или подавляют аппетит. Часто ими пользуются спортсмены, чтобы «войти» в весовую категорию, либо сделать форму более эстетичной (бодибилдеры). У данного вида добавок много побочных элементов. Нарушение сна, поднятие давления, оказание влияния на нервную систему, падение силовых показателей и другое.

Креатин — одна из самых известных и полезных добавок в реестре спортивного питания. Представляет собой природное соединение, состоящее из аминокислот, глицина и метионина. Тело умеет само производить креатин, но мы также можем получить его из мяса, яиц, рыбы или добавок. Креатин ускоряет процесс регенерации, тем самым значительно увеличивает функциональные возможности наших мышц. Недостатком системы является ограниченный запас креатина в организме. Добавка креатина позволяет увеличить его общий объем в мышцах на 10–20%. Дополнительная порция креатина позволит увеличить мощность и позволит нам поднимать «рабочие» веса большее число повторений, что даст нашим мышцам больше стимула для роста.

В подтверждение эффективности креатина, есть исследование: У группы испытуемых, которая использовала креатин, было замечено увеличение выносливости и массы тела (1,5–2,5 килограмма) [7].

Прием моногидрата креатина не только безопасен, но и полезен для предотвращения травм, было также много исследований проводившихся с баскетбольными командами в Америке [9]. Креатин также увеличивает мышечный рост за счет увеличения жидкости в мышечных клетках. Это положительно влияет на баланс азота и экспрессию определенных генов, связанных с гипертрофией (ростом мышц). Креатин может уменьшить потери гликогена и распад мышечного белка во время тренировки. Креатин при-

нимается по 3–5 граммов каждые сутки (в сухом виде, либо разбавляется водой). Принимается он с утра, либо после тренировки [3].

Сообщалось, что добавки ВСАА снижают вызванную физическими упражнениями разрушаемость белка. Теоретически прием ВСАА во время интенсивных тренировок может помочь свести к минимуму расщепление белка и тем самым привести к большему приросту безжировой массы. Приведем в пример исследование. Испытуемые, тренировавшиеся с железом, принимавшие ВСАА в течение восьми недель, продемонстрировали значительно больший прирост массы тела и мышечной массы по сравнению с группой, принимавшей сывороточный протеин. В частности, группа ВСАА набрала 2 кг массы тела и 4 кг сухой массы тела. А группа, употребляющая сывороточный белок, набрала дополнительно 1 кг массы тела и 2 кг безжировой массы тела соответственно. На основании этого можно сказать, что добавки ВСАА могут оказывать некоторое влияние на качество тела [6].

Гейнер — это смесь белков и углеводов в порошочном виде. В отличие от протеина, он имеет более высокую калорийность за счет большого количества углеводов и объемных порций — 100–150 грамм. В связи с этим в ценовом диапазоне гейнер намного меньше, чем протеин. В гейнер часто добавляют уже вышеупомянутый креатин, а также различные витаминно-минеральные комплексы, которые положительно воздействуют на процесс восстановления спортсмена. Гейнеры подходят для худощавых людей, которые хотели бы нарастить мышечную массу, однако для людей, склонных к набору веса, этот вид спортивного питания не подходит, как и людям среднего телосложения. Этот вид спортивных добавок используется людьми, когда те хотят как можно скорее нарастить массу. Хотя для этого им сначала рекомендуется повышение калорийности суточного рациона и употребление дополнительных источников белка [2]. Но стоит отметить, что гейнер является не самой эффективной добавкой, так как «добрать» углеводы человек может из различной пищи (макарон, гречка, хлеб, рис и другое). Так что к приобретению гейнера можно обратиться лишь в особых случаях.

Подведем итог, нами были рассмотрены различные спортивные добавки, которые применяют атлеты для улучшения силовых показателей. Стоит отметить, что эффективность различных добавок подтверждается множественными исследованиями.

Литература:

1. Воронов Н. А. Роль спортивного питания в профилактике и укреплении здоровья спортсменов — курсантов / Н. А. Воронов // Эпоха науки. — 2019. — № 19. — С. 119–122.
2. Ермакова Е. Г. Спортивное питание. Критерии выбора спортивного питания. Вред и польза организму занимающихся физической культурой и спортом / Е. Г. Ермакова // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. — 2018. — № 5–1. — С. 37–39.
3. Майоров С. Б. Влияние спортивного питания на достижения спортсменов / С. Б. Майоров // Наука-2020. — 2018. — № 5. С. 5–6.

4. Штерман С. В. Посстренировочное спортивное питание / С. В. Штерман // Пищевая промышленность. — 2018. — № 2. — С. 60–63.
5. Jäger R, Kerksick CM, Campbell BI. Protein and exercise // J Int Soc Sports Nutr. — 2017–20 June <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5477153/>
6. Stoppioni J. BCAA Supplementation During a Resistance Training Program Increases Muscle Mass, Muscle Strength, and Fat Loss // Journal of the International Society of Sports Nutrition. — 2014. — Т.6. — Р. 1.
7. Volek JS, Duncan ND, Mazzetti SA, Staron RS, Putukian M, Gómez AL, Pearson DR, Fink WJ, Kraemer WJ. Performance and muscle fiber adaptations to creatine supplementation and heavy resistance training. Med Sci Sports Exerc. — 2012 — Aug;31
8. Wildman R, Willoughby DS, Ziegenfuss TN, Antonio J. ISSN Review of Exercise and Sports Nutrition: Research and Recommendations // Journal of the International Society of Sports Nutrition. — 2015 — February 2 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2853497/>
9. Greenwood M. Effects of creatine supplementation on the incidence of cramping/injury during eighteen weeks of collegiate baseball training/competition //Medicine & Science in Sports & Exercise. 2002. Т. 34. №. 5. С. S146.

Существующие трудности и проблемы в подготовке юных хоккеистов

Пудло Петр Максимович, старший преподаватель

Национальный государственный университет физической культуры, спорта и здоровья имени П. Ф. Лесгафта (г. Санкт-Петербург)

В статье отражены существующие трудности подготовки резерва хоккеистов различных возрастных групп. Обозначена оценка подготовленности хоккеистов и пути устранения недостатков, необходимость проведения тестирования на всех этапах подготовки хоккеистов, политика государства в отношении вида спорта хоккей, направление научных исследований по этой тематике.

Ключевые слова: юные хоккеисты, тестирование, трудности вида спорта, дворовой спорт, тренерский состав, подготовка.

Трудности и проблемы подготовки хоккеистов различной квалификации всегда привлекали научных работников и тренеров команд. Последние мировые чемпионаты свидетельствуют о стремительной модернизации мирового хоккея, особенно в части физической подготовленности лучших команд. В целях достоверного выявления проблем необходимо знать мнение ведущих специалистов профессиональных клубов, работающих непосредственно со спортсменами. А мнения тренеров профессиональных команд свидетельствует о существующих трудностях и проблемах в управлении физической подготовкой спортсменов [1].

В существующей подготовке спортсменов имеется ряд непониманий. Многие тренеры недооценивают значение тестирования, которое является неотъемлемой частью управления подготовкой [8]. А ведь результаты тестирования являются одной из оценок эффективности работы тренера. Но для эффективного проведения тестирования необходимо иметь унифицированные блоки тестов и знать периодичность их проведения. Очень значимой проблемой подготовки спортсменов является и слабое научное обеспечение профессионального хоккея из-за закрытости информации в клубах. Проводимые исследования несколько лет назад устарели и не соответствуют требованиям современного хоккея. Важным вопросом подготовки юных хоккеистов на ранней стадии является и раз-

витость общества, богатого положительным человеческим капиталом [5].

В массовой физической культуре и спорте обществом ставится цель всеобщего физического оздоровления. В наличии ежедневная кропотливая работа по оздоровлению нации. Это, в конечном счете, приносит основной доход государству, поскольку здоровый человек оказывается экономически выгодным с самых различных точек зрения: он способен к напряженному труду, меньше болеет, избегает вредных привычек, чаще создает семью и дает более здоровое потомство. Поэтому к положительному человеческому капиталу относятся: здоровье населения, уровень его образования и воспитания, способность к напряженному труду, склонность к инновациям, конкурентоспособность в виде спорта — хоккей.

Экономика хоккея как вида спорта в настоящее время активно развивается, что свидетельствует о необходимости проведения исследований по данному виду спорта. Государственные вложения в развитие физической культуры и спорта призваны способствовать решению экономической проблемы спорта и его вида — хоккея. В настоящее время они полностью окупаются и приносят дополнительный доход обществу. Если государство строит новые стадионы, то это можно только приветствовать, но основная функция данных стадионов — проведение зрелищных мероприятий, а не привлечение широких слоев населения

к занятиям физической культурой и спортом [5]. Олимпиады, международные встречи, матчи, соревнования приносят значительный доход государству, прежде всего, за счет зрелищности и рекламы. В спорте высших достижений прибыль выступает наиболее наглядно. Возрастает роль физической подготовки юных хоккеистов как необходимой базы для развития человеческого капитала по виду спорта хоккей.

Забывая о развитии хоккея, следует уделить больше внимания и дворовому спорту. Под дворовым (социальным) спортом подразумевается часть спорта, направленную на социальное спортивное просветительство, социализацию, реабилитацию, личностное спортивное самовыражение граждан, формирование здорового образа жизни, а также на организацию и проведение регулярных и системных спортивных соревнований в рамках хоккейных лиг, мероприятий по месту жительства с целью максимального раскрытия человеческого капитала, а также базовый (первичный) уровень подготовки юных спортсменов

Дворовой спорт — это большое социальное явление, задача которого заключается в объединении людей вокруг здорового образа жизни в целях максимального раскрытия и реализации их социальных возможностей посредством спортивно-оздоровительных занятий по месту жительства через участие в различных спортивных мероприятиях и занятиях в специализированных хоккейных секциях или школах и дальнейшее профессиональное занятие спортом (хоккеем) [2].

К участникам дворового спорта по месту жительства, почти во всех регионах России, можно отнести следующие группы:

- 1) дети дошкольного возраста;
- 2) школьники и подростки;
- 3) студенты и учащаяся молодежь.

Ведущим механизмом развития социального дворового спорта является создание института Всероссийской дворовой лиги по виду спорта хоккей. В истории нашей страны этому есть сходный исторический аналог — проведение всесоюзных соревнований по виду спорта хоккей — «Золотая шайба». Обеспечить нормативно подобные соревнования по месту жительства не составляет труда — это могут быть отдельные приказы и распоряжения муниципального уровня, плановые муниципальные задания, мероприятия в плане работы органов территориального общественного самоуправления, соревнования под эгидой спортивных федераций по виду спорта хоккей. Представляется, однако, что наиболее оптимальным нормативным актом для проведения соревнований дворовых лиг является принятие специального Положения о всероссийской дворовой лиге по виду спорта хоккей.

В действующем российском спортивном законодательстве не содержится противоречий для организации подобных соревнований в масштабах всей страны. Если реализовать такую систему, могут появиться десятки тысяч любительских команд низового уровня, сотни специали-

зированных спортивных секций, десятки команд мастеров и даже профессиональные клубы [2]. Это постоянный неубывающий источник спортивного резерва по всей стране при условии заинтересованности всех уровней спортивной власти в развитии вида спорта — хоккей. Это первичное звено развития данного вида спорта, его начальный этап. Но уже существует много хоккейных команд в различных лигах, которым присущи трудности данного вида спорта. Для команд КХЛ, ВХЛ, МХЛ, НМХЛ, ЖХЛ и других, необходимо для повышения результативности подготовки, решать существующие трудности и проблемы.

Одной из важных проблем, является значимость физической подготовки. По отзывам специалистов, значимость физической подготовки 47% отечественных тренеров оценили как второстепенную, зарубежных специалистов — 53%. Такой результат свидетельствует о недооценке важности в современном хоккее физической подготовленности спортсменов. Для решения данной проблемы, очень важно создать эффективную систему тестирования физической подготовленности, которая отвечает требованиям современного хоккея [3]. Для более эффективного решения этой задачи, следует получить поддержку руководителей и менеджеров клубов, которые оценили и поняли роль и значение научного обеспечения в подготовке команды. Его отсутствие является причиной неправильного планирования нагрузки и как следствие высокий травматизм и нестабильность достижений команды в сезоне. Вопрос необходимости тестирования ОФП поддерживают большинство специалистов в области хоккея. Необходимость тестирования ОФП поддержали 97% опрошенных отечественных специалистов и 98% зарубежных специалистов. А вот целесообразность тестирования СФП высказались 90% отечественных специалистов и 78% зарубежных специалистов [7]. Применять тестирование необходимо в начале предсезонной подготовки и по завершению подготовительного периода. Степень прогресса подопечных специалистами и тренерами нельзя снижать, так как это является важным инструментом оценки эффективности своей собственной программы подготовки, потому что это негативно влияет на эффективность управления, контроля, и повышение профессионального уровня тренера. В середине игрового сезона (соревновательного периода) проводят контроль около 50% специалистов. Немного лучше ситуация с контролем в конце игрового сезона перед уходом в отпуск: около 60% тренеров тестируют уровень физической подготовленности хоккеистов. Полученные результаты тестирования позволяют оценить динамику физических способностей за период игрового сезона. Следует обратить внимание на тот факт, что 10% отечественных опрошенных тренеров не проводят тестирование, хотя считают необходимым контролировать ОФП. В настоящее время не существует единого подхода к тестированию всех команд клубной структуры. Без контроля уровня физической подготовленности, не применяя единый подход к тестированию во всей клубной вертикали и в отсутствие у руководства единой базы

данных всех хоккеистов клубной структуры, эту задачу нельзя решить эффективно. В большинстве отечественных хоккейных клубов целесообразно, для проведения тестирования, вовлекать весь тренерский штаб и четко разделить полномочия между ними.

Данные опросов тренерского состава свидетельствуют о понимании необходимости контроля ОФП и СФП спортсменов, но еще остается проблема практической реализации данного вопроса и получение результатов этой работы. А работу эту необходимо реализовывать тренерскому составу и менеджерам хоккейных лиг и команд. Важным вопросом подготовки хоккеистов является подготовка, стаж и возраст специалистов, которые их готовят. Анализ возрастных характеристик показал, что 50% опрошенных отечественных специалистов имеет возраст 40–49 лет, в возрасте 30–39 лет находится 27%. Возраст старше 50 лет имеет 18% тренеров. Также имеются тренеры в возрасте до 29 лет [7].

Рассматривая возраст, стаж, профессиональную подготовку тренерского состава следует вывод о необходимости выстроить четкую хоккейную вертикаль, которая позволит молодым специалистам расти в ведущих лигах, реализовать смелые замыслы и набираться опыта [1]. Такой подход позволит производить более качественный отбор специалистов в лучшие хоккейные клубы. Важное значение для развития вида хоккея имеет и правильный отбор юных хоккеистов на начальных этапах. Спортивный отбор это длительный, многоступенчатый процесс, который является эффективным, когда на этапах многолетней подготовки юных хоккеистов используются объективные оценки и характеристики физической, технической, специальной, тактической, психологической подготовок. Такой всесторонний подход к отбору предполагает медико-биологические, физиологические, функциональные, психологические методы исследования. Необходимым условием объективного отбора является наличие квалифицированных специалистов в этой области, которые смогли бы провести профессиональный анализ, зрительный контроль технической и тактической подготовленности хоккеистов и определить достойных воспитанников для дальнейшего спортивного роста.

В настоящее время в системе подготовки спортивного резерва России задействовано достаточное количество административных работников и специалистов. Статистические данные системы подготовки спортивного резерва России свидетельствует об избытке во всех типах спортивных школ административных работников. Штатные тренеры осуществляют непосредственную подготовку юных хоккеистов. Но для успешной подготовки юных хоккеистов необходимо изучить и посетить административными работниками хотя бы одно занятия в неделю, то в течение учебного года практическая деятельность каждого штатного тренера может быть изучена и проанализирована 26 раз, исходя из того, что в учебном году 46 недель [6, с. 83]. Для реализации функциональных обязанностей тренеров,

необходимо организовывать открытые уроки с последующим анализом на тренерском совете методики проведения занятия, правильное использование методов выполнения упражнений, анализ технологии подготовки, самооценка процесса подготовки, ответственности, полномочий и обмена информацией. Настало время говорить о тренировке не только как о процессе обретения специальных технико-тактических навыков и развития физических качеств, но необходимо обратить внимание и на образовательную сторону и вооружение юных хоккеистов теоретическими знаниями здорового образа жизни [6].

Обучение детей дошкольного и младшего школьного возраста рекомендуется осуществлять с применением достаточного большого количества подвижных, спортивных игр и эстафет, а с повышением возраста занимающихся предпочтение следует отдавать подвижным играм и эстафетам меньше, чем специальной подготовке. В этом случае внимание должно быть направлено на интересы ребенка, что будет способствовать формированию у него потребности к занятиям хоккеем. Обучаемые в большинстве случаев приходят на тренировочные занятия ради веселой подвижной игры или соревновательной эстафеты, а вынуждены заниматься односторонней техникой и тактической подготовкой, которая направлена на оттачивание элементов, способных привести к победам в ближайшей перспективе. Подобная направленность в обучении отрицательно сказывается на формировании двигательного базиса юных хоккеистов, а впоследствии это ограничивает тактико-технический арсенал спортсменов. Часто высокие спортивные результаты, показанные в юном возрасте, выступали сдерживающим фактором в старшем возрасте. Хоккеисты демонстрирующие явное превосходство в мастерстве на детском уровне, не смогли достичь высоких результатов в профессиональном хоккее или вовсе не попали в профессиональный спорт. В последние годы ввиду повышения статуса детских хоккейных турниров (таких как «Кубок Газпром нефти», «Золотая шайба») наблюдается резкая интенсификация тренировочного процесса, направленная на достижение максимально высоких спортивных результатов в раннем возрасте, что противоречит психологическому и биологическому развитию ребенка [5]. Руководитель хоккейной школы с каждым годом предъявляет все более высокие требования к тренерам. В свою очередь заранее сориентированный на достижение высокого результата тренер начинает форсировать подготовку. Таким образом, вместо того, чтобы дать системам организма планомерно развиваться, тренер способствует включению дополнительных ресурсов организма юных игроков. Поэтому соблазн тренера сократить время ожидания серьезных результатов может иметь катастрофические последствия для дальнейшей карьеры спортсмена. Традиционно именно это имеют в виду, когда говорят о «форсировании» подготовки. Проблема заключается в том, что чем выше результаты спортсмена, тем более востребован он в сборных командах. А значит

и тренер, и сам спортсмен оказываются заложниками этого противоречия [4].

Сохраняют свою актуальность проблемы финансирования учебно-тренировочного процесса и перевода обучающихся по годам или этапам спортивной подготовки в рамках создания резерва для спорта высших достижений, обусловленный снижением их уровня подготовленности по контрольно-переводным нормативам. Существующая и не решаемая проблема — созданная система коррупции в хоккее. Проблема начинается еще в детском хоккее. Есть мальчик, который занимается хоккеем, и у него довольно средние результаты, и со временем парнишка начинает не выдерживать конкуренцию и отправляется на скамейку запасных. Вот тут-то в дело и вмешиваются влиятельные родители — они пытаются «пробить» своему сыну место в основном составе. Вопросы решаются с тренером, а иногда — через руководство клуба. В итоге — парнишка получает место, которое он не заслужил, а кто действительно показывает хороший уровень игры остаётся за бортом. В конечном итоге: «блатной» спортсмен не показывает хорошей игры, но играет, а простой хоккеист со временем тоже ухудшает свои показатели из-за отсут-

ствия игровой практики. Новый виток внутри командных ротаций наступает, когда игрокам исполняется 12 лет. Итог удручающий — более 90 процентов ребят заканчивают с хоккеем, а среди оставшихся снова начинается соревнование кошельков родителей. Вторые составы в клубах полностью ликвидируются, начинается взрослый хоккей. В физическом плане дети примерно на одинаковом уровне. Кто состоятельнее, тот сможет отстоять место своему ребенку в спортивной школе. Кто откреплен, тот идет по проторенному пути своих товарищей в клубы второго и третьего уровня. Как только составы определяются — снова начинается тесное сотрудничество с тренером. Но и на этом финансовые усилия родителей не заканчиваются. В 16 лет после выпуска из спортивной школы перед юными хоккеистами встает вопрос: куда дальше. Попасть в молодежную команду любого клуба КХЛ — это значит еще немного продлить спортивную жизнь и иметь слабую перспективу на место во взрослой команде. Это влияет на уровень игры юниорской, молодежной, а затем и основной сборной страны. При этом уходят ребята, которые талантливее своих товарищей, но их вытесняют сыновья богатых родителей.

Литература:

1. Бернина Ю. С. Критерии эффективности управленческой деятельности спортивного тренера. — М., Спорт, 2016.
2. Букатин А. Ю. Юный хоккеист. — М.: Физкультура и спорт, 1986.
3. Варданын В. Т. Проблемы интенсификации тренировочного процесса в подготовке хоккеистов начального этапа обучения. — М.: Здоровье, 2019.
4. Занковец В. И. Проблема обратной связи в управлении подготовкой в современном профессиональном хоккее. — М.: Спорт, 2016.
5. Ильин Н. Л. Психология тренера. — СПб.: НГУ им. П. Ф. Лесгафта, 2016.
6. Ишматов Р. Г. Использование инновационных технологий в планировании, реализации и контроле тренировочного процесса квалифицированных хоккеистов. — СПб.: НГУ им. П. Ф. Лесгафта, 2021.
7. Савин В. П. Теория и методика хоккея. — М.: Академия, 2003.
8. Сайт: bstudy.net Анализ результатов анкетного опроса тренеров профессиональных клубов и национальных сборных.

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

Новый стиль в одежде — «хиппи-шик»

Цветкова Анна Владиславовна, студент

Институт пищевых технологий и дизайна — филиал Нижегородского государственного инженерно-экономического университета (г. Нижний Новгород)

Изучена история появления термина «хиппи». Проанализирован стиль в одежде хиппи. Дана краткая характеристика понятию «гламур». Выявлена главная составляющая гламурного стиля. Представлена авторская коллекция в стиле хиппи-шик «Хиппи в массах». Дано краткое описание авторской коллекции. Сделан вывод относительно сформировавшегося стиля «хиппи-шик».

Ключевые слова: хиппи, гламур, стиль, модель, хиппи-шик.

A new style of clothing — “hippie-chic”

Tsvetkova Anna Vladislavovna, student

Institute of Food Technology and Design — a branch of the Nizhny Novgorod State University of Engineering and Economics

The history of the appearance of the term “hippie” is studied. The style of hippie clothing is analyzed. A brief description of the concept of “glamour” is given. The main component of the glamorous style is revealed. The author’s collection in the style of hippie-chic “Hippies in the masses” is presented. A brief description of the author’s collection is given. The conclusion is made regarding the formed style “hippie-chic”

Keywords: hippie, glamour, style, model, hippie-chic.

Иногда нас зовет эхо природы. Тогда мы выходим прогуляться по парку, устраиваем пикники на природе, смотрим по ночам на звездное небо, наблюдаем закаты и рассветы либо причудливых форм облака. Но с каждым годом нас отделяют от природы тонны бетона — это неизбежность в современном мире.

Архитекторы начинают задумываться, как оживить здания, площади, а простой человек уже давно придумал стиль уединения с природой — стиль хиппи.

Стиль неформальной культуры очень близок к природе. В нем мы можем увидеть натуральные материалы, браслеты и бусы из деревянных, янтарных бусинок либо из ракушек, расцветки, показывающие красоту природы. Этот стиль очень этничен и поэтому такие люди воспринимаются миром, как неформальные. Современный человек выглядит совсем иначе.

В гардеробе современника мы можем найти джинсы, кожаную куртку, шубу, худи, футболки, но это всё так близко хиппи, просто представлено совсем в другом стиле.

В последние годы на подиумах показывают смежные стили в одежде. Очень популярным стал — спорт-шик. Кажется бы, два абсолютно разных стиля и совсем не стоящих рядом друг с другом объединяют, но это лишь предрассудки.

Дизайнеры очень гармонично и иногда даже с иронией совмещают эти стили.

Так и мы решили совместить два еще более разных стиля, словно восток и запад — это стиль хиппи и гламур. Стиль хиппи затерялся в современности, а гламурный стиль всегда уместен на вечеринках и праздниках, образе на выход, а порой даже и в жизни.

Проблемой является отсутствие нового образа, а именно стиля хиппи-шик.

Проблема актуальна как никогда, так как есть люди, которые хотят и «блеснуть» и выглядеть при этом скромно.

Цель — разработка предложений в новом стиле хиппи-шик.

Новизной является стиль «хиппи-шик».

Следует решить ряд задач:

- 1) Изучить историю двух стилей — хиппи и гламур
- 2) Создать предложения в новом стиле «хиппи-шик»

Впервые в печати слово «хиппи» появилось 5 сентября 1965 года. Майкл Фаллон, писатель из Сан-Франциско, использовал термин «хиппи» в статье, посвященной контркультуре Сан-Франциско, где описывал кофейню «Синий Единорог», в которой собиралось Общество борьбы за легализацию марихуаны и Лига сексуальной свободы. Также

Фаллон употреблял этот термин, описывая дома, в которых жили хиппи. Во время Лета Любви 1967 года средства массовой информации, обзревая события, происходящие в Сан-Франциско, использовали термин «хиппи», описывая людей, собравшихся здесь. По мере развития событий СМИ стали показывать отрицательные стороны жизни хиппи — бедность, жизнь на улице, передозировка наркотиками, подростковая беременность и антивоенное движение, которое раскалывает страну [4].

В поисках собственной индивидуальности молодые бунтари смешивали одежду разных стилей, времен и народов. Они превозносили ценность старой одежды из магазинов секонд-хенд. Эффект поношенности зачастую специально имитировался с помощью заплат и потертостей. Очень ценилась самодельная одежда с ручной вышивкой или аппликациями, ручное вязание, самодельные украшения. Хиппи активно применяли подлинную этническую одежду: индийские сари свободно комбинировались с монгольскими дубленками и шотландскими юбками. Основным элементом костюма хиппи становятся поношенные джинсы. Огромную роль в формировании образа хиппи играют аксессуары. Атрибутами стиля становятся индейские украшения, головные платки, повязки, длинные ожерелья, украшения из бисера.

Стилеобразующие элементы стиля хиппи это:

- свободные, не сковывающие движения вещи простого, часто взятого из народного костюма кроя;
- своеобразное смешение различных стилевых направлений;
- сложная комплектация тканей;
- большое количество накладных декоративных элементов, вышивки, нашивки кожаных, джинсовых заплат, аппликация, обработка швов шерстяными нитями;
- вся одежда не новая или специально состаренная, без опознавательных знаков;
- присутствие этнических мотивов.

Для стиля хиппи характерна эклектика — совмещение несовместимых элементов: кружево может соседствовать с грубой тканью, прозрачные вещи с вязаными. Широкое использование многоцветного трикотажа — характерная особенность этого стиля.

В современной моде известны такие названия как — кэжуал-шик, спорт-шик, богемный шик, сафари-шик, не стал исключением и стиль хиппи. Во время зарождения стиля хиппи основной тканью был хлопок — сегодня это шелк и роскошный трикотаж, классические оттенки кожи и замши [1].

Перейдем к гламурному стилю в одежде.

Гламур — это симулякр, симуляция роскоши, симуляция богатства, симуляция красоты. Дело в том, что оптика гламура — невнимательный взгляд, не пытающийся

вдаваться в суть вещей. Лев Рубинштейн определяет гламур как «разговор мимо ушей и взгляд мимо предмета» [3]. Но, хочется уточнить — нет, это взгляд не мимо предмета, это взгляд на поверхности, скользящий и близорукий. Гламур — это мир вещей, становящихся для потребителя богами, идолами, заменяющих мораль и наполняющих мировосприятие. Вещи-боги, населяющие мир гламурного человека, являются не только образцами, эталонами существования, но и моделью реальности.

Волшебство гламура свершается в ситуации праздника. Реальность гламура — это реальность непрекращающегося торжества. В гламуре нет обыденности, скуки, нет серого цвета, тишины. Гламур заставляет реальность сверкать, переливаться, быть иной, особенной.

Гламурное вполне может быть подделкой. «Если дизайнерская сумочка вам не по карману, не мучайтесь и спокойно покупайте подделку. «Искусственный камень или настоящий — не имеет значения, главное, чтобы он ослепительно сверкал». Такие советы даются в одном из журналов о гламуре [2].

Рассмотрим авторскую коллекцию в стиле хиппи-шик «Хиппи в массах», представленную на рисунке 1. Во-первых, обратим внимание на интересное название — «Хиппи в массах». Такое название, как никакое другое, подходит к данной коллекции. Оно обозначает такой поступок хиппи, как показ себя обществу. Здесь нет какой-то сверх большой этники или цвета — все сдержанно, но имеет оригинальность. Именно в таком образе хиппи может спокойно чувствовать себя в массах людей — вроде он и как все, но все же что-то от хиппи в нем живет. Коллекция выдержана, как и была поставлена цель, в стиле хиппи-шик. Здесь мы видим большое разнообразие ткани и интересные идеи, на которые направил нас стиль хиппи.

Далее, рассмотрим образы:

1) Первая модель представляет собой совмещение стиля индийского и исламского. Мы видим словно мусульманку, но в то же время и индианку — такого эффекта мы добились благодаря длинной белой плиссированной юбке из замши, сари из парчи, украшенной монетками, изнаночная сторона которого имеет психоделический принт — клетка, а главное это шифоновая кофта с капюшоном в стиле хиджаба. Главную роль в создании частичного мусульманского образа сыграла маска из ткани, украшенная золотым вышитым орнаментом и украшенная черными монетками. За всеми этими тканями скрывается скромная трикотажная водолазка с принтом — ромб.

Хиппи любят смешивать различные стили — так и мы здесь соединили Индию и ислам, добавили этники и любимых «побрякушек».

2) Вторая модель представляет собой образ лешего. Хиппи любители природы, а кто как не леший, хозяин и дух леса, знаком с ней лучше всех.

Рис. 1. Авторская коллекция в стиле хиппи-шик «Хиппи в массах»

Основа плаща сшита из искусственной кожи, так как хиппи тоже борются за права животных. Капюшон плаща сделан из курточной ткани, клапаны карманов и бахрома на рукавах — из замши, окончание рукавов и пояс — из трикотажа. Молнию скрывает искусственный мех. Не обошлось без украшений — пряжка пояса украшена желтыми бусинами, а по длине всего ремня висят нити из стекловидного трубчатого бисера.

3) Хиппи — дети цветов! Именно это и было воплощено в данном образе.

Мы видим снова замшевую юбку из плиссированной ткани. Верхнюю часть образа украшает ярко розовая куртка со сборчатыми рукавами, длиной, скрывающей локти. Воротник куртки сделан из тоненьких ремешков искусственной кожи. Плечи украшает трехцветный шарф. Также главным украшением плеч, рукавов стали огромные валики из черного бархата, изображающего розы.

Если не красные розы, а черные, тогда всё остальное радужное.

Литература:

1. Борискова Л. Д., Герасимова Ю. Л., Першукевич Г. В. Стиль хиппи в современной моде / Л. Д. Борискова, Ю. Л. Герасимова, Г. В. Першукевич. — М.: Международный туденческий научный вестник, — 2018. — № 2
2. Осинская И. А. Скромное обаяние гламура URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/skromnoe-obayanie-glamura/viewer> (дата обращения: 17.04.2022)
3. Рубинштейн, Л. Семечки гламурные / Л. Рубинштейн. — М.: Грани, — 2009.
4. Скип, С. Хиппи от А до Я. Секс, наркотики, музыка и влияние на общество с шестидесятых до наших дней / С. Скип. 1999.

4) Четвертая модель представляет из себя особую культуру хиппи — это вредные привычки. Они представлены в виде плюшевых бантов из множества сигарет. Сам образ представляет из себя стеганный верх из искусственной кожи, который украшает тюлевый сияющий волан персикового цвета. Юбка платья представляет собой незнакомый никому флаг из белого, черного, зеленого, коричневого цветов. Он сделан по типу лоскутного шитья — белый — это замша, черный — латекс, зеленый — бархат, коричневый — шелк.

Данный образ слишком мрачный, что говорит о негативной стороне курения.

Коллекция в полной мере показала разные стороны и настроения хиппи. Каждый образ и гламурен, и неформален, что дает понять массам, что перед ними стоит человек из особой группы и, можно сказать даже, вымирающей неформальной группы.

ФИЛОЛОГИЯ, ЛИНГВИСТИКА

Немецкий язык как отражение менталитета народа

Брылев Михаил Евгеньевич, студент

Санкт-Петербургский государственный университет телекоммуникаций имени профессора М. А. Бонч-Бруевича

В статье говорится об отражении менталитета определённого народа на родном ему языке. Цель исследования — показать, как характер нации может изменить структуру языка на грамматическом и лексическом уровнях. Научная новизна заключается в том, что никто не пытался соотнести правила языка и менталитет носителя.

Ключевые слова: иностранные языки, менталитет, народ.

Определение

Современным литературным немецким языком считается верхненемецкий диалект, на котором говорят в большинстве своём в таких городах как Лейпциг, Франкфурт-на-Майне, Кёльн. Имеются некоторые различия на остальной территории Германии, но более другие особенности приходится уже на немецкие диалекты в Австрии и в Швейцарии, где подобные изменения ощутимо сказываются не только на лексическом и фонетическом уровнях, а также на грамматическом [1], [2].

Менталитет и его связь с языком

Немцы в самом общем своём представлении являются терпеливыми по отношению к собеседнику людьми, поэтому чтобы понять весь смысл фразы в немецком языке нужно обязательно дослушать говорящего до конца. Этот аспект виден особенно чётко в грамматике. Если вдруг в предложении встречаются сразу два глагола то второй глагол, как правило уходит в конец предложения, а не как, к примеру, в английском соединяется словом «to» (за исключением модальных глаголов). Данное правило проиллюстрировано на рис. 1.

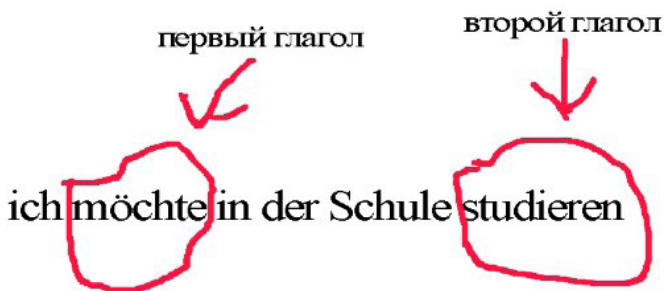

Рис. 1. Пример предложения с двумя глаголами

В немецком языке также как и в русском присутствуют как подчинительные союзы, так и сочинительные. Разница лишь в том, что в подчинительной связи сразу после союза ставится подлежащее а глагол уходит в конец предложе-

ния. Подчинительная связь также говорит о том, что смысл предложения не будет понят, если это предложение не скажут до конца, что опять-таки говорит о характере германского народа. Связь, образуемая при помощи сочинительного союза, даёт абсолютно стандартную схему: союз, подлежащее, глагол, всё остальное.

В немецком языке есть отделяемые и неотделяемые приставки. Отделяемые приставки уходят в конец предложения, как и в случае со вторым глаголом. Данная концепция показана на рис. 2. Причём одно и тоже слово но с приставкой может иметь абсолютно иное значение и даже не близкое к своему собственному без приставки. В этом случае должно в очередной раз проверяться терпение и внимательность слушающего.

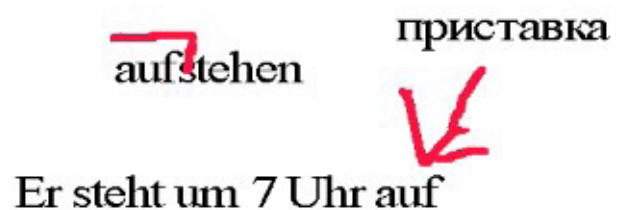

Рис. 2. Пример предложения где присутствует глагол с отделяемой приставкой. В случае наличия не отделяемой приставки она просто остаётся на месте

Немцы очень точны в деталях, поэтому в немецком языке очень строгий порядок слов, который действует по правилу ТЕКАМОЛО (оно проиллюстрировано на рис. 3). Это правило в общем его понимании означает, что после подлежащего и сказуемого идёт обстоятельство времени, отвечающее на вопрос «Когда?», затем идёт причина («По какой причине?», «Зачем?»), после этого пишется член предложения, обозначающий образ действия и отвечающий на вопросы «Как?», «На чём?», «Каким образом?», после всего пишется обстоятельство места («Где?», «Куда?»). И в этой норме построения фраз проявляются отличие этого языка от русского, итальянского и бразильского ва-

рианта португальского, где относительно свободный порядок слов в предложении. К слову это правило отражает весь нрав европейцев, ведь, например, в португальском ев-

ропейского образца более строгий порядок слов, чем в бразильской версии, ведь, как известно, в Бразилии даже самолёты не ходят по расписанию и очень часто опаздывают.

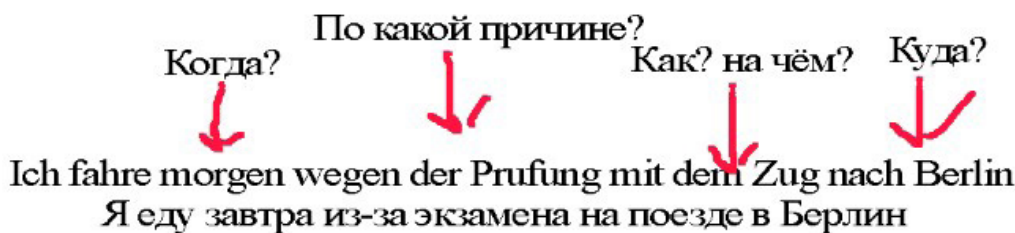

Рис. 3. Пример применения правила, регулирующего порядок слов в предложении в большинстве европейских языков

Для немцев сначала важно свойство предмета а затем сам предмет, поэтому при построении предложения сначала идёт прилагательное а затем существительное. Например, у итальянцев с этим обстоят дела по-другому — сначала объект потом называются его свойства.

Отрицание также строится от большинства европейских языков совсем иначе. Отрицательная частица «nicht» в языке у немцев ставится в конце предложения. Слушающий не будет улавливать утвердительный или отрицательный смысл говорящего без прослушивания того до конца.

Прогнозы

В немецком языке практически отсутствуют отрицания в связи с наличием определённого менталитета у народов, проживающих на территории Германии, но в будущем, скорее всего, количество сокращений гораздо увеличится и это будет касаться всех языков. В случае с немецким, где сокра-

щения используют достаточно редко в связи с несколько иным мировосприятием людей, говорящих на немецком, это будет происходить из-за увеличения скорости жизни, то бишь из-за прогресса общества и развития технологий. Как было подмечено учёными, в наиболее слабо развитых областях планеты Земля имеются наиболее сложные языки. Взять хотя бы не особо развитый Таджикистан, падежей у языка которого больше 30-ти. Наверное по этой же причине в немецком языке будут опускаться некоторые грамматические нормы.

Политическая повестка и ситуация в целом могут привести к избавлению от родов и феминитивов, как это уже сделали в английском языке.

Вывод

Таким образом, этой работой было доказано, что менталитет народа непременно отражается и на языке.

Литература:

1. [Электронный ресурс]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Верхненемецкие_языки
2. [Электронный ресурс]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Немецкий_язык
3. Петров Д. Ю. Немецкий язык. Базовый курс — М.: Издательство Дмитрия Петрова, 2014–320 с.

Англицизмы в русском языке

Туленкова Полина Петровна, студент;

Мухамедьянова Гульшат Насибуловна, кандидат филологических наук, доцент

Сибайский институт (филиал) Башкирского государственного университета

В статье рассматриваются этапы и причины возникновения английских заимствований в русском языке в историческом развитии, анализируются причины распространения англицизмов в русском языке и обосновывается их роль в развитии лексической системы языка.

Ключевые слова: англицизм, заимствование, язык, словарный запас.

Русский язык имеет длительную историю развития, является трудным в изучении и в употреблении. Он всегда открыт для заимствований, что способствует процессу непрерывного динамического пополнения словарного запаса языка.

Заимствованные слова употребляются во многих сферах человеческой жизни и являются неотъемлемой частью русского языка. Преобладающее количество заимствований, проникающих в лексическую систему русского языка, составляют англицизмы.

Одной из причин беспрепятственного внедрения англицизмов в русский язык является популяризация поп-культуры: интерес к британской и американской музыке, кинофильмам, живописи. Новые слова стали употребляться большей частью населения, независимо от пола и социального статуса. В современном русском языке англицизмы имеют целый слой, но не превышают 10% от общего словарного состава. [1]

До сих пор процесс заимствований с английского языка не прекращается, а начало было положено еще с XVI века. Тогда произошло первое знакомство англичан с русскими: в конце августа 1553 года корабль английского короля Эдуарда VI во главе с капитаном Ричардом Ченслером прибыл в устье Северной Двины. [2] Моряки надеялись добраться до Китая и Индии, однако корабли настиг шторм. Выбравшись в Белое море, англичане открыли путь в Московию. Далее Ричард Ченслер назвался послом английского короля и потребовал встречи с русским царем Иваном IV. Так началась история русско-английской торговли и русско-английской дипломатии, а благодаря рынку сбыта, который искали англичане, завязались прочные торговые отношения. В то время были заимствованы обозначения мер, весов, денежных единиц (*фунт, шиллинг*), а различных отчетах, о деятельности послов можно встретить такие слова, как *сэр, лорд, мистер* и др.

Эпоха Петра I — эпоха сложна и неоднозначна, но можно с уверенностью сказать, что это время крепких и действенных связей почти со всеми европейскими государствами, в том числе с Англией. В XVIII веке взаимодействие русской и английской культур выходит на новую, более высокую ступень развития. Тогда оба государства впервые установили регулярное дипломатическое представительство и англо-русские отношения развивались дружественно. А после посещения Петром I Англии, активно стала распространяться английская культура и большое значение стало придаваться изучению английского языка. Иностранные книги — стали основным каналом проникновения англицизмов в русский язык. Только в эпоху Петра I в русский язык проникло 3000 иностранных слов. Англицизмов среди них не так много всего 5%. В основном были заимствованы слова, которые относились к морскому и военному делам (*баржа, аврал*), а также бытовой лексике, к сферам торговли, искусства, науки, техники и религии.

Новый этап заимствования английских слов в русский язык в XIX веке вызывает образование независимого от Англии государство — Соединенных Штатов Америки. Произошло знакомство русских с США и с их литературой, искусством и наукой.

Приток англицизмов в русский язык оставался слабым до конца XX века. Все изменилось с изобретением микропроцессора, который дал толчок для активного развития сферы информационных технологий. В русском языке появились англицизмы, относящиеся к компьютерной технике (*дисплей, браузер, сайт*). Меж странами усилился культурный обмен, английский язык становится между-

народным языком общения, а создание англоговорящими странами организации объединенных наций способствовало подъёму и распространению английского языка. В русский словарный запас проникли многочисленные экономические и финансовые термины (*кредит, маркетинг, брокер*), косметические (*консилер, мейкап*), названия блюд (*гамбургер, чизбургер*).

Примеры англицизмов в современной русской речи можно услышать повсеместно (*гаджеты, сайт, имидж, фрейш, репортажи*). Многочисленные англицизмы, проникающие в нашу речь, — явление закономерное, отражающее экономические, политические, культурные, общественные связи и взаимоотношения России с другими странами, в частности с англоговорящими.

Некоторые новые слова прочно укрепились в лексической системе языка и стали ее неотъемлемой частью.

Англицизмы представляют собой интереснейший лингвистический феномен. В лингвистической литературе отсутствует единое мнение относительно распространения английских слов в языке. Некоторые исследователи (В. И. Даль) полагают, что заимствования негативно влияют на национальную самобытность языка. Другие лингвисты (В. Г. Белинский) придерживаются мнения о том, иностранные слова способствуют обогащению словарного фонда языка, в силу семантической емкости более предпочтительны в современном словоупотреблении.

Мы разделяем мнение исследователей о том, что заимствованные слова способствуют расширению лексического фонда. Заимствования обогащают язык и, обычно, не вредят основному словарю, грамматический строй языка остается неизменным. Кроме того, заимствования служат источником образования новых корней, словообразовательных элементов и точных терминов и представляют собой следствие условий социальной жизни человечества. Тенденция к языковой экономии, компактности современной речи во многом объясняет распространение слов иностранного происхождения.

Далеко не каждому новому иностранному слову можно подобрать аналог в русском языке. Так, лексемы «гаджет», «дивайс» намного компактнее и удобнее в использовании, чем «технические средства». А такие англицизмы, как *дедлайн, логотип, мэр* употреблять намного легче чем их русские эквиваленты *крайний срок, товарный знак, градоначальник или глава города*.

Слово *абьюз* не имеет точного русского эквивалента и означает манипулятивное поведение, оскорбление, психологическое давление и физическое насилие или всё вместе. Дословно *abuse* означает злоупотребление, жестокое отношение.

У слова «*ресепшн*» множество значений, но равнозначного русского эквивалента, который включал бы все оттенки значений, просто не существует. *Ресепшн* — административная стойка, которую можно увидеть почти в каждом отеле. В переводе с английского *reception* — «стойка регистрации».

Русский язык имеет огромное количество суффиксов, приставок и окончаний и дарит любому заимствованию новую жизнь. Часто ли вы слышали слово «бузить»? А ведь оно тоже заимствованно из английского, но является соединением двух языков. Можно сказать, что английское слово *busy* (беспокойный) было ассимилировано русским языком.

Насколько оправдано использование англицизмов в современной речи? Засоряет ли он язык?

Любой англицизм в русском языке заимствован по следующим причинам:

1. Необходимость дать название новым предметам либо явлениям;
2. Потребность в разграничении достаточно близких понятий;
3. Тенденция в обозначении цельного объекта одним понятием;
4. Потребность в разделении понятий для определённых сфер деятельности;
5. Актуальность, престижность, выразительность иностранного понятия.

На самом деле причин заимствования англицизмов в современном русском языке гораздо больше. Одна из них заключается в том, что увеличилась численность людей, говорящих на английском языке. А также многие авторитетные и медийные личности часто используют иностранную лексику, что даёт большой толчок для развития процесса заимствования.

Новые слова имеют свойство подстраиваться под систему языка. Происходит ассимиляция — уподобление, усвоение. Англицизмы по степени усвоения в русском языке различаются на полностью ассимилированные, частично ассимилированные, неассимилированные.

Полностью ассимилированные — слова, которые соответствуют всем нормам языка и воспринимаются говорящими как родные, незаимствованные слова. [1]

Частично ассимилированные — понятия, оставшиеся английскими по своему написанию и произношению.

Неассимилированные — слова и выражения, которые не полностью усвоились заимствующим языком.

С тематической точки зрения английские заимствования можно разделить на несколько групп:

1. Политические термины (*Парламент, министр, референдум*);
2. Экономические термины (*Фриланс, бум, менеджер*);
3. Спортивные термины (*Матч, футбол, сноуборд, дайвинг, таймаут*);
4. Термины, связанные с техникой (*Компьютер, ноутбук, принтер*);
5. Названия профессий (*Продюсер, копирайтер, логист, маркетолог*);
6. Термины музыкальной культуры, массовой культуры (*Джаз, имидж*);

На основе тематической классификации можно сделать вывод, что наибольшее количество англицизмов, пришедших к нам в русский язык, являются существительными и были заимствованы как названия новых предметов, профессий, услуг.

Подводя итог всему вышесказанному, можно предположить, что англицизмы влияют на современный русский язык как позитивно, так и негативно. Использование в речи заимствований, безусловно, может быть оправдано в отдельных ситуациях речи, однако, на наш взгляд, такая тенденция не должна привести к засорению языка иноязычными словами.

Литература:

1. Лапшина В. А. 1, Петросян С. Г. Материалы и методы инновационных исследований и разработок // Английские заимствования в лексике кинематографа. — 2017. — С. 177–180.
2. Головнёв А. В. Вестник северного (арктического) федерального университета. Серия: гуманитарные и социальные науки // Европейские мореходы на русском севере: путешествия и геополитика XVI–XVII веков. — 2015. — С. 11–21.
3. Маринова Е. В. Иноязычная лексика современного русского языка. — 2012. — 240 с.
4. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. — М.: Эксмо, 2005г — 939 с.
5. Крысин, Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. — М.: Просвещение, 1968. — 325 с.

ФИЛОСОФИЯ

Мозг и психика. Проблема идеального

Буханцева Ольга Владимировна, студент

Научный руководитель: Барабошина Наталья Владимировна, кандидат философских наук, доцент

Самарский государственный медицинский университет

В статье рассматриваются ключевые моменты для раскрытия проблемы идеального: как воспринимается категория идеального для общества и личности; как наше сознание связано с ней; возможно ли ее отнести не только к идеализму, но и к материализму.

Ключевые слова: идеальное, сознание, материальное, идеалистическое, личность, общество.

Brain and psyche. Problem Ideal

The article discusses the key moments for disclosure the problem of perfect: how is the category of the ideal for society and personality; how is our consciousness connected with it; is it possible to attribute it not only to idealism, but also to materialism.

Keywords: perfect, consciousness, material, idealistic, personality, society.

Во все времена люди достаточно часто использовали прилагательное «идеальное», описывая им что-то недостижимое или наоборот пример какого-либо действия, поведения или образа. И встает вопрос: чем является идеальное и для чего оно нужно человеку?

По Э. В. Ильенкову, идеальное — это субъективный образ объективной реальности, т. е. отражение внешнего мира в формах деятельности человека, в формах его сознания и воли. С одной стороны, в определении сказано, что идеальное отражается в сознании и воли человека, то есть является нематериальным, а с другой стороны, и в его деятельности. Следовательно, следует рассматривать категорию идеального с двух сторон: нематериальной и материальной.

Почему нельзя утверждать, что данная категория относиться только к одной области? Примером может служить утверждение: «Красный — это цвет». Еще с детства мы знаем, что это действительно так, только будет нелогично сказать, что цвет — это красный, так как существуют разные оттенки. Поэтому раскрыть проблему идеального стоит в его всеобщем виде, а не только через один особый признак.

В материализме идеальное выступает как субстанция в качестве образа, отражающая одно материальное тело в другом. То есть мышление человека об идеальном образе может перенестись на результат какого-либо труда. Примером может послужить художник, пишущий пейзаж. Он придумал его до мельчайших мелочей, перенес свою мысль на холст и считает его вершиной всех пейзажей. При этом нельзя однозначно сказать, что идеальное бытие вещи бу-

дет одинаково с реальным бытием. И тем самым, с идеалистической точки зрения, идеальное выражается только в идее и может не содержать ни грамма материального. Например, мысли об устранении жажды могут так и остаться мыслями, если рядом не будет воды.

История идеального (как все относящееся к миру идей) начинается еще во времена Платона. Он утверждал, что идея — это универсальное и единое для всех, она может отличаться от мыслей и образов отдельной личности. Все эти идеи Платон объединил в особую категорию, формирующую нормы культуры. На их основе определяются поведения человека в обществе, законы государства, его язык. Идеи не свойственны животному или человеку в его первобытном облики, тем более устройству человеческого мозга, поэтому Платон выделил проблему их природы. В эпоху эмпиризма идеальное и синонимичная ему идея уже имеет собирательный образ феноменов психики отдельного человека, не только всего общества. Также эмпирики отгоняют проблему, поставленную Платоном, не считают ее чем-то значимым. Здесь идеальное значит только что-то выдуманное в голове, не существующее на самом деле. Философы периода Немецкой классической философии опровергают теорию эмпириков, соглашаясь как раз с теорией Платона. Категория идеального уже не идет как раз скопление состояний в голове, а также больше открыта ее природа: идеальность противостоит всему материальному, в том числе мозгу, где и возникает восприятие идеальности мира. Гегель отмечает заслугу Пла-

тона в том, что идеальное представляет собой «организацию единого государства», а не одной психики отдельно взятого человека. Именно с Платона начинается традиция рассмотрения идеального мира как единый механизм со своими законами и правилами, действующими на психику людей. Здесь же была зафиксирована зависимость психической деятельности отдельной личности от сложившейся независимо от него культуры, которая складывает пазл его духовной составляющей. Таким образом, до наших дней дошло, что идеальность и есть сложившиеся из поколения в поколение образы общественно-человеческой культуры, есть особый предмет, сопоставимый с материальной действительностью, находящееся с ним на одной территории.

Некоторые ученые считают, идеальное формируется и существует вне сознания, при этом другие опровергают данную теорию, предлагая не выносить идеальное от деятельности мозга человека, то есть оставить в пределах субъективной реальности. Она, как отмечает Д. И. Дубровский, есть информация, воплощенная в нейродинамическом коде, ибо без этого идеальное не может существовать. Здесь стоит отметить, с физиологической точки зрения, наши мысли формируют рефлекторные дуги, посылая информацию о внешней среде нашему мозгу, там они обрабатываются. Подобный механизм можно назвать сознанием. Таким образом, представление о реальности формирует высшая нервная деятельность. При этом нельзя сказать, что ВНД только одного человека формирует категорию идеального. ВНД нескольких людей также может формулировать идеальное, только максимум оно будет надличностным, но не вне личности полностью. Стоит добавить, что сознание связано с психикой, а она в свою очередь, с философской точки зрения, также анализирует происходящее, только еще дает окрас, то есть ответную реакцию, на него. Тем самым идеальное у одного индивида не может совпадать полностью с идеальным другого. Но совпадения реакций личностей и дает представление об общем идеальном, являясь результатом в качестве сформированной культуры разных групп людей. При чем в большинстве случаев оно переносится и на совершение деятельности обществом в виде тех же мыслей, поведения, труда.

Одним из примеров категории идеального может являться здоровье. Оно предполагает как норму функционирования организма. Признаки здоровья — это попадающие в норму антропологические параметры, АД, ЦВД, цвет кожи, ее состояние, микрофлора внутренних органов и т. д. Антагонист здоровью — болезнь. Как уже говорилось ранее, категория идеального — это отражение внешнего мира в сознании человека. Здесь стоит отметить, что отражение реальности не всегда является действительной реальностью. Предположим, человек думает, что у него проблемы с сердцем без видимых на то причин. Постепенно человек замечает сердечные боли, покалывания, повышенное АД и т. п. Он идет к кардиологу на консультацию, тот дает направления на нужные обследования, после просмо-

тра их результатов, оказывается, у человека не обнаружены патологии сердца. Так же существуют состояния, при которых человек будет думать, что у него отличное здоровье. Обычно такие состояния представляют собой психические заболевания, такие как различные формы шизофрении. Больному кажется, что его галлюцинации, его состояние и отражения реальности и есть норма, есть здоровье. В данном случае только поход к специалисту дает понять ему (и то не всегда), что его видение реальности, его работа сознания, психики не может быть нормой. В целом, идеальным, как передающееся от человека к человеку и обрабатываемое сознанием, является норма (норма поведения, физическая норма и т. д.). Она выступает как идеальное состояние человека. В том числе и здоровье является нормой, только используется по отношению к физическим и психическим факторам человека (т. е. наличие или отсутствие заболевания, доказанное врачом). Например, есть несколько моделей поведения врача: коллегиальная, партнерская, инженерная и т. д. Идеальной моделью является партнерская, так как в ней соблюдаются взаимодоверие и взаимоуважение. Не идеальной, в представлении общества, является инженерная, потому что в ней даже отсутствует понятие личности по отношению к пациенту. Данные представления об идеальности/не идеальности поведения врача сложились на основе деятельности психики общества (ведь восприятие идеального заложено в человеке, а именно в работе его мозга). Другим примером является такая щекотливая тема, как сексуальная ориентация. Из поколений идеальные отношения в сексуальном плане — это отношения между мужчиной и женщиной, другие варианты являются патологией в обществе, хоть еще во второй половине XX века ВОЗ исключила ту же гомосексуальность из перечня заболеваний, тем самым подтвердив, с научной точки зрения, отсутствие патологии у человека, если он гомосексуален. Но до сих пор мнение о других видах сексуальной ориентации, кроме гетеросексуальности, в некоторых кругах общества считается не нормой. Другим примером является соблюдение санитарных норм. Даже в самом словосочетании присутствует слово «норма». До применения асептики и антисептики в больницах умирало больше людей, так как они подвергались со стороны медицинского персонала неправильному лечению: проведение процедур без перчаток или хотя бы тщательно обработанных рук, использование белья или перевязочного материала много раз (т. е. тот же перевязочный материал мог быть применен к человеку с инфекционным воспалением, затем повторно к человеку без, тем самым способствуя распространению инфекции по больнице). Сейчас же считается идеальным и правильным использовать одноразовые материалы (перчатки, иглы, гинекологические зеркала, шприцы, бинты и т. п.), обрабатывать перед каждой процедурой и рабочее место, и руки, и инструменты и т. д., носить чистый специальный костюм (халат или хирургический костюм). Санитарные нормы помогают минимизировать риски по отношению к пациенту и самому специалисту.

Подводя итоги, возможно суммировать представление об идеальном. Категория идеального является результатом работы высшей нервной деятельности, формирующая нашу психику; таким образом реализуясь и в качестве идеи, и в качестве труда человека. Идеальное, с идеалистической точки зрения, является результатом идей, а с материалистической, — отражением одного предмета в другом,

тем самым оно в качестве окончательной мысли реализуется в природе культуры человеческого общества. В медицине категория идеального помогает развивать технологии лечения, предотвращая за счет стремления к абсолютно здоровому образу человека рост заболеваемости (некоторые болезни даже больше не встречаются сегодня) и гибель пациентов и практикую эффективное и быстрое лечение.

Литература:

1. Э. В. Ильенков Проблема идеального // Rozova.org: сайт. — URL: https://www.rozova.org/images/documents/Ilienkov_Problema_Idealnogo.pdf (дата обращения 13.03.2022)
2. А. С. Тихонов Идеальность и действенность психики // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. — 2009. — № 1 (9). — С. 43–51.
3. И. А. Хапчаев К вопросу о проблеме идеального // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета- 2016 — с. 5–7 // Cyberleninka.ru: сайт. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-probleme-idealnogo/viewer> (дата обращения 13.03.2022)
4. Д. И. Дубровский Место категории идеального в системе философского знания // Novainfo.ru: сайт. — URL: <https://novainfo.ru/article/2186> (дата обращения 30.03.2022)

МОЛОДОЙ УЧЕНЫЙ ҚАЗАҚСТАН

Болашақ педагог-психологтардың инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға дайындығын қалыптастырудың моделі

Абилкасімова Гульзам, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Ресей жаратылыстану академиясының (РЖА) профессоры, Халықаралық Ақпараттандыру Академиясының Академигі

Акишева Меруерт Абилбековна, магистрант
«Bolashaq» Академиясы (Қарағанды қ., Қазақстан)

Мақалада болашақ педагог-психологтардың инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға дайындығын қалыптастыру моделі қарастырылады. Авторлар жалпы жетекші теориядан туындайтын талаптарға сәйкес зерттеу проблемасының моделін құру ерекшеліктерін талдады. Болашақ педагог-психологтардың инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға дайындығын қалыптастыру көрсеткіштері анықталды.

Кілтті сөздер: педагог-психолог, инклюзивті білім беру, студент, модель, дайындық.

Модель формирования готовности будущих педагогов-психологов к реализации инклюзивного образования

Абилкасімова Гульзам, кандидат педагогических наук, доцент, профессор РАЕ, академик Международной академии информатизации;

Акишева Меруерт Абилбековна, студент магистратуры
Академия «Болашак» (г. Караганда, Казахстан)

В статье рассматривается модель формирования готовности будущих педагогов-психологов к реализации инклюзивного образования. Авторы проанализировали особенности построения модели исследовательской проблемы в соответствии с требованиями, вытекающими из общей ведущей теории. Определены показатели формирования готовности будущих педагогов-психологов к реализации инклюзивного образования.

Ключевые слова: педагог-психолог, инклюзивное образование, студент, модель, подготовка.

Болашақ педагог-психологтардың инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға дайындығын қалыптастыру моделінің негізі болып табылатын бұл тәсілдер тәртіптік, яғни, оқытудың мазмұндық-пәнді парадигмасынан өмірдің барлық салаларында (кәсіби, қоғамдық және т. б.) тиімді жұмыс істеуге тұлғалық дайын болуын және қабілетін нығайту үшін жаңа бағдарға ауысуын жеделдетуге бағытталған.

Модельдегі кәсіби құзыреттілікке сондай-ақ кәсіби емес сипаттағы компоненттер кіреді. Олардың ішінде: дербестілік, жауапты шешім қабылдау қабілеті, шығармашылық, қарым-қатынас дағдылары, ынтымақтастық және т. б. Студенттердің кәсіптік жұмысқа дайындығының дәрежесі келесі белгілермен бағаланады:

— қалыптасқан құзыреттілік деңгейі болашақ маманның біліктілік сипаттамаларының стандарттарына сәйкес келеді;

— студенттің өз қызметінің жеке стилінің жетекші параметрлерін білуі;

— ақпараттық мәдениет дағдыларын игеруі және кәсіби өз бетінше білім алу және өзін-өзі жетілдіру процесін бағдарлауы.

Модельдеуді қолдану болашақ педагог-психологтардың инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға дайындығын қалыптастыру жүйесін құру үшін маңызы бар жүйенің барлық құрылымдық элементтерін стимулдық қамтудың кең мүмкіндіктеріне байланысты.

Модельдің құрамдас бөліктері болашақ педагог-психологтардың инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға дайындығын қалыптастыру үрдісін ішкі ұйымдастырылуын — мақсатын, міндеттерін, мазмұнын, формалары мен әдістерін ашады және осы үдерістің элементтері арасындағы өзара әрекеттестікті үнемі жаңартуға жауапты [1]. Модельдегі

компоненттерді бөлу жоғары оқу орнының педагогика және психология білім беру бағдарламасы бойынша студенттерінің біліктілігін қалыптастырудың мақсатты процесін неғұрлым нақты көрсету мүмкіндігін беретін белгілерді (мотивациялық, когнитивтік, эмоционалды-еріктік) бөлуге мүмкіндік берді. Демек, педагог-психологтарды даярлау моделіне қатысты [2]:

1. Инклюзивті білім беру жағдайындағы педагог-психологтарды даярлау моделі мазмұнды және ұйымдастырушылық компоненттерді қамтиды. Инклюзивті білім беру жағдайындағы педагог кадрларды жұмысқа даярлаудың мазмұнын құру және технологиясын анықтау педагогтердің кәсіби қиындықтарын диагностикалау нәтижелеріне негізделуі тиіс. Бұл қалыпты және бұзылған дамуы бар балаларды бірлесіп оқытуды жүзеге асыруға байланысты анықталған проблемаларды уақтылы жоюға мүмкіндік береді.

2. Педагог-психологтардың дайындық мазмұны арнайы білімін, олардың кәсіби және өмірлік тәжірибесін, яғни педагогикалық құндылықтарын қамтитын интегралдық сипаттама ретінде кәсіби құзыреттілігін дамытудан тұратын мақсатпен айқындалады. Бұл ретте, кәсіби құзыреттілік тұжырымдамасының логикасындағы мақсат мазмұнды құрастыруға міндеттемелік тәсілді таңдауды негіздейді, ҚР-да және шетелде инклюзивті білім беруді дамыту үрдістеріне сәйкес нақтыланған кәсіби міндеттер жиынтығын білдіреді. Кәсіби міндеттер топтарын шешкен кезде педагогтер олар үшін кәсіби қызметтің жаңа бағытын жүзеге асыруға дайындығы мен қабілетін қалыптастырады.

3. Дайындау моделінің ұйымдастырушылық компоненті педагог-психологтарды инклюзивті білім беру жағдайындағы жұмысқа даярлау технологиясымен ұсынылған, оны біз кәсіптік міндеттерді шешу арқылы инклюзивті практикаға мотивациялық, когнитивтік, эмоционалды-еріктік дайындығын табысты қалыптастыруға мүмкіндік беретін білім алушылардың (педагогтердің) және оқытушының (оқытушының) бірлескен қызметін ұйымдастырудың жүйелі тәсілі ретінде қарастырамыз. Педагог-психологтарды даярлау технологиясы кезең-кезеңмен іске асыруды талап етеді: қызметке кірісу, проблематизация, мақсат қою және жоспарлау, кәсіби міндетті шешуді құрастыру және іске асыру, жүзеге асырылған қызметтің рефлексиясы.

4. Инклюзивті білім беру жағдайындағы педагог-психологтарды жұмысқа даярлаудың тиімді құралы гуманитарлық технологиялар болып табылады, олар педагогтердің кәсіби-тұлғалық дамуына және қойылған мақсатқа қол жеткізуге бағытталған технологиялар жиынтығы болып табылады. Гуманитарлық технологияларды қолдану педагог-психологтарды инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге даярлауды дербестендіруге, олардың мүмкіндігі шектеулі балаларға деген құндылық қатынасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

5. Инклюзивті білім беру жағдайындағы педагогтарды даярлау моделін құрастыру: инклюзияны дамытудың анықталған теріс және оң үрдістерін ескере отырып мо-

дульдік құру; қалыпты және бұзылған дамуы бар балаларды бірлесіп оқыту саласында педагогтердің кәсіби құзыреттілігін және жаңа кәсіби тәжірибесін қалыптастыруға бағдарлау; инклюзивті білім беруді ұйымдастыру тәжірибесінде педагогтерді үздіксіз сүйемелдеу; оқытудың командалық сипатындағы; тәлімгерлік арқылы педагогтерді ғылыми-әдістемелік қолдау.

Педагог-психологтың инклюзивті білім беруге дайындығы инклюзивті білім беру жағдайында педагогикалық қызметті табысты жүзеге асыруға мүмкіндік беретін құндылық-мағыналық бағдарларды, білім мен тәжірибені көрсететін педагогтің интегралдық, жеке-кәсіптік сипаттамасы болып табылады.

Сонымен, зерттеуімізде модель туралы осы тұжырымымызға сүйене отырып, зерттеу проблемамыздың құрылымдық-мазмұндық моделін құрудың ерекшеліктерін ескере отырып, жалпы жетекші теориядан туындайтын талаптарға сәйкес. Болашақ педагог-психологтардың инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға дайындығын қалыптастыру оның компоненттері, өлшемдері мен көрсеткіштері анықталды.

Зерттеу аясында құрастырылған педагог-психологтарды кәсіби даярлау моделі білім алушылардың тұлғалық және кәсіптік қасиеттерін қалыптастырудағы тұтастықты, жүйелілікті қамтамасыз етеді, ортамен байланысын, қалыптасушы құзыреттілікті бағалаудағы бірізділікті қарастырады. Модельді арнайы және инклюзивті білім беру жүйесіне арналған кадрларды жоғары оқу орнына даярлау тәжірибесіне енгізу білім берудің тұлғалық-бағдарлық парадигмасын жүзеге асыруға, түлектердің аналитикалық және сыни ойлау, креативтілік, өз пікірі, белсенділік, топта жұмыс жасай алу, даралық сияқты қабілеттердің қалыптасуына көмектеседі. Өз кезегінде, педагог-психологтардың бойында жоғарыда аталған қасиеттердің болуы олардың ерекше білім қажеттіліктері бар балаларға арнап дамыту мен оқыту үшін тиімді жағдайлар балалардың шынайы мүмкіндіктеріне сай дамыту жолдарын жасауға жәрдемдеседі, бағдарламалық талаптардың игерілу тиімділігімен, бейімделу мәселелерінің жоқ болуымен қамтамасыз етеді.

Осыған орай, педагог-психологтарды дайындаудың қазіргі жүйесі жаңа типтегі арнайы ұйымдардың қажеттілігін толыққанды қағанаттандыра алмайтыны, сонымен қатар инклюзивті білім беру ұйымдарын білікті кадрлармен қамтамасыз ете алмайтыны жайлы болжам жасауға болады.

Педагогикалық білім беруді жаңарту жағдайында педагог-психологтарды дайындаудың тәжірибелі-бағытталған моделдің жаңалығы білім алушылардың теория және практика меңгеру үрдісіндегі өзін-өзі басқару түсінігінің жоғарылауымен; оқытудың байытылған құрамы ретінде педагогикалық тәжірибені қолдануда; өзінің кәсіби әрекетін жобалау бойынша алынған білімдерді тәжірибеде қолдану; формалды емес, құрметтеу және бірлескен жұмыста негізделген, оқытудың психологиялық климатын құрастыру; жаңа оқу қажеттіліктерін анықтау және бағалау бірлестігінде ашылады.

Әдебиет:

1. Тюнников Ю. С. Педагогическая мифология: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по пед. специальностям / Ю. С. Тюнников, М. А. Мазниченко. — М.: ВЛАДОС, 2004—352 с.
2. Дузелбаева А. Б. Педагогикалық білім беруді жаңарту жағдайында мұғалім-дефектологтарды дайындау: дисс. философия докторы (PhD): Алматы, 2018. — 166 б.

Тұлғаның көшбасшылық қасиеттерінің жиынтығы және маңызды сипаттамалары

Абилкасинова Гульзам, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Ресей жаратылыстану академиясының (РЖА) профессоры, Халықаралық Ақпараттандыру Академиясының Академигі;

Тусупбаева Акбота Рамазановна, магистрант
«Bolashaq» Академиясы (Қарағанды қ. Қазақстан)

Мақалада студентті көшбасшы ретінде тәрбиелеу және оның өзін-өзі тәрбиелеу процесі арқашан жүреді деп қарастырылған. Студент көшбасшы болу үшін мәдениетке, білімге, өмірлік тәжірибе мен кәсіпқойлыққа қол жеткізу керек. Авторлар көшбасшының өзін тәрбиелейтінін және дамытатынын талдаған. Студенттердің көшбасшылығын тәрбиелеу, дамыту және оларға жұмыста, практикада өз күштерін сынап көруге мүмкіндік беру өте маңызды анықтаған.

Кілтті сөздер: көшбасшы, студент, тәрбиелеу, практика, тұлға, индивид.

Совокупность и важнейшие характеристики лидерских качеств личности

Абилкасинова Гульзам, кандидат педагогических наук, доцент, профессор РАЕ, академик Международной академии информатизации;

Тусупбаева Акбота Рамазановна, студент магистратуры
Академия «Болашак» (г. Караганда, Казахстан)

В статье рассматривается, процесс воспитания студента как лидера и его самовоспитания происходит всегда. Чтобы студент стал лидером, ему необходимо достичь культуры, знаний, жизненного опыта и профессионализма. Авторы проанализировали, что лидер воспитывает и развивает себя, также, очень важно воспитать, развить лидерство студентов и дать им возможность попробовать свои силы в работе, на практике.

Ключевые слова: лидер, ученик, воспитание, практика, личность, индивид.

Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың тұлғасына деген қызығушылық зор және ол арта түсуде. Солай бола тұра, оның өмір жолына арналған түбегейлі қолданбалы зерттеулер жетіспейді. Н. Ә. Назарбаев тәжірибесінің құндылығы Қазақстанның ұлттық ерекшелігі жағдайында Ұлт лидері тұлғасы қалыптасуының бірегей әдістемесін ұсынуында [101].

Колледж студенттерінің көшбасшылық сапаларын қалыптастыруын зерттеу мәселесінің негізі болып адамның жаратылысы мен дамуы туралы білімдер табылады. Әр түрлі бағыттағы және ағындағы философтардың барлығы да адам дамуы мәселесіне мән берген болатын. Философтар адамның тумысынан әлеуеттілікке ие болатындығын жоққа шығармайды, яғни, оның бойында өз бетінше жүзеге асырылуына және креативтілігінің, интеллектуалды қабілеттерінің ашылуына мүмкіндік беретін генетикалық әлеуеті болатындығын негіздейді [102].

Философиялық түсініктер, адамның жаратылысын тұтас бірлігінде қарастырады [103]. Олардың құндылығы, адамның тұлға болуында, ал көшбасшы тұлғасын тәрбиелеу, тұтас тұлғаның, тікелей «әлеуметтік кеңістік және құрылыспен шектесуі» кезінде жүреді.

Тұлғаны ұғынудың философиялық аспектісі, адамның қоғамдық қатынастар жүйесіндегі сипаттамалар призмасы арқылы беріледі. Қазіргі философия тұрғысынан қарағанда, тұлға ұғымы дара қайталанбайтын және әлеуметтік өзіне тән өзгешелігімен қатар, бойына адамгершілігі сіңген субъект тұрғысынан қарастырылады. Әрбір тұлға басқалардан қабілеттері мен қажеттіліктеріне, субъектілігіне, жаратылысына сәйкес ажыратылады. Э. В. Ильенковтың пікірі бойынша, «әр адамның, тек жан-жақты, үйлесімді дамуы, өзінің ісін, өзінің орнын, өмір жолын, өз бетінше анықтай алатын тұлғаның дүниеге келуінің, басты шарты болып табылады»...

Адам тұлғасы — үнемі және өз бетінше дамудың нәтижесі. Оның қалыптасу үдерісі ұзақ мерзімді және таңдау жасаумен, тұлғада оның «Мен» тұжырымдамасымен ерекшеленеді. Барлық қасиеттер мен атқаратын қызметтердің үйлестірілуі, «Мен», «Менің» екі негізгі құрамының қалыптасуына әкеледі, дәлірек айтқанда, «Мен тұжырымдамасынан» (өзі туралы ойлар) және өзіне-өзі баға беру (өзіне деген сезімдері және өзін бағалау), талдаудан тұрады [110].

Осы түсініктерге негізделетін болсақ, біздің ойымызша көшбасшылыққа даярлықты тәрбиелеу — индивидтің генетикалық әлеуетін ашуға және оны белгілі бір әлеуметтік жағдайларда дамытуға бағытталған, ішкі құрылымының үдерісі. Біздің жағдайымызда колледж студенттерінің көшбасшылық сапаларын қалыптастыруын зерттеу — олардың көшбасшылыққа бейімділігін айқындау негізінде генетикалық әлеуетін ашу және оны колледж студенттерінің топтық тәрбие үдерісінде дамыту.

Осыған орай, педагогикалық-психологиялық әдебиеттерге жасалған талдаулар негізінде көшбасшылық болуға деген қызығушылық ерте заманнан бастау алған ұғым екендігін анықтадық. Дегенмен қазіргі қоғам жағдайына дейін көшбасшылық мәселесі аз зерттелгендіктен көшбасшылық мәселесі жайындағы көптеген еңбектер, ғылыми жұмыстар батыс ғалымдарына тән.

Қоғам тез өзгеруде, сондықтан кешегі жетістік формулалары бүгінгі күнге сәйкес келмейді. Нәтижесінде, егер бүгін кешегі немесе одан сәл жақсы әдістермен әрекет етсе — бұл жетістікке әкелмейді. Оқу орындарының алдында өте ауыр міндет тұр — өзгерістердің ықпалына төзе алып, мына өзгермелі заманда өздерінің бәсекелестікке қабілеттіліктерін сақтай алу. Үлкен өзгерістер болып жатса, тиімді көшбасшылыққа деген қажеттілік көбейе түседі.

Сонымен бірге, жынысы, салмағы, бойы, экстровеясы, тартымдылығы және дауыс тембірінің ешқандай маңыздылығы жоқ. Әрине, барлық қасиеттер бір уақытта қажет болмайды. Тек қазір, дәл осы уақытта қажет бірнеше жақсы дәрежеде дамыған қасиетке ие болған немесе дамытқан маңыздырақ.

Кез-келген шаруаны ойдағыдай асыратын болыңыз. Бастаған ісін соңына дейін апармайтын адам, құзыретті бола алмайды. Көшбасшы ретінде біз студенттерді істі аяғына дейін істейтінін күтеміз. Ал өз кезегінде олар бізден дәл осыны және бұдан да жоғарғы нәтижені күтеді.

Сізден күтілетін нәрседен көбірек істеңіз. Шынына келгенде, құзыретті адамдар күтілуге тиіс нәтижеден асып түсетін істер жасайды. Көшбасшылар өзінің жұмысын аяқтап, басқа қосымша жұмысты істеулері міндетті. Тіпті сирек емес, күнделікті.

Басқаларды жігерлендіріңіз. Көшбасшылар артынан ергендерді жігерлендіріп, оларға мотиватор болады.

Мәселені жақсы шешетін көшбасшылар мына 5 қасиетке ие болу керек:

1. Проблеманы көре білу. Проблемадан құтыла алмайтындығын білетін жақсы көшбасшы, оны күтіп және

көре біледі. Алдағы жолымыз тегіс болады деушілер, ылғи да сәтсіздікпен қауышып отырады. Егер сіздің позитивті ұстанымыңыз жақсы болып және қиын жағдайға әр кез дайын бола алсаңыз, жолыңыздағы барлық тұрған барлық мәселені толықтай шеше аласыз.

2. Шындықты қабылдай алу. Адамдар проблеманы әр түрлі қабылдайды:

- біреуі одан бас тартады;
- біреуі оны қабылдап, шешімін іздеуге кіріседі;
- үшіншісі оны қабылдап қана қоймай, оны жақсы жаққа өзгерте бастайды.

Тиімді көшбасшы проблеманы қарсы алуға әрқашан дайын.

3. Толық суретін көре алады. Көшбасшылар проблеманың толық суретін көре біледі. Эмоция оларды орап, састыра алмайды.

4. Олар ретімен істейді. Ричард Слома мына кеңесті береді: «Ешқашан проблемалардың барлығына кіріспеңіздер, оларды тізіп, ретімен шешіңіздер». Егер алдарыңызда проблемалар көптеп тұрса, онда алдыңғысын шешкендігіңізге куә болыңыз.

5. Құлау шегінде тұрса да, басты мақсаттан шегінбейді. Көшбасшылар басты шешімді қиын жағдайда емес, шарықтау кезінде қабылдайды.

Осыған орай, студенттік жас адам өмірінің ерекше кезеңі. Бұл жетістіктер, білімнің қарқынды жинақталатын, адамгершіліктің қалыптасуы, жаңа әлеуметтік позицияға ие болу кезеңі. Студенттің тұлғасына аса зор қалыптастырушы ықпалды тұлғааралық, эмоционалдық және іскерлік өзара қатынастардың құрылымдалуы, қалыптасуы мен өзгеруі, топтық рөлдерді бөлу мен көшбасшының ұсынылып шығуы үдерістері жүретін студенттік орта, студенттік топ ерекшеліктері көрсетеді. Осы барлық топтық үдерістер студенттің тұлғасына, оның оқуының табысты болуы мен кәсіптік қалыптасуына қатты ықпал етеді. Студенттердің тұлғааралық қатынастары біріншіден, аталған әлеуметтік топтың жастық ерекшеліктерімен, екіншіден, оның қызметіне тән ерекшеліктермен шартталады.

Сонымен, студентті көшбасшы етіп тәрбиелеу және оның өзін-өзі тәрбиелеуі әрдайым жүретін процесс. Студент көшбасшы болу үшін, сәйкесінше мәдениет, білім, өмірлік тәжірибеге және кәсібилікке қол жеткізу қажет. Әрине, көшбасшы өз-өзін тәрбиелейді және дамытады. Бірақ кез келген компанияның персонал қызметінің және басшылығының міндеті — көшбасшылық нышандары бар қызметкерлерді анықтап, сіздің ұйымыңызда қабілеттерін дамытуға көмектесіп және күшін сынауға орын тауып беру болып табылады. Керісінше жағдайда, көшбасшылық нышандары бар қызметкерлер пісіп жетіліп, өзін көрсететін мүмкіндіктер көрмей, компаниядан кетіп қалады. Ол өзімен бірге сіздің компанияңызда алған тәжірибені, білімді, ал кейде басқа да қызметкерлерді алып кетеді. Сондықтан студенттерде көшбасшылықты тәрбиелеу, дамыту және оларға өз күштерін жұмыста, тәжірибеде байқап көруге мүмкіндік беру өте маңызды.

Әдебиет:

1. Мороз А. Г. Профессиональная адаптация выпускника педагогического ВУЗа: дис... д-ра психол. наук: Киев, 2007. — 255 с.
2. Климов Е. А. Профориентация и психология / Вестник Моск. ун-та. — 2015. — № 1. — С. 3–6.
3. Перленбетов М. Ә. Взаимосвязь свойств личности и психических процессов: автореф... докт. психол. наук: 19.00.01. — Питер, 2010. — 46 с.
4. Қонақбаева Ұ. Ж. Профессиональная подготовка будущих учителей к профильному обучению учащихся 6D012000 ЮКО, 2013. — 218 с.

Қазақстанның Маңғыстау облысындағы әлеуметтік жобалар мен олардың тиімділігі

Бекбергенова Жұлдыз Телегеновна, профессордың ассистенті;

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті (Ақтау Қ., Қазақстан)

Мақалада автор қазіргі кездегі ең өзекті мәселелердің бірі ретінде әлеуметтік кәсіпкерліктің экономикадағы алатын орнын анықтауға тырысты.

Кілтті сөздер: әлеуметтік кәсіпкерлік, әлеуметтік жобалар.

Социальные проекты и их эффективность в Мангистауской области Казахстана

Бекбергенова Жұлдыз Телегеновна, ассистент профессора

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга имени Ш. Есенова (г. Ақтау, Казахстан)

В статье автор постарался определить место социального предпринимательства в экономике как одной из наиболее актуальных проблем современности.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, социальные проекты.

Әлеуметтік кәсіпкерлік — бұл әлеуметтік мәселенің бизнес-шешімі. Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту — дегеніміз Қазақстан экономикасының жаңа тренді. Әлеуметтік кәсіпкерлік, ең алдымен, мемлекеттің өзіне тиімді, ал әлеуметтік кәсіпкерлер әлеуметтік мәселелері көп қоғамда пайда болады.

Яғни, әлеуметтік кәсіпкер бизнесті дамыту арқылы мәселені шешуге тырысады. Мәселе жойылған кезде, тиісінше, кәсіпкерлікті жалғастырудың қажеті жоқ. Оның орнына корпоративті әлеуметтік жауапкершілік элементтері бар бизнес немесе кәсіпкерлік көзқарасы жоқ әлеуметтік жоба болып келеді. Басқаша айтқанда, әлеуметтік кәсіпкерлік — бұл әлеуметтік мақсаттар мен коммерциялық компоненттердің балансы, мұнда ақша мақсаттың өзі емес, осы әлеуметтік мақсаттарға жетудің құралы болып табылады. Бұл кәсіпкерге тұрақты және тұрақты донорлық инфузиядан, мемлекеттік тапсырыстардан тәуелсіз болуға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік кәсіпкерлік — бұл қоғамға өзекті мәселелерді инновациялық жолмен шешуге көмектесетін әлеуметтік миссиясы бар бизнес. Бұл қоғамның өткір мәселелерін азаматтардың өздері тиімді шешу үшін әртүрлі

елдерде бұрыннан бар және сәтті қолданылып келеді. Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау — бұл мемлекетке де әлеуметтік мәселелерді шешуге көмектесу, бұл ақылды қайырымдылық, бұл белсенді және қамқор азаматтар үшін өз идеяларын жүзеге асыру [1]. Сонымен қатар, әлеуметтік кәсіпкерлікті сауатты және табысты енгізу үшін мемлекет тарапынан қолдау қажет. Қазақстанда әзірге, заңнамалық деңгейде әлеуметтік бизнес қорғалмаған, сондықтан кәсіпкерлер жалпы қабылданған ережелер бойынша өмір сүруге мәжбүр.

Біздің елімізде заңнамалық деңгейде әлеуметтік кәсіпкерлікке қатысты ештеңе жоқ, тіпті бұл құбылыс туралы түсінік те жоқ. Мүгедектерді жұмысқа орналастыратын компаниялар үшін артықшылықтар ғана бар. Бірақ әлеуметтік кәсіпкерлік — бұл ерекше адамдарды жұмысқа орналастырумен ғана шектелмейді.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту, ең алдымен, мемлекеттің өзіне де тиімді. Мысалы, Ұлыбританияда әлеуметтік кәсіпкерлік экономиканың ең жылдам дамып келе жатқан секторларының бірі болып табылады және жылына шамамен 20 млрд фунт әкеледі [2].

Қазақстандық коммерциялық емес ұйымдар арасында әлеуметтік бизнес мәдениетін енгізуге «Samruk-Kazyna Trust» әлеуметтік жобаларды дамыту қоры талпынуда.

Мәселен, маусым айының ортасында Қазақстанда коммерциялық емес ұйымдар арасында әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытуға арналған «ӘРЕКЕТ» жобасы басталды. Ол еліміздің сегіз өңірінде — Ақмола, Атырау, Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Қызылорда, Маңғыстау, Павлодар, Түркістан облыстарында және Шымкент қаласында іске асырылады.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытуды қарастыра отырып, Маңғыстау облысында әлеуметтік инвестициялық жобалар желісі бойынша «Теңізшевройл» ЖШС қаржылық қолдауымен Орталық Азияның Еуразия қорының «Жарқыра» әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау бағдарламасы осы жылдың қазан айында басталды деп айтуға болады. «Жарқыра» байқауы Қазақстанда төрт жылдан бері өткізіліп келеді. Ол өзінің бастауын Атырау мен облыстан алды, ал соңғы екі жылда оған маңғыстаулықтар да белсенді қатысуда. Іс-шара «Теңізшевройл» ЖШС қаржылық қолдауымен өткізіледі.

Бағдарлама қазан айында Баутино ауылында, Ақтау қаласында және Боранқұл ауылында өткен әрекет етуші, бастаушы және әлеуметтік кәсіпкерлер үшін кіріспе семинарлардан басталды. Белгілі әлеуметтік кәсіпкер және бизнес-тренер, тәжірибесі бар кәсіпкер қатысушыларға: әлеуметтік кәсіпкерлік дегеніміз не, әлеуметтік бизнес-идеялар мен ресурстарды іздеудің қандай әдістері бар, өз әлеуметтік идеяңызды қалай монетизациялайсыз, «Жарқыра» бағдарламасына қалай қатысуға және өз идеяңызды іске асыруға 1,5 миллионнан 3 миллион теңгеге дейін ақша алуға болатынын айтып берді.

Қатысушылар арасында өңірде туризмді дамытып, мүмкіндігі шектеулі жандар үшін спорт залдарын ашқысы келетіндер де бар. Айта кетейік, «Жарқыра» байқауының арқасында Ақтауда арбаға таңылған жағажай пайда болды. Енді мүмкіндігі шектеулі адамдар тең дәрежеде теңізде демалып, шомылып, күн ванналарын қабылдай алады. Жобаны Маңғыстау облысындағы «Луара» қоры жүзеге асырды.

«Жарқыра» бағдарламасы әлеуметтік кәсіпкерлерді қолдаудың барлық циклін қарастырады: өтінімдерді қабылдау және іріктеу, оқыту, жобалар үшін қаржыландыру алуға конкурс, тәжірибе алмасу және тәлімгерлік. «Жарқыра» бағдарламасы әлеуметтік кәсіпкерлерді қолдаудың барлық циклін қарастырады: өтінімдерді іріктеу, оқыту, жобалар үшін қаржы алуға конкурс, тәжірибе алмасу және тәлімгерлік.

Әлеуметтік кәсіпкерлік-коммерциялық кәсіпорындарға әлеуметтік маңызы бар жобаларды іске асыруға, ал үкіметтік емес ұйымдарға гранттар түрінде қаржыландыру алудан басқа, тұрақты табыс режиміне көшуге мүмкіндік беретін әлемдегі жақсы дамыған бағыт [3]. Мысалы, биылғы жылы жартылай финалистердің арасында қалдықтарды қайта өңдеу және кәдеге жарату туралы өте

қызықты идеяны ұсынған ҮЕҰ бар. Мұндай жобалар ақша табуға ғана емес, сонымен бірге жалпы қоғамға үлкен пайда әкеледі.

Байқауға 2021 жылы Маңғыстаудан барлығы 92 өтінім келіп түсті, оның ішінде жартылай финалға 30 жоба шықты, оларды тәуелсіз қазылар алқасы іріктеп алды. Жартылай финалистердің арасында жеке бизнес, ҮЕҰ өкілдері және ісін жаңа бастаған кәсіпкерлер бар.

Бизнесті жүргізу бойынша екі айлық шеберлік сабақтарынан кейін жартылай финалистерге финалға қатысу үшін өздерінің әлеуметтік жобаларының бизнес-жоспарларын жазу керек. Үздік жобаның авторы өз ісін дамытуға бастапқы капиталға ие болады — егер бұл стартап болса, 1,5 миллион теңге және егер ол жалғасатын жоба болса, үш миллион теңге.

«Атамекен» ҚР ҰКП әлеуметтік кәсіпкерлік үшін құқықтық жағдай жасауды ұсынады. Осы мәселе бойынша бірыңғай ұстанымды қалыптастыру мақсатында Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы алаңында мемлекеттік органдардың, ҮЕҰ және әлеуметтік кәсіпкерлердің қатысуымен дөңгелек үстел өтті. ҰКП қызметі халықаралық серіктестерден қолдау тапты, олармен бірлесіп «Атамекенде» әлеуметтік кәсіпкерліктің перспективаларын талқылау бойынша семинар-кеңес өтті, халықаралық ғылыми-практикалық конференция өтті, әлеуметтік кәсіпкерлік бойынша алғашқы жинақ шығарылды.

Сонымен қатар, ҰКП жанынан Әлеуметтік бастамалар және жастар кәсіпкерлігі қоры құрылды. Ұлттық палатаның бірқатар жауапты қызметкерлері, Парламент депутаттары мен әлеуметтік кәсіпкерлер АҚШ-қа барып, осы саладағы жұмыс тәжірибесімен танысты. Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту қажеттілігі бар.

Бұл бірқатар проблемаларды, мемлекеттің осы мәселедегі олқылықтарын шешуге, экологиялық мәселедерді шешу жөніндегі мемлекеттің кейбір функцияларын шағын бизнес пен ҮЕҰ-ға аутсорсингке беруге мүмкіндік береді, мемлекеттік әлеуметтік саясатты іске асыруға, бюджетті үнемдеуге ықпал ететін болады. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, әлеуметтік кәсіпкерлер қоғамның ең өзекті мәселелерін шешуге бағытталған [4].

Осыған байланысты, ҰКП есептеуінше, әлеуметтік кәсіпкерлердің табысын насихаттау жөніндегі іс-шаралар жоспарын әзірлеу, нормативтік-құқықтық актілерде «әлеуметтік кәсіпкерлік» терминін, оның түрлерін, қаржыландыру принциптерін заңнамалық түрде бекіту, ҚР ҰКП жанынан әлеуметтік кәсіпкерлікке жәрдемдесу қорын құру, әлеуметтік жобаларды қолдаудың қаржы институттарын енгізу қажет. Мемлекеттік және жеке секторларды шоғырландыру, кластерлік тәсіл негізінде Бірыңғай экономикалық нарық құру, инвестициялар мен инновацияларды тарту үшін қолайлы экономикалық орта қалыптастыру арқылы Маңғыстау облысының экономикалық дамуына жәрдемдесу.

Маңғыстау облысы өнеркәсіп, көлік және логистика, туризм және агроөнеркәсіптік кешенде зор мүмкіндіктерге,

сондай-ақ бай табиғи ресурстарға және дамыған адами капиталға ие екені белгілі.

Маңғыстау облысында әлеуметтік бағыттағы көптеген жобалар бар, ісін жаңа бастаған жергілікті кәсіпкерлер қазір батысқа ұқсас әлеуметтік — бағдарланған кәсіпорындарды ұйымдастыруға тырысуда.

Қорытындылай келе, қазіргі уақытта қоғамда бизнес пен кәсіпкерліктің рөлі тек материалдық құндылықтарды

құрумен немесе кіріс алумен шектелмейді. Бизнес өкілдері жаңа жұмыс орындарын ашу, еңбек жағдайларын жақсарту және өңірлердің әлеуметтік-мәдени мәселелерін шешуге қатысу бойынша әлеуметтік міндеттемелерді өзіне алады. Егер бизнес өркениетті болса, онда мемлекеттің әлеуметтік өміріндегі ынтымақтастық шеңбері әлдеқайда кең болады.

Әдебиет:

1. Жазықбаева, Г. К., Байзакова, Г. Г. Бизнесі бағалау: Оқу құралы. — Қостанай: А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ, 2017. — 63 б.
2. Дональд Ф. Куратко. Кәсіпкерлік: теория, процесс, практика. 10-басылым, 2018.
3. Николас Грегори Мэнкью, Марк П. Тейлор. Экономикс, 4-басылым, 2018.
4. Аубакирова Г. М. Адаптация предприятий к трансформации внешней среды: опыт Казахстана // Экономические отношения. — 2018. — Том 8. — № 4. — С. 663–673.

Қазақстан Республикасының Ресей Федерациясымен шекаралық қарым-қатынасы аясындағы жергілікті билік субъектілерінің рөлі

Ғалымов Арыстанбек Ерсайынұлы, магистратура студенті

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы мемлекеттік басқару Академиясы (Нұр-Сұлтан қ.)

Мақалада автор шекаралық қарым-қатынас мен Қазақстан Республикасының Атырау облысы және Ресей Федерациясының Астрахан облысының қарым-қатынасы аясындағы мәселелер туралы сипатталады.

Кілтті сөздер: шекаралық, өңіраралық ынтымақтастық.

Роль субъектов местной власти в сфере пограничных отношений Республики Казахстан с Российской Федерацией

Ғалымов Арыстанбек Ерсайынулы, студент магистратуры

Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан (г. Нур-Султан)

В данной статье автор описывает пограничные отношения и вопросы в сфере отношений между Атырауской областью Республики Казахстан и Астраханской области Российской Федерации.

Ключевые слова: приграничное, межрегиональное сотрудничество.

Қазіргі кезеңдегі әлемдік дамудың негізгі үрдістердің бірі бұл — жаһандану және өңірлік интеграция болып табылады. Бұл үрдістер өңірлік деңгейде түрлі елдер арасындағы ынтымақтастықтың белсенді дамуынан айқын байқалады.

Бүгінгі таңда өңірлік экономикалық саясаттың басты басымдықтарының бірі — әрбір өңірдің дағдарысты еңсеруі және оның экономикалық кеңістігінің сапасын арттыру арқылы экономиканың дамуын қамтамасыз ету мүмкіндіктерін іске асыру болып табылады.

Әлемдік тәжірибеде өңірлердің ресурстық базасын неғұрлым тиімді пайдалану үшін, экономикалық өсудің кеңістіктік полюстерін қалыптастыруды кеңінен жүзеге асырады. Сондықтан, шекаралық өңірлер мемлекеттің

өзге де аумақтарына таралатын сапалы өзгерістердің форпостына айналатын мүмкіндікке ие.

Қазақстанның бұл бағыттағы басты мақсаттарының бірі шекара маңындағы өңірлері мен көрші елдермен орнатылған интеграциялық тетіктерді одан әрі дамытып және жаңаларын құрастыру қажеттілігін жан-жақты қарастыру және ұғыну. Тақырыпты зерттеу, жаһандану жағдайында жергілікті органдардың алдында тұрған міндеттер тұрғысынан да қызығушылық тудырады. Сондай-ақ, өңірлердің шекара маңы ынтымақтастығы мен трансшекаралық өзара іс-қимылы Қазақстан Республикасының аймақтық ынтымақтастық қатынастарын дамыту мен жақсартудың неғұрлым пәрменді құралы бо-

лып табылады деп айтуға болады. Сондықтан бүгінгі күнде жергілікті атқарушы органдардың көрші мемлекеттер субъектілерімен жүргізетін қарым-қатынастарын жандандыру және одан әрі дамыту мәселесі сол аумақтың дамуының қосымша бір бөлігі болып табылады.

Қазіргі уақытта шекара маңы ынтымақтастығы жағдайларының барлық алуан түрлілігі мен күрделілігін практикада іске асырылатын үш негізгі модель түрінде жалпылама ұсынуға болады.

Дәстүрлі модель өңірлер арасында келісімдер жасасу арқылы трансшекаралық байланыстарға қызмет көрсетуге және оны дамытуға келіп тіреледі. Шекара маңы ынтымақтастығының осы моделінің негізі көрші елдердегі тауарлар бағасының арақатынасы деңгейіндегі айырмашылық болып табылады. Бұл модельдің экономикалық мәні мен тиімділігі бір тарап үшін сату нарығын және екінші тарап үшін қол жетімді тауарлар мен қызметтерді алу болып табылады. Трансшекаралық желілер бойынша тауар ағындарының едәуір көлемі шекара маңындағы өңірлердің экономикалық өрлеуі үшін нақты алғышарттарды туындатады. Осыған байланысты шекара маңы ынтымақтастығы экономикалық дамудың негізгі басты факторы болып табылуда. Алайда, шекарааралық ынтымақтастықты дамытуда шекара маңы облыстарының инвестициялық тартымдылығын және инвестициялық ауа-райының және нарығының сыйымдылығын ескеріп, осы факторлар негізінде айқындалатындығын есте сақтаған жөн.

Шекара маңы ынтымақтастығының екінші моделі арнайы кеден және салық режимін енгізу, шекара маңындағы шектеулерді жұмсарту есебінен экономикалық аймақтар құру, шекара маңы өңірлерінің инвестициялық тартымдылығын арттыру қажеттігіне негізделеді.

Соңғы модель бұл Батыс Еуропада қалыптасқан шекара маңындағы жергілікті қауымдастықтар мен билік органдарының қызметтерін бірлесіп жоспарлау қағидаттарына негізделген жоба болып табылады. Мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықтың бұл формасы жергілікті деңгейде өзара ортақ мәселелерді бірлесе шешу және ортақ жобаларды жүзеге асыруға негізделген.

Шекарааралық ынтымақтастығының бұл моделі экономика секторы, қоршаған ортаны қорғау, жұмыспен қамту және еңбек нарығын реттеу саласы, денсаулық және халықты әлеуметтік қорғау салалары, көлік және коммуникация, сонымен қатар, мәдени-спорттық бұқаралық мәселелер бойынша бірлесе шешім қабылдайды. Ғылыми ортада аталған құбылыс «еуроаймақ» деген атқа ие болды. [1]

Бүгінде Қазақстан-Ресей қарым-қатынасындағы өзара өңіраралық және шекара маңы ынтымақтастығының негізгі субъектілері мемлекеттік мекемелер, оның ішінде екі ел үкіметі, жергілікті атқарушы органдары, бизнес және қоғамдық ұйымдары, сонымен қатар, екі елдің азаматтары болып табылады. Қазіргі уақытта аталған субъектілердің өзара іс-қимыл ынтымақтастықтың негізгі нысандары да қалыптасып үлгерген. Оларға қатарына төмендегілерді жатқызуға болады:

- Ынтымақтастық аясындағы елдердің бірлескен жоспарлары мен іс-қимыл бағдарламаларын әзірлеу және жүзеге асыру;
- екі елдің мемлекеттік мекемелері және жергілікті өзін-өзі басқару мекемелері арасындағы ынтымақтастық туралы келісімдер негізіндегі өзара іс-қимылдар;
- екі жақты шарттар негізінде кәсіпорындар, мекемелер және ұйымдар құру және осы бағыттағы ынтымақтастығы;
- екі мемлекеттің субъектілері арасындағы форумдар мен кездесулерін ұйымдастыру. [2]

Екі мемлекеттің жасасқан құжаттарына сараптама барысында жергілікті билік орындарының ынтымақтастығы төмен деңгейде екендігіне көз жеткізуге болады. Оның негізгі түсініктемесі екі елдің жергілікті басқару институтының төмен деңгейдегі дамуы негіз болады.

Мысал ретінде осы мәселені шешуде және көршілес екі аймақтың біркелкі мәселелерін шешуде 2008–2011 жылдарға арналған шекарааралық ынтымақтастықтың бағдарламасына сай Атырау және Астрахан облыстарының қатысуымен бірінші Евразиялық аймақтық трансшекаралық орталық құру жобасын дайындау және жүзеге асыру үшін жұмыс тобы құрылды. Алайда, ол мәселе аяғына дейін жетпей, жүзеге асырылмады. Бүгінгі күнде аталған жобаның жүзеге асырылмауының себептері айқындалмады. Алайда, оған себептердің бірі жобаға қатысқан облыстардың әртүрлі мемлекеттік-құқықтық статусы болуы мүмкін. Яғни, Астрахан облысы РФ федерацияның субъектісі болса, Атырау облысы унитарлық мемлекеттегі әкімшілік-территориялық бірлік болып табылады. Осыған байланысты олардың билік өкілеттілігі де әртүрлі деңгейде болу да негіз болды.

Атырау облысы мен Астрахан облысының ынтымақтастығында басты орын алатын бағыт бұл — әр жыл сайын өтетін Қазақстан Республикасы және Ресей Федерациясымен арасындағы өңіраралық ынтымақтастық форумдары болып табылады. Бұл форумға екі мемлекет басшыларынан, мемлекеттердің барлық субъектілері қатысады. Бүгінгі күнге дейін форум 17 рет ұйымдастырылды.

Форумның бірнеше маңызды функциялары бар, олардың қатарында: өңірлік және шекаралық ынтымақтастықтың әртүрлі мәселелері бойынша пікірталас алаңдарын ұйымдастыру; ынтымақтастық бағытындағы үкіметаралық бағдарламалық құжаттарды қабылдау; өзекті бағыттар бойынша перспективті жобалар ұсынылатын алаң және Қазақстан мен Ресейдің кәсіпорындары мен ұйымдары, екі елдің аймақтары арасында келісім-шарт жасауға мүмкіндік береді.

Аталған X форум аясында Атырау облысы әкімдігі және Астрахан облысы үкіметімен арасында шекаралық сауда-экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдени ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды.

Алайда, аталған форумдардың жұмысын үйлестіруші органның болмауы қабылданған шешімдер мен келісімдердің орындалуын қамтамасыз ету мәселелері ашық қалуда. Мы-

салы ретінде, VII және XV форумдарында екі ел президенті келісілген жобалар жүзеге асыру кезеңіне жетпейтіндігін атап өткен.

Сонымен қатар, аталған келісімшарттар бойынша атқарылған жұмыстар туралы ақпарат болмауы олардың тиімділігін анықтауға қиындық туғызды.

Соңғы кезде, Қазақстан Республикасы және Ресей Федерациясы аясында өңіраралық және шекараарлық ынтымақтастық үкіметаралық келісімдер және бағдарламалар асында жүзеге асырылуда. Осылайша негізгі бағыттары

сауда-саттық саласы, ауыр және жеңіл өнеркәсіп, білім беру, денсаулық сақтау және гуманитарлық салалар, мәдениет және туризм, төтенше жағдайлар мен қоршаған ортаны қорғау салалары болып табылады.

Бүгінгі күнде барлық мәселелерді еңсеріп, аталған саланы одан әрі дамытуға перспектива мол екендігі байқалады. Сондықтанда шекара маңы облыстардың өңіраралық ынтымақтастықты жүргізуде өз алдына тиімді саясатын қалыптастыру негізгі күн тәртібіндегі мәселе айналуы тиіс.

Әдебиет:

1. Иванов В. Н., Жундубаев М. К. Межрегиональное и приграничное сотрудничество России и Казахстана: основные приоритеты // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2015. № 7. С. 38–51.
2. Жундубаев М. К. приграничное сотрудничество между Республикой Казахстан и Российской Федерацией на современном этапе: характер развития, проблемы и перспективы, Москва — 2014
3. Дубровина О. Ю. Приграничное сотрудничество как форма межрегионального взаимодействия и регионализации // Власть. 2018. Том 26. № 8. С. 97–102.

Брендті нығайтудағы видео қызметтің ролі

Жақсылық Сапарбек Мұратұлы, магистрант

Алматы Менеджмент Университеті (Қазақстан)

Бұл мақалада нарықтағы бәсекелестердің арасынан басымдылық алатын қызметтер жайлы. Жалпы брендті дамыту жайлы ақпараттар, және оның тиімді жолдары жайлы айтылады.

Кілттік сөздер: бренд, видео қызмет, ақпараттық технология, брендинг, тұтынушы, өнім, әлеуметтік желі, стратегия.

Роль видеопроизводства в укреплении бренда

Жақсылық Сапарбек Муратович, студент магистратуры

Алматы Менеджмент Университет (Қазақстан)

В данной статье речь идет об услугах, которые занимают приоритет среди конкурентов на рынке. В целом, информация о развитии бренда, а также о его эффективных путях.

Ключевые слова: бренд, видеосервис, информационные технологии, Бренд, потребитель, продукт, социальная сеть, стратегия.

Ақпараттық және технологиялық заманның қарқынды дамуына байланысты ақпараттық таратылу түрлері де көбейді. Соның ішінде видео нұсқадағы жарнаманың ролі жоғары. Дегенмен, коммуникация құралы ретінде тек бір реттік видео нұсқадағы жарнаманы қолдану кәсіпорынның брендін қалыптастыру мен нығайту үшін жеткіліксіз. Осыған байланысты бірінші ретте брендинг пен жылжыту құралы ретінде видео не екені қарастырайық. Ал екінші ретте видео қызметтің брендингті нығайтудағы ролі мен рөлін анықтау үшін оны қолданудың басты ережелерін қамтып өтеміз. Американдық маркетинг ассоциациясы

бойынша бренд бұл бір сатушының немесе сатушылар тобының тауарларын немесе қызметтерін сәйкестендіруге, сондай-ақ тауарларды немесе қызметтерді бәсекелестердікінен айыруға арналған атауы, термині, белгісі, нышаны, дизайн немесе осылардың жиынтығы [1]. Яғни, брендинг үрдісі сәйкестендіру және бәсекелестерден айырушы қызметін атқарады. Осы қызметті атқарудағы видео қызметтің ролі қазіргі уақытта жоғары, себебі әлемде видео нұсқадағы ақпаратқа сұраныс жыл сайын өсуде [2]. Сонымен, Видео нұсқадағы жарнамада тұтынушылар кәсіпорын оларға не ұсына алатындығын және кәсіпорынға неге сену ке

рек екенін өздері көре алатын құрал. Бірақ олар тиімді болуы үшін кәсіпорынның бейнелері брендті күшейтуі керек, сонда тұтынушылар кәсіпорыннан не күтуге болатынын және ол кәсіпорынмен не үшін байланысу керектігі туралы нақты түсінікке ие болады. Сәйкесінше, кәсіпорындағы видеоны маркетингтік құрал ретінде пайдаланудың маңыздылығы анықталды.

Біріншісі, түпкі идея анық болу керек. Видеоның алғашқы бірнеше секундтары түсінікті болуы маңызды. Себебі, аудитория кәсіпорынның қандай екенін бірінші ретте түсінуі маңызды. Алғашық уақыттан бастап компанияның қандай мақсатпен, қандай мәселені шешетінін, бастысы қандай құндылық беретінін тұтынушыға түсіндірудің өзі біршама жұмысты талап етеді. Дегенмен бұл бірізділікті сақтайды және тұтынушы ары қарай қалған видео уақытын кәсіпорынның брендін қабылдауға уақытын жұмсайды. Сондай-ақ, аудиторияға білім беру, өнімді ұсыну немесе қызметтердің тарихын баяндау үшін кәсіпорынның мақсатын анықтау керек. Бұл кәсіпорынның аудиториясы кәсіпорынның не істейтінін көрсетіп, оны әлеуетті тұтынушының қызығушылығын оятады. Егер кәсіпорынның аудиториясы видеоны көруді тоқтатса, онда жасалынған видео бренд үшін ешнәрсе жасамайды.

Екіншісі, мақсатты нарықты анықтау. Видеоны жылжыту құралы ретінде пайдалана бастаудан бұрын, кәсіпорын басшылаы мақсатты аудиторияны анықтауы қажет. Себебі, барлық аудиторияға бірдей стандартты видео жарнама жасау мүмкін емес. Сол себепті нақты кәсіпорын ұсынатын қызмет немесе тауарды тұтынатын әлеуетті аудиториясын анықтап алған жөн. Сонымен қатар, мақсатты аудиторияны анықтап жасалынған видео арқылы кәсіпорын тек бренд ретінде танылып қоймай, сонымен қатар өзінің әлеуетті аудиториясына жету және нәтижелерді көру ықтималдығын арттырады.

Үшіншісі, тұтынушыларға қызықтыратын ақпарат беріңіз. Кәсіпорын қызметкерлері болсын, тұтынушылар болсын барлығына қызықты болатын әңгімелер мен оқиғаларды видеоны құрастыру керек. Бұл жақта тұтынушы кәсіпорынның логотипі мен фирмалық стилінің артында нақты адамдар тұрғанын көре алатындай болу керек. Бұл тұтынушы мен кәсіпорын арасында байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Сәйкесінше, кәсіпорынның брендіне тұтынушы тарабынан эмоциялық байланыс орнап, кәсіпорынға ниеттес тұтынушылар көбейетінін көрсек болады.

Төртіншісі, компанияның қызметін немесе тауарын сатуды тек өткізу бөліміне ғана тапсыруға болмайды. Ол үшін қызметті тұтынуға немесе тауарды сатып алған тұтынушылардың пікірлерін тиімді пайдалану қажет. Осы кезде кәсіпорынның тұтынушылар арасында ниеттестігін арттыратын видео жарнамаларда тұтынушылардың пікірінің болуы, кәсіпорындағы сату деңгейіне жоғары әсер етеді [3].

Бесіншісі, тауарды немесе қызметті тұтынудың тәжірибесін видео арқылы бөлісу. Теориялық тұрғыда кәсіпорын

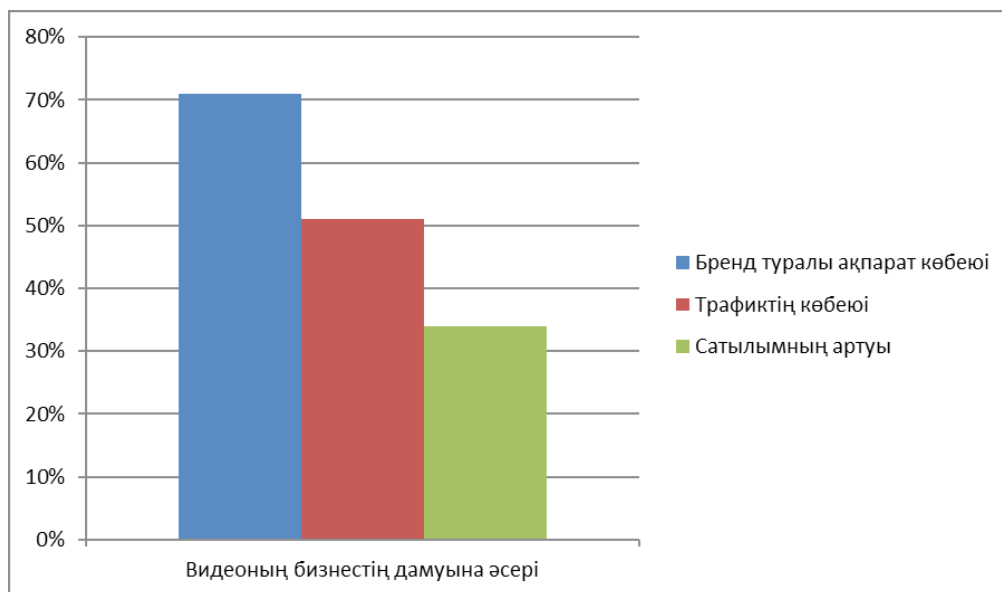
қызметкерлері мен басшыларының пікірлерін бөлісуін видео нұсқада пайдалану. Әлеуетті тұтынушылардың сеніміне ие болып, ниеттестігін арттыру және брендті танылудың мақсат қойған кәсіпорын өз өнімін пайдалануда қандай тәжірибеден өтетін алдыңғы ережедегідей кәсіпорынның шынайы екендігін көрсетеді. Бұндай нұсқадағы видео контент көптеген кәсіпорындар әлі күнге дейін пайдаланып үлгерген жоқ. Дегенмен, бұл брендке деген сенімді ұлғайтыны анық, 2021 жылғы есеп бойынша адамдардың 94 пайызы өнім немесе қызмет туралы көбірек білу үшін оқыту видеоларын қарады, сондықтан кәсіпорынның бұндай әрекетке баруы бекер болмайды [4].

Алтыншысы, тұтынушыларды әрекетке шақыру қажет. Әрбір видео жарнама кәсіпорын тарабынан тұтынушыларды белгілі бір әрекетке шақыру болып табылады. Дегенмен, көп видео жарнамаларда кәсіпорын тұтынушыларынан нақты нені қалап тұрғанын жеткізе алмайды [5]. Сол себепті әрбір видео жарнама белгілі бір әрекетке итермелеу керек. Егер әлеуетті тұтынушылар белгілі бір әрекет жасаса, ол бірінші ретте қызыққан аудиторияны зерттеуге және соның нәтижесінде келесі брендті қалыптастырушы және нығайтушы құрал ретінде видеоны дұрыс пайдалануға негіз болады.

Осылайша, кәсіпорынның брендін нығайту үшін видеоны маркетингтік құрал ретінде пайдаланудың негізгі ерекшеліктері анықталды. Маркетингтің бөлігі ретінде видеоны қолдану барлық көлемдегі компанияларда, соның ішінде орта және шағын кәсіпкерлікте танымал болып келеді. Мысалы, Renderforest Survey сауалнамасы бизнестің дамуына көмектесетін видеолардың әсерін зерттегенде видеоның брендтің танылуына әсері жоғары деген нәтижеге келді (кесте-1).

Сәйкесінше, видео қызмет көрсету кәсіпорындары нарықтағы видео қызметті өздері атқара алмайтын кәсіпорындардың брендінің танылуы үшін өз қызметтерін ұсына алады [7]. Осылайша, біз видеоның маркетингтік құрал ретінде брендтің танылуына әсері жоғары екенін көрдік.

Қорытындылай келе, қазіргі заман талаптарына сәйкес видеоның брендтің нығаюына әсері қандай екендігін және оның рөлі мен тиімді пайдалану әдістерін анықтадық. Осылайша, маркетингтік коммуникация құралының кәсіпорынның брендін қалыптастыруында рөлі жоғары екендігін де көруге болады. Сонымен қатар, видеоны маркетингтік құрал ретінде пайдалан алса да, оны өндіре алмайтын видео қызмет көрсету кәсіпорындарының қызметінің маңыздылығын көрсек те болады. Себебі, видео жарнама брендтің таралуына әсері жоғары деп саналатын зерттеу жұмысы шағын және орта бизнестегі кәсіпорындарды талдады. Сәйкесінше, барлық шағын және орта кәсіпорындар видео жарнаманы жасауға мүмкіндігі жетпесе де, бұндай қызмет ұсынатын кәсіпорындарға да жүгіне алады. Осылайша, видеоның маркетингтік құрал ретінде маңыздылығы мен өзектілігін анықтадық.

Сур. 1. Видеоның бизнестің дамуына әсері [6]

Әдебиет:

1. American Marketing Association. Қол жеткізу: <https://www.ama.org/topics/branding/>
2. В апреле значительно вырос спрос на видеоконтент — вице-министр. Қол жеткізу: <https://elorda.info/news/15042020/162456/9491.html>
3. Влияние отзывов в социальных медиа на доверие, вовлеченность потребителей и продажи розничных сетей. Шилковский С. В. Практический маркетинг № 12 (262).2018
4. 6 Ways to Use Video Marketing to Strengthen Your Brand Become recognizable for the things that set you apart. Қол жеткізу: <https://www.inc.com/young-entrepreneur-council/6-ways-to-use-video-marketing-to-strengthen-your-brand.html>
5. The Impact of Video in Your Marketing Strategy. Қол жеткізу: <https://powerdigitalmarketing.com/blog/the-impact-of-video-in-your-marketing-strategy/#gref>
6. 44 Video Marketing Statistics 2021 [Infographic]. Қол жеткізу: <https://www.renderforest.com/blog/video-marketing-statistics>
7. One Color Extraction Method in Marketing Video Production. Hak Hyun Choi, Seung Ae Lim, Jung Hee Kim, Advanced Science and Technology Letters Vol.47 (Culture and Contents Technology 2014), pp.172–176 Қол жеткізу: <http://dx.doi.org/10.14257/astl.2014.47.40>

Жоғары оқу орындарында цифрлық ізді пайдалану мүмкіндіктері

Изимбетов Нурлан Орныкбаевич, магистрант

Ғылыми жетекшісі: Нұрбекова Жанат Құнапиянқызы, п. ғ.д., профессор

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)

Мақалада «цифрлық із» және «үлкен деректер» ұғымдары білім беру процесін жетілдіру мақсатында мониторинг контекстінде талданады. Жоғары білім беру жүйесінде цифрлық ізді пайдаланудың ықтимал бағыттары қарастырылған. Авторлар цифрлық ізді жаһандық ақпараттық желіде білім беру процесінің субъектілері қалдырған ақпарат, үлкен деректер (Big Data) массиві ретінде қарастырады.

Түйін сөздер: цифрлық із, үлкен деректер, Big Data, жасанды интеллект, болжамдық талдау, цифрлық технологиялар, білім беру мониторингі.

Возможности использования цифрового следа в высшем образовании

Изимбетов Нурлан Орныкбаевич, студент магистратуры

Научный руководитель: Нурбекова Жанат Кунапиановна, доктор педагогических наук, профессор

Казахский национальный педагогический университет имени Абая (г. Алматы, Казахстан)

В статье анализируются понятия «цифровой след» и «большие данные» в контексте мониторинга с целью совершенствования образовательного процесса. Рассмотрены возможные направления использования цифровых следов в системе высшего образования. Авторы рассматривают цифровой след как массив информации больших данных (Big Data), оставляемый субъектами образовательного процесса в глобальной информационной сети.

Ключевые слова: цифровой след, большие данные, Big Data, искусственный интеллект, прогнозный анализ, цифровые технологии, мониторинг образования.

«Үлкен деректер» ұғымымен тығыз байланысты тағы бір ұғым — «цифрлық із» (ағылшынша digital footprint), ол ғаламдық желіде немесе басқа цифрлық тасымалдаушыларды пайдалану арқылы пайдаланушы орындайтын белгілі бір әрекеттер жиынтығын білдіреді. Бұл ұғымның синонимдері «электрондық із», «интернет ізі», «киберкөлеңке» және т. б. Мұның бәрі адам электронды құрылғылармен жұмыс істегеннен кейін қалдыратын және cookie файлдары түрінде сақталатын цифрланған ақпарат. Цифрлық ізді бір адам немесе адамдар тобы қалдыра алады. Егер адам цифрлық ізді білмей қалдырса, онда мұндай із пассивті деп аталады. Мысалы, студент әртүрлі веб-сайттардағы ақпаратты іздейді, ал жүйе белгілі бір ақпаратты сақтайды, осылайша белгілі бір студент туралы мәліметтердің үлкен көлемін қарапайым іздеу жүйелері арқылы оңай жинауға болады. Екінші жағынан, біз әлеуметтік желілерде фотосуреттер мен хабарламаларды орналастыру, форумдарда сөйлесу, интернетте жеке деректерімізді жариялау арқылы өзіміз туралы көптеген ақпаратты саналы түрде қалдырамыз. Мұның бәрі активті цифрлық із деп аталады, оны белгілі бір адам немесе адамдар тобы туралы деректер жинау кезінде пайдалануға болады.

Каталин Фехер, цифрлық із мәселесін талдай отырып: «жеке онлайн стратегиялардың әмбебап үлгілері негізінен саналы шешімдерге бағынады, нәтижесінде пайдаланушылар өздерінің цифрлық іздерін 70% бақылауда ұстайды. Дегенмен, интернетте қалған 30% әрекеттерді пайдаланушылар бейсаналық түрде жасайды» [1].

Қазіргі уақытта білім беруде цифрлық із белсенді түрде қолданылуда. Білім беру саласында цифрлық із — бұл студенттің жазбаша жұмысы, жазбалары, тестілері, онлайн курстары, фотосуреттері және т. б. Заманауи технологиялар бетті, дауысты тануға, сөйлеуді мәтінге және керісінше аударуға бірнеше секундта мүмкіндік береді. Осы ізді талдау және арнайы өңдеу негізінде қатысушыларға кейбір ұсыныстар беруге, оларға бағыт-бағдар беруге және кәсіби дайындықты жекелендіруге болады. Цифрлық із білім беру ұйымдарына студенттердің мінез-құлқын жақсырақ түсінуге, оларға қажетті көмек көрсетуге және студенттік аудиторияның қабілеттерін дамытуда тәлімгер болуға мүмкіндік береді.

Барлық заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және оларға негізделген оқыту әдістері әрбір

студенттің өзіндік қалыптасу және даму траекториясынан өткен, өзіндік құзіреттіліктерді жинақтаған дара бірегей маман ретінде қалыптасу мүмкіндігін қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс.

Қазіргі ғылымда білім беру ортасында цифрлық технологияларды қолданудың тиімді жолдарын табуға талпыныстар жасалды және жасалуда. Нағыз педагогикалық тәжірибеде жасанды интеллект пен толықтырылған шындықты қолданудың кейбір ерекшеліктері қазірдің өзінде белгілі. Бүгінгі таңда үлкен деректерді талдауға және жүйелеуге арналған көптеген құралдар бар. Сондықтан осы зерттеудің мақсаттарының бірі соңғы онжылдықта әртүрлі елдердегі білім беру кеңістігін цифрландыру тәжірибесін талдау болып табылады.

Қазіргі уақытта үлкен деректерді және білім берудегі цифрлық ізді пайдалану туралы ғылыми жарияланымдар жеткілікті. Ғылыми дереккөздерді талдау көрсеткендей, білімге қатысты «цифрлық із» ұғымының нақты анықтамасын зерттеушілер әлі әзірлемеген, әр түрлі көзқарастарға сәйкес, оған цифрлық жүйенің журналдарында жазылған ақпарат та, оқушы цифрлық ортаға орналастыратын «цифрлық артефактілер» де кіреді. Төменде шетелдік авторлардың осы ресурстардың мүмкіндіктерін бағалау және оларды дидактикалық мақсатта пайдалану әрекеттері келтірілген.

Цифрлық білім беру кеңістігінің құрылымдық-ақпараттық сипаттамаларын математиканы оқыту процесінде студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетінің нәтижелерін бағалау әдісі ретінде Е. Г. Галимова, А. В. Конышева, О. А. Калугина, З. М. Сизова зерттеді [2].

Цифрлық ізге қатысты деректерді талдау негізінде Д. Асқона, И. Сяо және А. Ф. Смитон студенттер арасында компьютерлік бағдарламалау модульдері (курстары) бойынша тапсырмаларды орындай алмау аспектісінде «қауіп-қатер топтарын» автоматты түрде анықтауға және сонымен бірге бейімделгіш кері байланысты сақтауға мүмкіндік беретін өз әдістемесін жасады. Бұл әдіс ирландиялық және американдық ғалымдардың бірлескен жобасы аясында жүзеге асырылды және «студенттердің цифрлық ізін талдау негізінде компьютерлік бағдарламалау сабақтарында қауіп-қатер тобына жататын студенттерді анықтау» мақаласында сипатталған [3].

Бүгінгі күні білім беру аналитикасы және білім беру ортасының деректерін іздеу бойынша жұмыстың басым бөлігі

онлайн курстарға бағытталған. Кейбір отандық және шетелдік зерттеушілер білім беру сапасын арттыру және даралау мәселелерін шешу үшін әртүрлі платформаларда: LMS Moodle, WhatsApp мессенджерінде, әлеуметтік желілерде құрастырылған білім беру ортасында студенттер қалыптастыратын цифрлық ізді сараптауда. Moodle жүйесінде оқушылардың оқу белсенділігін бақылауға арналған мамандандырылған сервистер жеке оқу жолын анықтау, қоршаған ортаны бейімдеу және оқыту әдістерін дұрыстау үшін әртүрлі деректерді жинауға, сақтауға және түсіндіруге мүмкіндік береді (Сухонен, 2019) [4].

И. Й. Л. Нг, Н. Лоу и А. Х. К. Йуен студенттердің әлеуметтік желілерде қалдырған цифрлық ізін қарастырады. Зерттеушілер студенттердің цифрлық технологияларды кеңінен қолдануын, әсіресе құрылымдық оқу уақытынан тыс уақытта қарастырады және студенттерді (олардың мінез-құлқын) өмірбаяндық және этнографиялық әдістермен түсінуге деген қызығушылықтың артып келе жатқанын атап өтті [5].

В. В. Мантуленко өз мақаласында студенттің цифрлық ізін жоғары деңгейде қолдану тәсілдерін жинақтайды, атап айтқанда білім беру деңгейлерінің сабақтастығын және интеграциясын қамтамасыз ету, оқу процесін ұйымдастыру (мысалы, жеке білім беру траекторияларын құру), білім беру жүйесін басқару [6].

В. Н. Курбацкийдің жұмысы студенттің білім беру және шығармашылығы тұрғысынан цифрлық ізді қарастырады, бұл жеке қабілеттері мен қажеттіліктерін ескере отырып, студенттің қазіргі құзіреттілігін зерттеуге мүмкіндік береді [7].

И. Г. Захарованың жетекшілігімен шығармашылық ұжым жоғары оқу орнының білім беру ортасында студенттің цифрлық ізінің деректерін талдаудың іргелі процесі негізінде басқарушылық міндеттерді қою және шешу ерекшеліктерін зерттейді, деректер негізінде шешім қабылдауды қамтамасыз ететін ақпараттық қызметтердің негізгі түрлерін сипаттайды [8].

Әлеуметтік желілерде «қалдырылған» студенттің цифрлық ізін зерттеу оның «цифрлық сәйкестігін» зерттеуге мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы бакалавриат, магистратура студенттерін цифрлық технологиялар саласында білікті деп санауға болады, бірақ интернет-контентті құру процесінде олардың жауапкершілігін дамыту өзекті болып қала береді (Gamacho, Minelli, Grosseck, 2012) [9].

Білім беру үдерісін ұйымдастыруда цифрлық ізді пайдалану бағыттарының бірі білім беру аналитикасы («learning analytics» немесе «үлкен деректер негізінде білім беру»). Бұл білім беру процесі мен білім беру ортасын түсіну және оңтайландыру мақсатында цифрлық ізді бекіту, өңдеу және талдау болып табылады. Ол жеке білім беру траекториясын құру, жоғары оқу орнында оқыту мен оқуды жақсарту, білім беру нәтижелерін жақсарту үшін қолданылады. Оқу аналитикасы сипаттамалық, болжамдық және нұсқаулық болуы мүмкін.

Сипаттамалық аналитика не болып жатқанын объективті және дәл бағалау үшін қолда бар деректерді қолдана отырып, ағымдағы жағдайды сипаттауға негізделген. Бұл сипаттама диаграммалар, графиктер, инфографика және т. б. арқылы визуализацияға негізделген. Көрнекі құралдар үлкен цифрлық массивтерді анық, қол жетімді және оңай қабылданатын ақпаратқа айналдыру аспектісінде маңызды рөл атқарады. Сипаттамалық аналитиканың мәні қазіргі уақытта не болып жатқандығы туралы тұтас көзқарасты қалыптастыру болып табылады. Бұл ақпарат белгілі бір шешімдер қабылдау үшін қажет. Жоғары білім беруде сипаттамалық аналитиканы қолданудың мысалы студенттердің оқу процесіне қатысуын бақылау болып табылады. Кітапханадағы жұмыстың жиілігі, факультативтік оқу курстарына және біліктілікті арттыру курстарына өтінімдер, дәрістерге қатысу, электрондық курстарды пайдалану және т. б. сияқты қатысу көрсеткіштеріне сүйене отырып, жоғары оқу орны басшылығы студенттердің оқу процесіне тартылуын арттыру үшін қандай аспектілер ерекше назар аударуды талап ететінін түсіне алады. Бұл аналитика студенттер қауымдастығы үшін де пайдалы, өйткені ол студенттерге өздерінің оқу үлгерімі туралы хабарлайды және өз жұмыстарын басқа студенттердің жетістіктерімен салыстыруға мүмкіндік береді.

Болжамдық аналитика алдыңғы және ағымдағы кезеңдердегі деректерді салыстыру негізінде жағдайды болжауға бағытталған. Іс жүзінде білім беру аналитикасының бұл түрі көбінесе нашар оқу үлгерімі (сабаққа келмеу және т. б.) тұрғысынан қауіп-қатер тобына жататын студенттерді анықтау және оларды алдын-ала қолдау, тәлімгерлікпен қамтамасыз ету үшін қолданылады.

Нұсқаулық немесе нұсқамалық аналитика бар немесе ықтимал жағдайды өзгерту бойынша ұсыныстарды табуға бағытталған. Мұны істеу үшін біз ұқсас сипаттамалары бар алдыңғы пайдаланушылардың тәжірибесі туралы жинақталған ақпаратты пайдаланамыз. Нәтижесінде белгілі бір алгоритмдер мен мінез-құлық үлгілері құрылады, олардың негізінде біз жаңа студенттердің іс-әрекетін болжауға және олардың оқу траекториясындағы белгілі бір өзгерістерге бағыттау аламыз. Мысалы, академиялық жазба деректеріне, студенттік профильдері ұқсас бұрынғы студенттерге сүйене отырып, қызығушылықтарға, қабілеттерге және оқу жоспарына сәйкес келетін курстарды таңдауға болады. Нұсқаулық аналитиканы қолданудың тағы бір жолы бейімделген оқыту орталары арқылы студенттердің жетістіктерін жақсарту болып табылады. Бұл студенттерге өздерінің жетістіктерін бақылауға және жеке оқу жолдарын дамытуға мүмкіндік беретін кері байланыс жүйелері [10].

Адамның цифрлық білім ізінің интеллектуалды талдауы төмендегілерге мүмкіндік береді:

- өмір бойы жеке тұлғаның білім беру мүдделерінің профильдерін модельдеу;
- өзектілендіру және жаңа құзыреттерді алу бойынша жеке ұсынымдар әзірлеу;

- оқытудың жеке бағыттарын құру үшін онлайн-ресурстар бойынша ұсынымдық навигациялық жүйелерді әзірлеу;
- негізгі білім беру және оқу бағдарламаларын жобалау және әзірлеу кезінде білім алушылардың білім алу қажеттіліктерін ескере отырып материалдар мен өнімдерді мобильді ету;
- оқу мекемесінің білім беру ортасын дамыту бойынша оңтайлы басқару шешімдерін қабылдау. Білім беру кеңістігіндегі адамның цифрлық іздерін зерттеу оқу процесінің барлық субъектілері үшін оқытудың жаңа модельдері туралы жалпы көзқарас қалыптастыруға және оларды жүзеге асырудың жүйелік шешімін табуға көмектеседі.

Әдебиет:

1. Katalin Fehér Digital identity and the online self: Footprint strategies — An exploratory and comparative research study, *Journal of Information Science*, 2019
2. Galimova E. G., Konyshcheva A. V., Kalugina O. A., Sizova Z. M. Digital educational footprint as a way to evaluate the results of students learning and cognitive activity in the process of teaching mathematics, *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 2019, Vol. 15 (8).
3. Azcona, D., Hsiao, I., Smeaton, A. F. (2019). Detecting students-at-risk in computer programming classes with learning analytics from students' digital footprints, In *User Modeling and User-Adapted Interaction*, 29, 759–788
4. Suhonen S. «Learning analytics: Combining Moodle, Whatsapp and self-evaluation data for better understanding», in: *Proceedings of the 6th European Conference on Social Media*, eds. W. Popma, S. Francis. UK, Brighton, Academic Publishing, ECSM, 2019, pp. 410–413
5. Ng E. Y. L., Law N., Yuen A. H. K. «Understanding learner lives through digital footprints», in: *Proceedings of the Technology, Mind, and Society conference (TECHMINDSOCIETY18)*, ed. A. L. Story. New York, ACM, 2018, Article 26.
6. Мантуленко В. В. Перспективы использования цифрового следа в высшем образовании // *Преподаватель XXI век*. 2020. № 3–1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivyispolzovaniya-tsifrovogo-sleda-v-vysshem-obrazovanii> (дата обращения: 20.02.2022).
7. Курбацкий В. Н. Цифровой след в образовательном пространстве как основа трансформации современного университета. URL: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/239268> (дата обращения: 21.02.2022)
8. Захарова И. Г., Карпов М. Г., Лобунцов Д. С. Информационно-аналитическая поддержка управления образовательным процессом с использованием данных цифрового следа студента. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44034512> (дата обращения: 21.02.2022)
9. Gamacho, M., Minelli, J., Grosbeck, G. (2012). Self and Identity: Raising Undergraduate Students' Awareness on Their Digital Footprints, In *Procedia — Social and Behavioral Sciences*, 46, 3176–3181.
10. O'Farrell L. Using learning analytics to support the enhancement of teaching and learning in higher education, Report, 2017. Dublin, National Forum for the Enhancement of Teaching and Learning in Higher Education, 2017.

Қорытынды

Цифрлық ізді қолдану технологиясы білім беруде жаңа және перспективті болып табылады. Цифрлық ізді жинауды ыңғайлы ұйымдастыру үшін цифрлық ізді бекіту жүйелі және тұрақты болатын педагогикалық жағдайлар жасау қажет. Деректерді жинау процесіне студенттерде, оқытушыларда белсенді қатысады. Цифрлық ізбен жұмыс істеудің келесі қадамы алынған мәліметтерді әртүрлі сандық құралдармен өңдеу. Деректерді өңдегеннен кейін жасалған тұжырымдар оқыту әдістері мен формаларын жетілдіру, білім беру нәтижелерін түзету және білім беру қызметін жақсарту бойынша ұсыныстар жасау, сондай-ақ жеке білім беру траекторияларын жүзеге асыру үшін қажет.

Ақпараттық технологиялар арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын қалыптастырудың ғылыми — теориялық негіздері

Молдабекова Сандугаш Қайрхановна, PhD докторы

Айтжанова Алма Танбековна, магистрант

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті (Қазақстан)

Мақалада ақпараттық технологиялар көмегімен бастауыш сынып оқушыларына білім беру үрдісінің тиімді әрі түсінікті өтетіні анықталған. Ақпараттық технологияның басты тиімділігі-мұғалімге мектептегі оқу процесінің құрылымын түбегейлі өзгертуге, оқушылардың білімін кеңейтуге, оқудағы пәнаралық байланыстарды нығайтуға, жеке қабілеттерін көруге және дамытуға мүмкіндік беру. Бастауыш мектепте оқу процесінде ақпараттық технологиялар құралдарын қолдану мақсаты оқу процесінің тиімділігін арттыруға, оқушылардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыра отырып, белсенді өміршең позицияны сақтауға мүмкіндік береді.

Кілттік сөздер: ақпараттық технология, білім жүйесі, коммуникация, заманауи білім үрдісі.

Научно-теоретические основы формирования познавательного интереса младших школьников через информационные технологии

Молдабекова Сандугаш Қайрхановна, доктор PhD;

Айтжанова Алма Танбековна, студент магистратуры

Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова (Казахстан)

В статье определено, что процесс обучения младших школьников с помощью информационных технологий проходит эффективно и доступно. Главной эффективностью информационных технологий является предоставление учителю возможности кардинально изменить структуру учебного процесса в школе, расширить знания учащихся, укрепить межпредметные связи в обучении, увидеть и развить индивидуальные способности. Использование средств информационных технологий в учебном процессе в начальной школе позволяет повысить эффективность учебного процесса, сохранить активную жизнеспособную позицию, формируя познавательные интересы учащихся.

Ключевые слова: информационные технологии, система образования, коммуникации, современный образовательный процесс.

«Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім алу өте қажет», — деп Тұңғыш Президентіміз Н. Ә. Назарбаев атап көрсеткендей, жас ұрпаққа білім және тәрбие беру жолында ақпараттық коммуникациялық технологияны оңтайландыру [1] мен тиімділігін арттырудың маңызы өте зор.

Қазіргі дамыған заманда ақпараттық технологияларсыз сабақ беру, білім үрдісін жүргізу мүмкін емес. Сондықтан білім беру саласы да өзінің дамуы үшін жаңа қадамдарға баруда. Осыған байланысты адамға ақпараттар кеңістігінде дұрыс бағытты таңдауға мүмкіндік жасай алатын оқытудың жаңа технологиялары пайда болуда.

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің 1997 жылғы 22 қыркүйектегі № 6345 өкімімен бекітілген «Орта білім беру жүйесін ақпараттандырудың Мемлекеттік бағдарламасы» мектептегі білім беруді ақпараттандыруға негіз қалап отыр [2].

Орта білім беру жүйесін ақпараттандырудың негізгі мақсаты-оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру. Ақпараттық мәдениет-бұл компьютермен дұрыс жұмыс істей білу ғана емес, сонымен қатар кез-келген ақпа-

рат көзін дұрыс пайдалану мүмкіндігі: анықтамалық кітаптар, сөздіктер, энциклопедиялар және т. б.

Заманауи талаптар бойынша білім беруді ақпараттандырудың негізгі талаптарының бірі электрондық оқулықтарды оқу процесіне енгізу болып табылады. Оқу материалын ұтымды игерудегі электронды оқулықтардың рөлі орасан зор. Теориялық материал теориялық білімді зерттеу, визуализация және қабылдау процестері бір уақытта жүретін және оларды миға бекіту және материалды жалпылау процесі ұтымды болатын әртүрлі схемалармен, схемалармен толықтырылады [3]

Жаңа ақпараттық коммуникативтік технологиялар-бұл оқушыларға өз бетімен немесе бірлескен түрде шығармашылық жұмыспен шұғылдануға, ізденуге, өз жұмысының нәтижесін көріп, өз жетістігінен ләззат алуға мүмкіндік береді [4].

Ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарын білім беру жүйесіне енгізу білім алушылардың танымдық қабілеттерін арттырудың бірден бір көзі. Сабақ барысында әр түрлі тәсілдер қолдану оқушылардың есінде ұзақ сақталады және білім мазмұнынан тыс яғни оқу материалынан өзгеше мағлұматтар ала отырып, сабаққа деген белсенділігін, пәнге деген қызығушылықтарының артқанын байқадық.

Мысалы ана тілі, қазақ тілі, дүниетану, математика сабақтарында топтастыру, сәйкестендіру тестерін қолданамыз.

Математикада түрлі геометриялық фигураларды салу, салыстыру, құрау жұмыстары оқушылардың таным қабілеттерін арттыра отырып, пәнге деген қызығушылықтарын дамытамыз. Бастауыш білім берудегі педагогикалық ақпараттық коммуникативтік технология құралдарын оқыту үрдісінің барлық кезеңдерінде, жаңа сабақты түсіндіруде, алынған білімді бекітуде, қайталауда, білім, білік, дағдыларын бақылау барысында қолдануға болады.

Ақпараттық технология көптеген оқу бағдарламаларының тууына, дамуына ықпал етеді. Оқушыларға уақытты орынды пайдаланып, оларға жаңа мағлұмат, тың дүние беру-жаңа технологиялардың, ақпараттық технологиялардың жетістігі. Жеке тұлғаның ақыл-ой санасы, оқу, білім алу барысында қалыптасады. Бала жаны жаңалыққа құмар, білмегенін білгісі келіп, белгісіз нәрсені ашуға тырысатын болғандықтан, олардың осы талпынысын дамытуға көңіл бөлемін. Оқушылардың өздігінен істейтін жұмысы олардың белсенділігін арттырады.

Қазіргі кезде оқушының алған білімі мен іс-әрекет түрлерін іс жүзінде пайдалана алатындай дәрежеге жеткізудің маңызы зор. Оқушының өз бетімен жұмыс істеуін әр түрлі деңгейде ұйымдастыруға болады. Өз бетімен жұмыстың тапсырмаларын құрастырғанда оның қиындық дәрежесі оқушының оқу мүмкіншілігіне қарай әзірленеді. Сонымен қатар топқа бөліп оқыту тәжірибиесін қолдану керек. Топқа бөліп оқыту тиімділігі нашар оқушы көлеңкеде қалмайды, берілген тапсырманы ақылдасып, бір-біріне түсіндіру арқылы дұрыс орындауға мүмкіндік береді. Тиімді жағы күнделікті сабақта түгел оқушы бағаланады. Ал тәрбиелік жағынан әділ болуға үйренеді, өз араларында беделге ие болады.

Әдебиеттер:

1. 2006–2011 жылдарға арналған тәрбие жұмысының Кешенді бағдарламасы. 2005ж. 3-бет.
2. ҚР-ның білім беру жүйесін 2010 жылға дейін дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы. «Қазақстан мектебі» № 3, 2004ж.18-бет.
3. Досжанов Б, Алменаева Р, Қазақ тілінде электрондық оқулықтармен web-парақтар даярлау әдістері. Информатика негіздері. № 3. 2008ж.27-бет.
4. Білімдегі жаңалықтар. № 4, 2008ж. 12-бет.

Сабақты түрлендіріп қызықты өткізуге көмектесетін, оқушылардың танымдық қабілеттерін арттыратын ойын элементтерін пайдалану, ребустар, сөз жұмбақтар құрастыру жатады. Ойын элементтері оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін арттырып, сөз байлығын кеңейтіп, елестету және қалыптан тыс ойлауын, сөздерді жадында сақтауға үйретеді. Бастауыш сынып оқушысының жетекші іс-әрекеті оның мінез-құлық түрткілерін елеулі түрде өзгертетін, оның танымдық және адамгершілік күштерін дамытудың жаңа көздерін ашатын оқу болады. Оқу іс-әрекеті арқылы адам қоғамдағы тарихи мағылұматтар мен білім қорын меңгеріп, өзінің рухани дүниесін байытады, дүниетанымдық көзқарасын қалыптастырады. Әрекеттердің барлығы бір мақсатқа, бір мүддеге бағытталады. Оқу іс-әрекетінде оқушы алдына мақсат қойып, содан нәтиже шығаруға тырысады.

Ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарын оқу үрдісіне тиімді қолданғанда: оқушыға берілген білімнің сапасы артады; Танымдық қызығушылығы қалыптасады; ақпараттық мәдениет қалыптасады; оқыту үрдісінің тиімділігін арттыру; оқу-зерттеу жұмыстарын да шығармашылықпен жұмыс жасауға үйретеді;

Үнемі сабақ барысында оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға байланысты жұмыстарды тиімді ұйымдастыру олардың теориялық білімді қолдану біліктілігін арттырып қана қоймай шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда танымдық көзқарастарын дамытуда ерекше рөл атқарады. Қорыта келгенде тұрақты даму үшін білім беру үдерісінде АКТ сабақтың мақсат міндетіне сай пайдаланылған жағдайда оқушылардың таным қабілеттерін арттыруда тиімділігіне көз жеткіздік. Сапалы ақпараттық білім беру –тұрақты даму тетігі.

Бастауыш сынып оқушыларында пайда болатын оқушының жеке басының дамуына психологиялық әсер

Молдабекова Сандуғаш Қайырханқызы, PhD;

Қабылбаева Ғалия Бейсембайқызы, магистрант

Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті (Қазақстан)

Мұғалім балаға әсер еткенде, ол көптеген параметрлерді ескеруі керек: эмоционалды-психологиялық жағдай, мәдени және жас дамуының жалпы деңгейі, қарым-қатынастың қалыптасуы, рухани және интеллектуалдық даму. Нәтижесінде сыртқы көріністер негізінде баланың жеке басы туралы бастапқы идея қалыптасады, ол көбінесе педагогикалық әсердің сипатын анықтайды. В. А. Сухомлинский «әр адамның жеке ерекшелігіне» сүйенді. Адамға кез-келген әсер оны дамытуы керек, сондықтан мұғалім балаларды жазалаудан аулақ болу керек, баланың мектебі мен қорлауы сәйкес келмейді.

Түйінді сөздер: жеке қасиеттер, кіші мектеп оқушылары, тәуелсіздік, тәрбие, жауапкершілік, ережелерді нақты сақтай білу, мотив.

Психологическое воздействие на развитие личности младших школьников

Молдабекова Сандуғаш Кайрхановна, доктор PhD;

Кабылбаева Галия Бейсембаевна, студент магистратуры

Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова (Казахстан)

Когда педагог строит воздействие на ребенка, он должен учитывать множество параметров: эмоционально-психологическое состояние, общий уровень культурного и возрастного развития, сформированность отношений, духовное и интеллектуальное развитие. В итоге на основе внешних проявлений формируется первоначальное представление о личности ребенка, которое во многом определяет характер педагогического воздействия. В. А. Сухомлинский делал ставку на «индивидуальное своеобразие каждой личности». Всякое воздействие на личность, должно развивать ее, поэтому педагогу надо избегать наказания детей, школа и унижение ребенка несовместимы.

Ключевые слова: личностные качества, младшие школьники, самостоятельность, воспитанность, ответственность, умение четко следовать правилам, мотив.

Бұл сөздің жоғары мағынасында мұғалім мен оқушының өзара түсіністігі мен өзара әрекеті бір-біріне өзара әсер етуден гөрі үлкен нәрсені білдіреді. Өзара әрекеттесуге қол жеткізу үшін әңгімелесушілердің бір — бірін осы қарым-қатынастың тең субъектілері ретінде қабылдауы қажет, бұл нақты өмірде «мұғалім-оқушы» жиі кездеспейді. Қарым-қатынастың қысқа сәті немесе ұзақ әсер ету ретінде әрекет ететін педагогикалық ықпал білім беру мақсатына сәйкес функциялардың орындалуын қамтамасыз етеді. Педагогикалық әсерді талдау кезінде мұғалімнің оқушымен өзара әрекеттесуінің бастапқы сәті ретінде оның мақсатына сүйену керек. Басқаша айтқанда, педагогикалық әсердің негізгі мақсаты-оқушыны өз өмірін түсінетін пәннің позициясына ауыстыру. Педагогикалық әсердің осы функцияларын жүзеге асыру мұғалімнің әлеммен өзара әрекеттесуінде балаға әсерін кәсіби таңдауды ғылыми негіздейтін және оның осы әлемге деген көзқарасын қалыптастыратын педагогикалық технологиямен қамтамасыз етіледі. Кіші оқушының жеке басын қалыптастыру мен дамытудың негізгі функциялары: мұғалім пұт, рөл үлгісі ретінде; субъективті жағдайлар — кіші оқушының жеке ерекшеліктері (жоғары еліктеу, ұсыныс деңгейінің жоғарылауы, эмоционалдылық); құрдастар; отбасы (мінездің

қалыптасуына ерекше әсер етеді). Мектеп жасында мотивациялық сала белсенді дамып келеді, мысалы, құрдастар тобымен Достық тұлғааралық қатынастарды орнату және сақтау мотивтері. Танымдық қажеттіліктер негізгі болып табылады: мұғалімнің талаптарын нақты орындау қажеттілігі, жоғары бағалау қажеттілігі, ересектерді мадақтау, сыныпта күшті және бірінші болу қажеттілігі, құрдастарымен өзара әрекеттесу қажеттілігі. Мектепке барған кезде бала алдымен мектептегі, үйдегі, қоғамдық орындардағы барлық мінез-құлқын анықтайтын бірқатар қатаң ережелер мен мектеп міндеттеріне тап болады. Бұл міндеттер оқушының жинақылығын, жүйелілігін, мақсаттылығын, табандылығын, дәлдігін, еңбекқорлығын дамытады.

Оқыту әр жасөспірімнің өмірінде маңызды орын алады. Оқу орнының қабырғасында бала түсінуді қалыптастыратын және оның кейінгі ақыл-ой дамуына ықпал ететін негізгі білім алады. Студент өмір бойы қажет болатын оқу қабілеттерін игереді. Орта оқу орындарының қабырғаларында «білім беру базасы» деп аталады. Сонымен қатар, білім беру процесі — бұл белгілі бір білім базасын қалыптастыруда ғана емес, сонымен бірге адамның негізгі қасиеттерін тәрбиелеуде және әлеуметтік мінез-құлық негіздерін оқытуда мектептің көп қырлы және ерекше рөлінің фено-

мені. Сыныпта бала ұжымға қосылуға үйренеді, қоғамдағы рөлін анықтайды, моральдық тәжірибе алады және өзінің жауапкершілігін түсінеді.

Осыған байланысты мектептің адамға әсерін асыра бағалау оңай емес. Мұнда студент моральдық принциптердің нақты қалыптасқан жүйесімен бетпе-бет келеді, жалпы құндылықтар мен міндеттерді түсінуге, сондай-ақ олардың мінез-құлқын басқаруға үйренеді. Сондықтан ол көп уақытын оқу орнында өткізеді, оның тұлғасы негізінен мектеп қабырғасында қалыптасады деп саналады. Өкінішке орай, мұғалімдермен қарым-қатынастағы адами фактор, мектептегі және сыныптағы атмосфера оқуға әрдайым оң әсер етпейді. Минус ретінде мен мектеп ата-аналардың иығына ауысып, білім беру функциясын көбірек алып тастайтынын атап өткім келеді. Оқу сапасына қойылатын талаптар да сол жерде жүреді. Ата-аналар оқу процесіне белсенді қатысқан кезде балалар жақсы тәрбие алады деп болжауға болады. Нәтижесінде, олардың тарапынан қамқорлық көлемі өсіп келеді. Оларға өз балалары үшін дос және кеңесші болу қиынға соғады. Бақылау және жазалау функциялары анағұрлым өзекті. Нәтижесі бір жағынан, Әкелер мен балалардың Мәңгілік инстинктін тереңдету, өтпелі жастағы қиындықтардың күшеюі, екінші жағынан — жасөспірімдердің бүлінуі мен жетілмегендігі. Ата-ананың бақылаусыз бақылауында бола отырып, олар маңызды шешімдер қабылдауға үйренбейді, тұтынушылық функцияларға көбірек таныс. Мектепте бала мұғалімдермен, достастық қатынастарымен және жолдастарымен өзара көмек үшін жаңа қатынастарға түседі. Ол

өз сыныбының, мектебінің ұжымы алдындағы міндет пен жауапкершілік санасын, камарадия сезімін, ұжымдастыруды дамытады. Баланың қоғамдағы жаңа позициясы-оқушының позициясы — міндетті, әлеуметтік маңызы бар, әлеуметтік бақыланатын іс-әрекеттің пайда болуымен сипатталады-жас оқушының өміріндегі жетекші қызмет болып табылатын білім беру. Бастауыш сынып оқушыларының жылдам дамуы мұғалімдерге барлық оқу-тәрбие іс-әрекетінің қатаң мақсаттылығын талап етеді. Мұғалімнің әлеуметтік рөлі балаларға маңызды, тең және міндетті талаптарды ұсынумен, оқу жұмысының сапасын бағалаумен байланысты. Мұғалім оларға әсер етудің белгілі бір әдісін таңдау үшін оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруі керек. Мұғалім мен ата-аналар бірінші сынып оқушысының өміріне үнемі және нақты жаңа талаптар қойып, олардың орындалуын бақылауы керек. Оқушыларды мақсатты тыңдауға және қарауға үйрету, байқауды дамыту қажет. Бастауыш мектепте баланы оқыту мен тәрбиелеудің бүкіл процесі тәрбие мәдениетін тәрбиелеуге бағынады. Зейінді дамыту шарттары: сабақтың жоғары қарқыны; тапсырманы орындау басталғанға дейін түсініктемелердің нақтылығы, қолжетімділігі, қысқалығы; балалардың белсенді ойлау қызметіне сүйену; балалардың назарына ұқыпты қарау (кешіктірілген түсіндірмелерге жол берілмейді); сабақтағы жұмыстың түрлері мен нысандарының әртүрлілігі (ақыл-ой сабақтарын графикалық схемаларды құрастырумен кезектестіру); барлық оқушыларды оқу қызметіне қосу; зейінді дамыту үшін ойындар мен жаттығуларды қолдану («аралас сызықтар», жасырын фигураларды іздеу және т. б.).

Әдебиет:

1. Кіші мектеп оқушыларын рухани-адамгершілік дамыту және тәрбиелеу. Әдістемелік ұсынымдар. 2 бөлікте. 2 бөлім. — М.: Білім, 2017. — 144 с.
2. Авдулова, Т.п. Кіші оқушының жеке басының моральдық құзіреттілігін диагностикалау және дамыту. Оқу құралы / Т.п. Авдулова, О. в. Гребенникова. — М.: Владос, 2014. — 861с.
3. Авдулова, Т.п. Кіші оқушының жеке басының моральдық құзіреттілігін диагностикалау және дамыту / Т. п. Авдулова. — М.: Владос, 2014. — 633с.

Қазақ халқы ертегілері арқылы бастауыш мектеп оқушыларына адамгершілік тәрбиені қалыптастыру жолдары

Молдабекова Сандуғаш Қайырханқызы, PhD;

Какенова Жадыра Маратқызы, магистрант

Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті (Қазақстан)

Бүгінде әрбір ұлт өз тарихы мен мәдениетін зерттеу тәсілдерін қайта қарастыруда. Әр түрлі мәдени дәстүрлерді өзара байытуға ықпал ететін адамдардың бірнеше ұрпағы жасаған барлық халықтардың тәжірибесін, олардың рухани құндылықтарын тану, құрметтеу жалпыадамзаттық мүдделердің басымдығына айналады.

Кілттік сөздер: ертегілер, әдеби жанр, адамгершілік, халық аңыздары, халықтық салт дәстүр.

Пути формирования нравственного воспитания учащихся начальной школы через сказки казахского народа

Молдабекова Сандугаш Кайрхановна, доктор PhD;

Какенова Жадыра Маратовна, студент магистратуры

Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова (Казахстан)

Сегодня каждая нация пересматривает подходы к изучению своей истории и культуры. Признание, уважение опыта всех народов, их духовных ценностей, созданных несколькими поколениями людей, способствующих взаимообогащению различных культурных традиций, становится приоритетом общечеловеческих интересов.

Ключевые слова: сказки, литературный жанр, нравственность, народные легенды, народные обычаи и традиции.

Біз үлкен үміт артатын ата-бабаларымыздың мәдени мұрасы халық ауыз шығармашылығының бейнесі мен бейнеленуін, ой мен қиялды, тапқырлық пен шешендікті, Сұлулық пен сымбаттылықты нәрлендіреді. Көптеген ғасырлар бойы ауыз әдебиетінде ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан халықтық тәрбие үлгілері әлі күнге дейін өздерінің педагогикалық мүмкіндіктерінің маңыздылығын дәлелдейді. Ауызша халық шығармашылығының ең жақын адамы балаларға ертегі болады. Бала тәрбиесіне ерекше әсер ететін ертегілерді басынан бастап ойлап тапқан адамзат тарихында ертегілер үлкен тәрбиелік мәнге ие. Ертегі өскелең ұрпақты жан-жақты жетілген адамгершілік азамат ретінде тәрбиелеуде ерекше орын алады. Ертегі адамның қиялын шабыттандырады.

Білмейтіндерді білушіге сүйейді. Кім, қандай кейіпкерлер аула болуды насихаттайды. Бұл өшпес туындылар болшақ баланың мағыналы мақсатты көзқарасын тудыратыны сөзсіз. Ертегі әр баланың жеке ойлауының ең нәзік белгілерін жояды, сонымен бірге ол балалардың бірінің жүрегін ашады, балалар тобында нәзік интеллектуалды қарым-қатынас тудырады. Ертегі-бұл кішкентай дән, баланың өмірлік құбылыстарының эмоцияларын бағалау осы астықтан өсіп жетіледі. Ертегі-бұл ойдың бесігі, сондықтан сіз бала тәрбиесін құрған кезде, ол осы бесіктің естеліктерін өмір бойы сақтап қалуы керек. Ертегі-бұл ойлаудың ләззаты, ал ертегі баланың ойлау қабілетін нығайтады, осылайша өзінің құрмет сезімін күшейтеді Қазақ ертегілері не үшін керек әдебиеттанушы ғалым А. Байтұрсынов «ертегі қанша тұрады деген сұраққа жауап қажеттілігіне қарай беріледі. Ертегінің дұрыс орындары:

1. Халықтың ұмытылған сөздерін ертегіден табуға болады. Егер солай болса, онда ертегі-бұл тіл тұрғысынан қажет нәрсе.

2. балалар әдебиеті болмаған жерде рухты тәрбиелеуге, баланың қиялына үлкен кедергі болатын нәрсе бар. Баланы қиялдауға, сөйлеуге үйретеді.

3. бұл үшін беруге деректері бойынша сознанию бойынша насихаттау және подобию предшественников».

Қазақ халық ертегілері мейірімділікке, адалдыққа, әділдікке, еңбексүйгіштікке, тазалыққа, достыққа, әдептілікке үйретеді. Зұлымдықты, айлакерлікті, өтірікті, зұлымдықты болдырмау үшін тәрбиелеу жолын қояды. Әрқашан бейбітшілік, бірлік, ынтымақтастық жеңетінін көрсетеді. Батырлар туралы ертегілер мен батырлар ту-

ралы әндер, ел қорғау жолындағы батырлардың ерліктерін дәріптей отырып, халықтың бірлігі мен тыныштығын нығайта отырып, қорғау-азаматтық парыз, жас ұрпақты патриотизм мен патриотизм рухында тәрбиелеу екенін атап өтті. Жас оқушыларды жан-жақты жетілдіруде ауыз әдебиеті үлгілерінің барлық жанлық түрлерін қолдану білім беру мен тәрбиелеуде үлкен маңызға ие екені сөзсіз.

Ол мораль жақсы қасиеттерді қалыптастыра алады деп санайды. Жақсы істерге ұмтылу, жаман әрекеттерден аулақ болуға деген ұмтылыс, адамгершілік-мәдени азамат болуға деген ұмтылыс адамдардың өздеріне байланысты. Сондықтан адамгершілікке жатпайтын мінез-құлықтан аулақ болу керек: әдепсіздік, жеңілдік, екіжүзділік, дөрекілік, сатқындық, менмендік. Әр сөз, әр тарау — Иосиф Баласағұнның адамгершілік, адал, қайырымдылық ойлары-әр тамырдағы сияқты.

Адамгершілік тәрбие мен еңбек, ақыл-ой тәрбиесі бір-бірімен тығыз байланысты. Тек моральдық тұрғыдан дұрыс қалыптасқан адам біреуге қамқорлық жасауға дайын. Адамгершілік тәрбие қоғамның игілігі үшін жұмыс істейтін моральдық таза, жан-жақты жетілген адамды даярлау сияқты білім берудің жалпы мақсаттарына бағытталған. Адамгершілік қасиеттердің негізінде адамгершілік пен ізгілік жатыр. Үлкендерді құрметтеу, құрметтеу, сәлемдесу, үлкендердің сөзіне еріксіз араласу, біреудің алдында тостағанды өткізіп алмау, көпшіліктің алдында күлмеу, еске түсірмеу сияқты әрекеттер біртіндеп жас ұрпақтың санасына сіңіп кетуі керек. Адам қоғамда өзінің адамгершілік қасиеттерімен, мейірімділігімен, адалдығымен, әділдігімен құрметтеледі. Адамгершілік қасиеттердің өзекті мәселесі-мейірімділік, достық.

Халық ұғымында жақсылық пен жамандық достық пен қастардың екі түрлі белгісі ретінде. Өскелең ұрпақты адамгершілік рухында тәрбиелеу-жоғарыда айтылған мінез-құлық дағдыларын үйретеді. Адамгершілік тәрбиенің негізгі жолы-тиімді тәрбие процесін және оқушылардың күнделікті өмірін, іс-әрекетін ұйымдастыру. Оқушылар мораль туралы үлкен түсінікке ие болғанына қарамастан, іс жүзінде іс-әрекеттер, тәртіп білімге сәйкес келмейтін жағдайлар бар. Олар жақсы, жаман әдеттерді білсе де, оны өз өміріне сәйкестендіре алмайды, оны жүзеге асыра алмайды. Өйткені, ережені есте сақтау оңай, бірақ оны жүзеге асыру қиын. Сондықтан адамгершілік ұғымы біліммен қатар тәртіпті, іс-әрекетті ұйымдастыруды қамтиды.

Адамгершілік тәрбиенің мазмұнына үлкендерді құрметтеу, беделді мойындау, еңбек адамдарына құрмет, қамқорлық, адалдық, шыншылдық, қарапайымдылық, мақсаттылық, табандылық, белсенділік, батылдық, ұстамдылық, ұйымшылдық жатады. К. Д. Ушинский: «... шығармада келтірілген моральдық іс-әрекет, баланы адамгершілік сезімін, моральдық ойды жақсы көруге итермелейтін әдеби шығарма». Осылайша, қазақ халық ертегілеріндегі кейіпкерлердің бейнесі көбінесе қарапайым адам болып табылады. Ертегі-ауызша шығармашылықтың ежелгі мұрасы. Бұл ертегінің атауында да, ертегінің басында да «өткен өткен», «өткен өткен», «ерте, ерте, ерте, ешкі құйрығы» деп айтуға болады.

Академик М. Әуезов қазақ ертегілерін үш жанрға бөледі: фантастикалық ертегілер, хайуанаттар туралы ертегілер, шынайы ертегілер. Ертегілердің ең көне және бай саласы-қиял ертегілері. Бұл ертегілерде табиғат құпияларын әлі білмеген адам ойының балалық құпиялары, мен білетін нәрселер туралы, әлем бойынша саяхаттайтын нәрселер туралы, жеті мұз айдынының құпияларына енетінім, өмірді жеңілдететінім туралы халық армандары бейнеленген.

Әдебиет:

1. 2006–2011 жылдарға арналған тәрбие жұмысының Кешенді бағдарламасы. 2005ж. 3-бет.
2. ҚР-ның білім беру жүйесін 2010 жылға дейін дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы. «Қазақстан мектебі» № 3, 2004ж.18-бет.
3. Досжанов Б, Алменаева Р, Қазақ тілінде электрондық оқулықтармен web-парақтар даярлау әдістері. Информатика негіздері. № 3. 2008ж.27-бет.
4. Білімдегі жаңалықтар. № 4, 2008ж. 12-бет.

Екі тілді ортадағы бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың танымдық даму ерекшелігі

Молдабекова Сандуғаш Қайрхановна, PhD докторы

Көмекбай Айгерім Тумабайқызы, магистрант

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті (Қазақстан)

Мақалада екі тілді ортадағы бастауыш сынып оқушыларының ақыл-ой дамуы, баланың интеллектуалды дамуының әдіс-тәсілдері қарастырылған. Екі тілді ортада баланы интеллектуалдық дамыту кешені дидактикалық ойындар негізінде құрылады. Әр дидактикалық ойынның танымдылық және тәрбиелік мазмұны болады. Олар — оқыту мақсаттарын іске асыруға арналған арнаулы ойындар. Әрқайсысының өзіндік мәні, ерекшеліктері, мазмұны, ережелері, тәртібі, білімдік, тәрбиелік, дамытушылық функциялары бар. Интеллектуалдық дамыту ойындарының ерекшелігі — оның әрекеттік сипатында. Мұнда балалар ойын шығарушылар, ойынды жасаушылар болып табылады. Олар ойында өздеріне мәлім өмір құбылыстары мен оқиғалары туралы білімдерін бейнелейді, оларға өзінің қатынасын білдіреді.

Кілттік сөздер: интеллект, екі тілді орта, көпмәденилік, танымдық даму.

Специфика познавательного развития учащихся младшего школьного возраста в двуязычной среде

Молдабекова Сандугаш Кайрхановна, доктор PhD;

Кумекбай Айгерим Тумабайқызы, студент магистратуры

Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова (Казахстан)

В статье рассматривается умственное развитие младших школьников в двуязычной среде, методы и приемы интеллектуального развития ребенка. Комплекс интеллектуального развития ребенка в двуязычной среде строится на основе дидактических игр. Каждая дидактическая игра имеет познавательное и воспитательное содержание. Это специальные игры для реализации целей обучения. Каждый имеет свою сущность, особенности, содержание, правила, порядок, образовательные, воспитательные, развивающие функции. Особенностью игр интеллектуального развития является ее деятельностный характер. Здесь дети являются создателями игр, создателями игр. Они отражают в игре знания о известных им явлениях и событиях жизни, выражают свое отношение к ним.

Ключевые слова: интеллект, двуязычная среда, поликультурное, когнитивное развитие.

Қазіргі кезде балаларды мектепке дейінгі ұйымдардан бастап, көптілікке үйретіп, баланың тілін дамыту мақсатында көптеген жұмыстар атқарылады. Баланың ақыл — ойы мен интеллектуалды дамуына жаңартылған бағдарламалар бойынша, түрлі әдіс — тәсілдерді қолдану арқылы баланың өсіп жетілуі мен дамуына көптеген жағдайлар жасалынған. Баланың тамаша сезімінің дамуын тек қана дыбыс үндестігін дұрыс айтуды пайдалана білумен шектестіріп қоймай, ол өзінің тілін, оның әрі бейнелі түрде мәнерлеп оқуға немесе мәнерлеп сөйлеуге үйретіп, тырысуында. Сөйлеу тілі — ауызша тілдің ең қарапайым түрі. Ол жағдайлық, эмоциялық сипатқа ие әрі қарапайым болып келеді, өйткені арнайы дайындықты қажет етпейді. Мектепке дайындық мәселесі ҚР Бірінші Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Қазақстан халқына жолдауы» тұрғысынан айрықша мәнге ие болды. Негізгі мақсаты ұлттық құндылықтарды әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті өзіндік жеке көзқарасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу. Педагог технологиялық әдістерді қолдана отырып, балаға сапалы да саналы білім беру, олардың ойлау дағдылары мен есте сақтау қабілеттерін жетілдіре отырып еркін сөйлей білуге жеткізу. Педагог өз шеберлігімен баланы жұппен, топпен жұмыстандыру арқылы ұйымдастырылған сабақтар баланың дарындылығын дамытып, шыңдау жолдарының бірі болып табылады. Бала басқа адамның ойымен де есептесу қажет екенін түсінеді [1].

Білім мен ғылымның, экономиканың, бизнестің, саясаттың, жалпы бәсекелестіктің қарыштап дамып отырған бүгінгідей жаһандану кезеңінде Елбасы көрегендік танытып, алдымызға үш тілді білу қажеттігін қойып отыр. Әсіресе, өскелең ұрпақтың, жастар алдында бірнеше тіл білу міндеті тұр.

Мемлекет басшысы Қазақстан халқына Жолдауында: «Қазақстан халқы бүкіл әлемде үш тілді пайдаланатын жоғары білімді ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар: қазақ тілі — мемлекеттік тіл, орыс тілі ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі — жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі», — деген болатын [2].

Қазіргі мектеп бағдарламасында оқушыларға орыс тілін, ағылшын тілін үйренуге аса зор көңіл бөлінеді. Сондай-ақ,

балалардың интеллектуалды дамуына байланысты көптеген орталықтар, білім беру орындары ашылып жатыр. Мектепте оқушы үлгерімінің төмен болуының себебі, көп жағдайда, танымдық әрекетінің қалыптаспауы, танымдық процестерінің әлсіздігі, мотивацияның болмауы және т. б. болып табылады. Танымдық әрекетінің қалыптасуының психологиялық бұзылудың бастысы — ойлауға қабілетінің төмендігі, яғни жалпылау процестері, психикалық процестердің қозғалысы мен темпінің бұзылуы, қабық функциялар қатарының, зейіннің, естің жеткіліксіздігі. Баланың білімпаздық, ақыл-ой белсенділігінің деңгейі — оның интеллектуалды дамуының маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Егер баланың көзқарасы, пікірі қате болып, қате нәтижелерге әкелсе, бұл опасыздық емес — оның жасы кіші және еркін қиялдануға бейімделген. Бұнда нәтижесі емес, оны түсіну құштарлығы басты болып табылады. Бала ойнау кезінде оның ойы қаншалықты бай және әр түрлі екенін, қоршаған өмірден алған әсерлерді жеңіл қабылдайды ма? Ойыншықтарды, басқа заттарды қалай қолданатынын бақылау қажет. Егер баланың дамуы қалыпты болса, бала ойынның сюжетін өрбітеді, ойыншықтармен қатар түрлі заттарды қолданады. Баланың ойы тұрақты, бай және ойын кезінде толықтырылып отырады. Бүгінгі күні балалардың ақыл-ойының толық даму мәселесі әлі де өзекті болып отыр. Ақыл — ойы толық дамыған бала сабақты жақсы оқиды, берілген материалды тез қабылдайды, өзінің күшіне сенімді, жаңа ортада өзін жақсы сезінеді. Сол себепті білім беру әрекетін ұйымдастыру барысында зейін, есте сақтау, ойлау қабілеті, елестету, сөздік қорын дамыту және жаттықтыруға көп көңіл бөлінеді [3].

Бала психологиясын, тілі мен дүниетанымының қалыптасуын біршама зерттеген еңбектерімен танымал болып, бала дамуының когнитивтік теориясын жасаған швейцариялық атақты психолог әрі философ Ж. Пиаже [4] бала 6–7 жасында өзінің қай ұлтқа жататындығы жайлы алғаш рет есітіп, хабардар бола бастайды; 8–9 жасында өзінің, ата-анасының қай ұлттан екендігін, ана тілін, туған жерін білетін болады; 10–11 жасында ол өзін сол ұлттың өкілі ретінде толық сезініп, тарихының, мәдениетінің өзгешеліктерін айыра алады, яғни, оның ұлттық сана-сезімі, болмысы то-

лық қалыптасады деп, жазады. Демек, бала 10–11 жасында белгілі бір ұлттың өкілі болып қалыптасады екен. Ал бұл кезде баланы басқа тілде тәрбиелеу — оны көзбе-көз басқа ұлтқа қарай итеру болып шығатындығы ешбір дәлелді қажет етпесі анық [4].

Грузин педагогы Ш. А. Амановшилы ойын арқылы балаларға өте қиын әлемдік танымды түсіндіре білді. Ол өз Балаларымен ойын ойнағанда өзін балалармен бірдей қоя отырып, олардың көңіліне, ойына, санасына пайдалы ұғымды беріп, өз ісіне сенімді болып, қиындықтарды жеңе білуге үйретті — баланың көздерінде білімге деген құштарлықты байқады. Сөйтіп ойын арқылы оқыту нәтижесінде белгілі

бір тақырыптар бойынша топтастырылған дидактикалық ойын пайда болады. Берілген ойындарды қолдану іс-әрекеттерінің әсерлілігін арттырып, балалардың логикалық ойлауын, математикалық қабілеттерін дамытады. Бұл ойындарды тәрбиешінің шығармашылықпен түрлендіре отырып, балалардың психофизиологиялық ерекшеліктерін ескеріп, жаңа тақырыпты өткенде, өтілген материалды қайталағанда білімді тиянақтау кезінде іс-әрекеттердің мазмұнына сай пайдалануға болады. Сондықтан мұндай ойындар ойнау балалардың ойлау, қабылдау, еліктеу қабілеті және заттардың түрін, түсін, көлемін ажырата білуін дамыта түсу үшін өте қажет [5].

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. ҚР Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпыға міндетті мемлекеттік стандарты, 2012 ж (2016 жылы жаңартылған).
3. Аймауытов Ж. «Тәрбиеге жетекші», Қызылорда. — 1926 ж
4. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы, 2016 ж.
5. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка дошкольное образование (Пр.). — 2005. — № 5.

Бастауыш сыныптардың оқу-тәрбие процесінде ойын технологияларын қолданудың педагогикалық мәселелері

Молдабекова Сандуғаш Қайырханқызы, PhD

Рахметулла Жанар Қуандықызы, магистранты

Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің (Қазақстан Республикасы)

Бұл тақырыптың өзектілігі ойындар балалардың қоршаған әлемді тануының, шығармашылық дамуының әмбебап құралы болып табылады. Өйткені олар ойын мен оқуды біріктіреді. Бастауыш мектептегі ойын-бұл мұғалімнің іс-әрекеті мен баланың қажеттіліктерінің қиылысу нүктесі. Дидактикалық ойынның көп қырлы функциялары оның дамып келе жатқан тұлғаға күрделі әсерін қамтамасыз етеді.

Түйінді сөздер: ойын технологиялары, оқу-тәрбие процесі, даму, кіші мектеп оқушылары.

Педагогические проблемы использования игровых технологий в учебно-воспитательном процессе начальных классов

Молдабекова Сандуғаш Кайрхановна, доктор PhD;

Рахметулла Жанар Қуандыковна, студент магистратуры

Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова (Казахстан)

Актуальность данной темы заключается в том, что игры представляют собой универсальное средство познания детьми окружающего мира, творческого развития. Поскольку соединяют в себе игру и обучение. Игра в начальной школе является точкой пересечения деятельности педагога и потребностей ребенка. Многоплановость функций дидактической игры обеспечивает её комплексное воздействие на развивающую личность.

Ключевые слова: игровые технологии, учебно-воспитательный процесс, развитие, младшие школьники.

Егер біз табиғатта оқу процесін қарастыратын болсақ, ең алдымен жас жануарлардың аң аулау және ойын барысында өмір сүру туралы білімдерін көреміз. Жолбары-

стың анасы ешқашан жолбарыстың бұл білімсіз отардан кетуіне жол бермеді. Ежелгі уақытта ұлдар әскери өнерде тек ойын арқылы білім алған. Бұл мұғалімдер мен оқушы-

ларға да қатысты болуы керек. Біз оқушыларымызға болашақ өмір үшін білімсіз және негізгі құзыреттіліктерсіз мектепті тастап кетуге мүмкіндік бере алмаймыз.

Ойын технологиялары оқу процесінде маңызды орын алады, өйткені олар танымдық қызығушылықтарды тәрбиелеуге және оқушылардың белсенділігін арттыруға ғана емес, сонымен қатар бірқатар басқа функцияларды орындайды: дұрыс ұйымдастырылған, материалдың ерекшелігін ескере отырып, ойын есте сақтауды жаттықтырады, оқушыларға сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі; ойын оқушылардың ақыл-ой белсенділігін ынталандырады, оқушылардың зейіні мен танымдық қызығушылығын дамытады пән.

Әр сыныпта қабілетті, күшті және әлсіз студенттер, сондай-ақ психикалық дамуы тежелген балалар бірге оқиды, сондықтан оқу сабақтарын дәстүрлі ұйымдастыруды қолдана отырып, балалардың өз пәніне жүз пайыз қызығушылығына қол жеткізу, әр оқушының физика пәніне деген тұрақты тілегін қолдау мүмкін емес. Сабақта ойын технологияларын қолдану жоғарыда аталған мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың пән мазмұнына қызығушылық таныту ғана емес, сонымен қатар олардың әлеуметтік бейімделуіне, балалардың жаңа әлеуметтік рөлдерді игеруіне ықпал ету мүмкіндігі. Сабақтың ойын формасы сыныпта оқушыларды ынталандыру, ынталандыру құралы ретінде әрекет ететін ойын әдістері мен жағдайларын қолдана отырып жасалады. Сабақтың белгіленген түрінде ойын әдістері мен жағдайларын жүзеге асыру келесі негізгі бағыттар бойынша жүзеге асырылады: студенттерге ойын тапсырмасы түрінде дидактикалық мақсат қойылады; оқу іс-әрекеті ойын ережелеріне бағынады; Оқу материалы оның құралы ретінде қолданылады, дидактикалық тапсырманы ойынға аударатын жарыс элементі оқу іс-әрекетіне енгізіледі; дидактикалық тапсырманы сәтті орындау ойын нәтижесімен байланысты. Бастауыш мектептегі ойын технологиясының бастапқы мақсаты – балаларды оқуға ынталандыру. Бос уақытты өткізу барысында оқушының шығармашылық тұлғасы қалыптасады, ол алған білімдерін жүйелеуге, оларды болашақта әртүрлі мәселелерді шешуде қолдануға үйренеді. Ойынның тағы бір мақсаты – оқушылардың физикалық және психологиялық денсаулығын нығайту. Балалар командада белсенді түрде сөйлесуді үйренеді. Көптеген ойындар жеңіл физикалық белсенділікті қамтиды. Нәтижесінде балалардың эмоционалды көтерілуі өздерінің «мен» сезімін нығайтуға көмектеседі. Бұл балалар кешендерімен күресуге көмектесетін ойын. Оқу процесінде қолдануға болатын барлық ойындар топтарға бөлінеді: оқыту, дамыту, репродуктивті, диагностикалық. Әр түр өзіне белгілі бір міндет қояды. Оқу процесінде бала бұрын білмеген ақпаратты игереді. Ойын-

ның білім беру технологиялары баланың жаңа қабілеттерін ашуға бағытталған. Мұндай сабақтарда мұғалім балаларды логикалық ойлауға үйретеді. Репродуктивті ойындар алынған материалды бекітуге көмектеседі. Сонымен қатар, мұндай сабақтарда мұғалім оқшылықтардың қайда екенін, балалар қандай материалды толық түсінбейтінін біле алады. Түріне қарамастан, әр ойын нақты құрылымға ие және мыналарды қамтуы керек: ойыншылар алатын рөлдер, ойын, сюжет. Бастауыш мектептегі оқу процесін жақсарту үшін екі негізгі әдісті қолдануға болады: сабақта рөлдік ойындар, сонымен қатар конкурстар. Соңғы нұсқа балаларды көбірек оқуға итермелейді. Әр бала ең жақсы болу үшін білім алуға тырысады. Ойын педагогикалық технологияларын негізгі оқу процесінен қол үзбей пайдалану керек. Күтпеген әсер болуы керек. Егер мұғалім дәстүрлі оқытуды ойынмен үйлестірсе, жақсы нәтижеге қол жеткізеді. Балалар сабаққа бармауы керек, ол стандартты емес түрде өтетінін біледі. Тәжірибе көрсеткендей, бастауыш мектепте оқу процесіне ойын технологияларын енгізу оң нәтиже береді. Балалар тіпті скучно пәндерді оқуға қызығушылық танытады, олар жақсы болуға, мақтауға ұмтылады. Сонымен қатар, ойын баланың жеке басын ашуға, отбасында қалыптасқан кешендерді алып тастауға мүмкіндік береді. Жарыстар мен рөлдік ойындар барысында оқушылар сыныптастарына өз қабілеттерін көрсетіп, олардың көздеріне көтерілді. Ойын және оқу – бұл екі түрлі әрекет. Олардың арасында сапалы айырмашылықтар бар. Бастауыш мектептегі ойын технологиясының ерекшеліктері олардың пәнді оқу процесімен тығыз байланысты. Мұғалім балаларды қызықтыру үшін бәрін жасауы керек. Бұл ойында сабақтың бір бөлігі болады. Мұндай қызметпен барлық балалар айналысуы керек. Сонда мұғалім жақсы нәтижелерге қол жеткізе алады. Жылдың басында оқу бағдарламасын әзірлеу кезеңінде ойындарды өткізу туралы ойлану керек. Бұл рөлдік ойындар мен түрлі байқаулар болуы керек. Мұндай сабақтар жалпы Оқу уақытының кемінде 20% — ын алуы тиіс. Нәтижесі білімді берік игеру және мектепте одан әрі оқуға деген ынтаны қалыптастыру болады. Кез-келген технологияның негізгі элементі түпкілікті нәтижені егжей-тегжейлі анықтау және оған қол жеткізуді бақылау болып табылады. Процесс технология мәртебесін алдын-ала болжанған кезде ғана алады, өнімнің соңғы қасиеттері мен оны алу құралдары анықталады, процесінің шарттары қалыптасады. Ойын – бұл бала үшін оқытудың табиғи және адамгершілік түрі. Ойындар арқылы сабақ бере отырып, біз балаларға ересектерге оқу материалын қалай беру керектігін емес, балаларға оны қалай ыңғайлы және табиғи түрде қабылдауға болатындығын үйретеміз.

Әдебиет:

1. Аванесова, В. Н. Дидактикалық ойын оқытуды ұйымдастыру формасы ретінде / Аванесова В. Н. // — М.: Бастауыш Мектеп, 1982. — 290 Б.
2. Анищенко, О. А. Ойында дамытамыз / Анищенко О. А. // — Мн.: Амалфея, 2000. — 147с.
3. Баев, П. М. Және т. б. Орыс тілі сабақтарында ойнаймыз [Мәтін] / Баев п. м. // — м.: Орыс тілі, 1989. — 86 Б.

4. Белоус, А. Н. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың зияткерлік-танымдық саласын дамыту / Белоус а. Н. // — Мн.: Беларусь, 2002. — 289 Б.

Қазіргі білім беруде бастауыш мектепте интерактивті технологияларды қолдану ерекшеліктері

Навий Лиза, педагогика ғылымдарының кандидаты;

Жалмұханова Алтыншаш Жанәбілқызы, магистранты

Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің (Қазақстан Республикасы)

Мақала бастауыш мектеп жасындағы балаларды интерактивті оқыту мәселелеріне арналған. Бастауыш мектеп жасындағы психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерді ескере отырып, бастауыш мектепте сабақта қолдануға арналған интерактивті әдістер мен технологиялар ұсынылады.

Түйінді сөздер: интерактивті оқыту технологиясы, Оқу процесі, оқыту, коммуникация, іскерліктер.

Особенности применения интерактивных технологий в начальной школе в современном образовании

Навий Лиза, кандидат педагогических наук, доцент;

Жалмуханова Алтыншаш Жанабилловна, студент магистратуры

Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова (Казахстан)

Статья посвящена вопросам интерактивного обучения детей младшего школьного возраста. Предлагаются интерактивные методы и технологии для использования на уроках в начальной школе с учётом психолого-педагогических особенностей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: технологии интерактивного обучения, учебный процесс, обучение, коммуникация, умения.

Адам өз қызметін өзі жоспарлаған кезде, ол өз жоспарларын белсенді түрде жүзеге асыру тәсілдерін таңдайды және тек нәтижеге назар аудармайды. Егер бала таным тәсілдерін, құралдарын меңгере алмаса, білім бағаланбайды. Интерактивті оқыту технологиясын қолдану оқытудың тиімділігіне сапалы әсер етіп қана қоймай, оқушылардың белсенді ойлау және шығармашылық белсенділігіне оң әсер етеді. Бүгінгі таңда оқытудың ең үлкен проблемасы бастауыш мектепте оқу процесін оңтайландыру болып табылады. Бұл бастауыш мектеп, ол мектеп оқушысын одан әрі оқыту мен тәрбиелеуге баса назар аударады. Әр жас кезеңі белгілі бір тәжірибенің жинақталуына ықпал етуі керек, содан кейін келесі қондырмалар үшін берік негіз болады, келесі жасқа ауыртпалықсыз көшуді қамтамасыз етеді. Мектептегі оқытудың екінші кезеңіне бейімделу кезеңін сәтті аяқтау үшін танымдық процестің кейбір ерекшеліктерін қалыптастыру өте маңызды. Сонымен, бастауыш мектепті бітірген кезде бала материалды механикалық емес, мағынасын түсініп есте сақтай білуі керек, жауабын дәлелдей білуі, логикалық және шығармашылық тұрғыдан ойлауы керек. Оң оқу мотивациясының болуы да маңызды. Бейімделу кезеңін сәтті өткізуде балалардың жеке ерекшеліктеріне — басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қабілетіне, қажетті қарым-қатынас дағдыларына ие болуға және басқалармен

қарым-қатынаста өздері үшін оңтайлы позицияны анықтау қабілетіне маңызды рөл беріледі.

Интерактивті технологиялар-бұл оқу процесінің барлық қатысушыларының өзара әрекеттесуіне негізделген оқушының ұжымдық жұмысқа қатыспауы мүмкін емес оқу процесін ұйымдастыру. Интерактивті технологиялар барлық оқушыларды тақырыпты талқылауға, тапсырмаларды орындауға, сондай-ақ оқушылардың өзіндік жұмысына тартуға бағытталған. Олардың қатысуын қызықты, ынталы, нәтижеге қол жеткізуге бағытталған ету.

Мұғалімнің проблемалық-ізвестіру әдістерін игеруі-бұл оқушылардың шығармашылық-зерттеу қызметін, яғни интерактивті оқытуды ұйымдастырудың ең дұрыс жолы.

Интерактивті режимде құрылған сабақтар, ең алдымен, оқушылардың қызығушылығын тудырды, өйткені олар сабақта әдеттегі және біршама скучно жұмыс тәртібін бұзды, әркімге пассивті тыңдаушы емес, белсенді қатысушы, оқу процесін ұйымдастырушы рөлінде болуға мүмкіндік берді.

Интерактивті режимде өткізілген сабақтар маған барлық оқушыларды белсенді жұмысқа тартуға, әр оқушыны мәселелерді шешуге тартуға мүмкіндік береді, нәтижесінде әлсіздер өз қабілеттеріне сенімді болады, мықтылар жолдастарға материалды түсінуге көмектеседі. Интерактивті жұмыс барысында студенттер қарым-қатынас дағдыларын,

ынтымақтастық пен өзара әрекеттесу дағдыларын қалыптастырады, сыни ойлауды дамытады, бұл олардың болашақ кәсіби қызметі үшін қажет.

Интерактивті оқыту бір уақытта бірнеше мәселелерді шешеді:

- қарым-қатынас дағдыларын дамытады, оқушылар арасында эмоционалды байланыс орнатуға көмектеседі;
- ақпараттық мәселені шешеді, өйткені оқушыларды қажетті ақпаратпен қамтамасыз етеді, онсыз бірлескен қызметті жүзеге асыру мүмкін емес;
- жалпы оқу біліктері мен дағдыларын дамытады (талдау, синтездеу, мақсат қою және т. б.), яғни оқыту міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді;
- тәрбиелік міндетті қамтамасыз етеді, өйткені командада жұмыс істеуге, басқа адамдардың пікірін тыңдауға үйретеді.

Интерактивті оқытудың мәні-Оқу процесі барлық студенттер таным процесіне қатысатын етіп ұйымдастырылған, олар өздері білетін және ойлайтын нәрселерді түсінуге және ойлауға мүмкіндік алады. Таным, оқу материалын игеру процесінде студенттердің бірлескен іс-әрекеті әркім өзінің ерекше жеке үлесін қосатынын, білім, идеялар, іс-шаралар алмасу бар екенін білдіреді. Сонымен қатар, бұл ізгілік пен өзара қолдау атмосферасында орын

алады, бұл жаңа білім алуға ғана емес, сонымен қатар танымдық іс-әрекеттің өзін дамытуға, оны ынтымақтастық пен ынтымақтастықтың жоғары формаларына аударуға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта бастауыш мектептің негізгі міндеті-оқушыларды біліммен байыту емес, оларды өз бетінше білім алуға, тыңдауға және диалогқа қатысуға, проблемаларды ұжымдық талқылауға қатысуға, құрдастар тобына қосылуға және құрдастарымен және ересектермен нәтижелі өзара әрекеттесу мен ынтымақтастық құруға үйрету. Барлық жоғарыда айтылғандар менің атады қабілетіне үйрену. Бұл дағдыларды игеру үшін сабақта оқушының белсенді ұстанымы қажет.

Интерактивті оқыту бір спикердің де, бір пікірдің екіншісіне қарағанда үстемдігін болдырмайды. Диалогтық оқыту барысында оқушылар сыни ойлауға, мән-жайларды талдау және тиісті ақпарат негізінде күрделі мәселелерді шешуге, балама пікірлерді өлшеуге, ойластырылған шешімдер қабылдауға, пікірталастарға қатысуға, басқа адамдармен сөйлесуге үйренеді. Ол үшін сабақтарда жеке, жұптық және топтық жұмыстар ұйымдастырылады, зерттеу жобалары, рөлдік ойындар қолданылады, құжаттармен және әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс жасалады, шығармашылық жұмыстар қолданылады. Интерактивті сабақтардағы мұғалімнің орны Сабақтың мақсаттарына жету үшін оқушылардың іс-әрекетінің бағытына байланысты.

Әдебиет:

1. Ваганова Н. А. Оқушылардың шығармашылық әлеуетінің ерекшеліктерін зерттеу.
2. Білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық және ақпараттық технологиялар. «Академия «баспа орталығы, 2004
3. Выготский Л. С. Балалар психологиясының мәселелері. — СПб.: Одақ, 2002.
4. Ковалева Т. М. Инновациялық мектеп: аксиомалар мен гипотезалар. — М.: Ресей білім академиясының баспа үйі, 2003.
5. Романовская М. Б. Кіші сыныптардағы жобалар // бастауыш мектеп меңгерушісі, 2007 ж., № 6.
6. Шкуричева Н. А. Неліктен бірінші сынып оқушыларына бейімделу кезеңінде сабақта жұптық жұмыс қажет // бастауыш мектеп, 2006 ж., № 8.
7. Никишина И. В. Әдістемелік оқытудың интерактивті формалары. 2007 ж.

Видео өндіріс қызметінің кәсіпорындардың маркетингтік саясатына әсері

Оразаев Алмас Талғатұлы, магистрант
Алматы Менеджмент Университеті (Қазақстан)

Осы мақала нарықтағы кәсіпорындардағы видео өндірісі қызметінің маркетингтік саясатына әсері туралы және ол контенттің жасалу жолы мен мақсатына әсері туралы жазылған. Компаниялардың даму мақсаты белгілілеген маркетингтік саясатының арқасында ондағы видео контенттің рөлі жайлы ақпараттар айтылған.

Кілттік сөздер: жарнама, контент, мобилография, кәсіби видео, маркетингтік саясат, платформа, әлеуметтік желі, видео нарығы, әлеуметтік желі, тұтынушы, медиа өнім, нарық.

Влияние видеопроизводственной деятельности на маркетинговую политику предприятий

Оразаев Алмас Талгатулы, студент магистратуры

Алматы Менеджмент Университет (Казахстан)

В данной статье рассказывается о влиянии на маркетинговую политику деятельности видеопроизводства на предприятиях на рынке и о влиянии ее на путь создания и цели контента. Благодаря маркетинговой политике компаний, обозначенной целью развития, в ней рассказывается о роли видеоконтента.

Ключевые слова: реклама, контент, мобилография, профессиональное видео, маркетинговая политика, платформа, социальная сеть, видеорынок, социальная сеть, потребитель, медиа продукт, рынок.

Саясы кеңеюде. Оның ішінде ғаламтордың қарқынды таралуымен адамзат контентті түрлі форматта қабылдай беретін болды. Солардың ішінде қазіргі уақытта жоғары сұранысқа ие болып жатқан контент түрі видео болып табылады. Сәйкесінше, сұраныс болатын жерде ұсыныс та болатынын ескере келе, видео өндіріс қызметінің саласын қарастыруға тура келеді. Видео қызмет көрсету кәсіпорындары өз ерекшелігіне байланысты b2c, b2b және кейбір жағдайда b2g бағыттары бойынша қызмет атқара береді. Дегенмен, маркетингтік тұрғыда видео өндіріс қызметінің нарықтық тұрғыда қарастыруға келгенде b2b, бизнеске арналған бизнес тұжырымдамасы бойынша қарастыруды жөн көрдік. Осылайша, видео өндіріс қызметін көрсететін кәсіпорынның қызметіне сұранысы бар басқа кәсіпорындарға келеміз. Ол кәсіпорындар өз ретінде бұл қызметке сұранысы бірінші ретте олардың жүргізетін маркетингтік саясатында екенін ескеретін болсақ, онда видео өндіріс қызметінің кәсіпорындардың маркетингтік саясатына әсерін анықтау қажеттілігі туындайды.

Ендігі кезекте, бұл әсерді анықтау үшін жалпы видео өндіріс қызметінің нарықтағы орыны мен оның кәсіпорындарға әсерін қарастырайық. Соңғы жылдардағы зерттеулер нәтижесі бойынша, маркетинглогтардың 93% -ы видеоны өздерінің маркетингтік стратегиясының маңызды бөлігі деп санайды, ал маркетинглогтардың 78% -ы видео-маркетинг өз компанияларының төменгі сатысын жақсартты деп хабарлайды [1]. Бүгінгі цифрлық бәсекелестікте, егер кәсіпорын өз маркетингтік қызметінде видео қолданбаса, ол маңызды мүмкіндіктерді жіберіп алады. Видеоның ең басты артықшылықтарының бірі оның әмбебаптығы. Видеоны кез-келген салада қолданып, оның кез-келген әлеуметтік медио платформасында сіздің маркетингтік стратегияңыздың басты құралының бірі ретінде пайдалануға болады. Тұтынушылардың 64% -ы Facebook видео-маркетингін қарау олардың сатып алу шешіміне тікелей әсер етті деп санайды [1,2]. Зерттеулер көрсеткендей, тұтынушылардың 46% -ы әлеуметтік медиода фирмалық бейнені көргеннен кейін сатып алғанын растайды. Бұл статистиканы YouTube екінші ірі іздеу жүйесі екендігі қолдайды. Сонымен қатар, электрондық пошта науқанында бейнені қолданатын маркетинглогтардың жартысы басу жылдамдығының жоғарылауын, электрондық поштаны оқуға кететін уақытың, бөлісу мен бағыттаудың ұлғаюын көреді

[2]. Видео маркетинг кәсіпорынның брендіне құнды болып табылатын адамдық бейне элементін әкеледі. Себебі, тұтынушылар не сатып алып жатқанын ғана емес, кімнен сатып алып жатқандығын білгісі келеді. Видео жарнама дәстүрлі статикалық жарнамадағы бейнелерді тірілтіп, оларға дауыспен мінез беріп, адамдарды тартады. Өнім туралы бейнелер, түсіндіретін бейнелер және мақтау қағаздары әлеуметтік медиамен бірге қолданғанда сатылым мен кірісті көбейтетіні белгілі болды. Клиенттердің 72% -ы өнім немесе бренд туралы видео арқылы білуді ұнататындығы дәлелденді [2,3]. Осылайша, видео өндіріс қызметі нарықта аса сұранысқа ие видео контентін ұсынады, әрі видео нарыққа маркетингтік құрал ретінде ерекше әсер ететінін анықтадық.

Сонымен, маркетингтік саясатты құруда ақпараттандырушы және әсерлі видео құру үшін не қажет деген заңды сауал туындайды. Осыған байланысты видео құру үшін қажетті тұжырымдамаларды қарастырамыз. Біріншісі, өнім демонстрациясы — бұл әлеуетті клиенттерге сіздің өніміңіздің құндылығын көрсетіп, оларды соған үйретудің әдісі. Оны бастаушы компанияның бизнес моделі мен тарихы туралы фирмалық видеолар — бұл әлеуетті клиенттердің, инвесторлардың және қызметкерлердің хабарлауы мен сеніміне ие болудың тамаша тәсілі. Осы ақпаратты ұсынудың ерекше және тартымды тәсілдерін табу кәсіпорынның басқалардан ерекшеленуіне көмектеседі. Тек мәселені шешетін қызмет немесе өнім болуы жеткіліксіз. Видеоға негізделген әңгімелеуді қолдану аудиторияға брендпен өте түсінікті байланыс орнатуға көмектеседі. Аудитория өздерін сюжеттен көре алғаннан кейін, оларға брендке сену оңайырақ болады. Келесісі, бұл нұсқаулық бейнелер — бұл әлеуетті клиенттер үшін құнды түсінік алудың тамаша тәсілі. Тұтынушылар оны оңай сіңіретін және қызықтыратын болғандықтан жақсы қабылдаса, ал маркетинглогтар қолданысын жоғары бағлайды, өйткені ол бірнеше арналар бойынша инвестиция қайтарымын (ROI) қамтамасыз ете алады. Көңіл көтеру мен білім беруді бейне форматта үйлестіру керемет құрал болып табылады. Дұрыс жасалған кезде фирмалық бейнелер кез-келген бизнестің жетістігі үшін керемет қуатты білім беру құралы бола алады. Қазіргі қоғамда әлеуметтік желілер тәуелділіктің, ақпараттың, жаңалықтардың және ойын-сауық көзіне айналуға десек артық айтқандық емес. Эндрю Келлер, Facebook-тің ғаламдық креативті директоры айтуынша, орташа адам күн сайын үялы контенттің 300 минутын айналдырады. Осыған байла-

нысты сіздің мазмұныңыздың бас тартуы өте маңызды, ал видеолар сол мүмкіндікті арттырудың тиімді әдісі болып табылады. Жақында жүргізілген зерттеу тұтынушылардың видеоны 0,013 секундта өңдей алатындығын анықтады [3]. Бұл сан азайып келеді, өйткені адамдардың санасы визуалды ақпаратты көбірек сіңіре алады. Осыны ескере отырып, пайдаланушы арнаны айналдырып, статикалық жарнаманы көре отырып, оны өңдеп болғаннан кейін жылдам айналдыру ықтималдығына ие болады.

Видеожазбалармен бизнестің белсенділігі артады, себебі пайдаланушылар бүкіл бейнені көрмейінше бүкіл оқиғаны өңдей алмайды, бұл оларды көбірек тоқтатуға мәжбүр етеді. Видео жарнамаларға сонымен қатар анимациялық графика және қозғалмалы кескіндер тән, бұл визуалды көрнекілікті қызықты әрі тартымды етеді. Жақында жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, Facebook-тегі бейне жарнамалары екі рет басуды, конверсия 20–30% -ға өсті және басу жылдамдығы екі-үш есе жоғары болды [4]. Осылайша видеоның негізгі түрлерін талдаған соң бизнеске арналған видео маркетингтік саясатты қалай іске асырылатынын қарастырсақ,

Видео маркетингтік саясат сәтті болуы үшін жоспарлау маңызды. Видео өндірісі, тіпті аз көлемде болса да, ресурстарды көп қажет етеді және нақты жоспарсыз қателіктер жіберуге мүмкіндік береді. Біріншіден, кәсіпорын қай тұтынушыларға әсер еткісі келетінін анықтап, видеоны сол аудиторияға ыңғайлы әрі көп пайдаланатын платформаларды жариялау керек, әрі бұл видеолардың мақсаты да түсінікті болуы керек. Мысалы, сұлулық бренді өнімнің үлгілері, оқулықтар немесе жаңа өнімнің қораптан шығарылуы бар қысқа Instagram бейнелерін қолдана алады. Сонымен қатар, технологияға негізделген бизнес ұзақ оқулық бейнелерімен, өнімдерге шолулармен немесе YouTube демонстрацияларымен жақсырақ болуы мүмкін. Аудиторияны және олармен

қалай қарым-қатынас жасау керектігін түсіну кәсіпорынның видео маркетингтік саясатта көмектеседі. Мақсатты аудиторияны анықтағаннан кейін, видеоларға арналған мақсаттарды әзірлейтін кез келді. Кәсіпорын видео арқылы неге қол жеткізгісі келетінін анықтау керек. Кәсіпорын өзінің мақсаттары мен мақсатты аудиториясын анықтағаннан кейін, видео өндіріске дейінгі процесті бастауға болады, бұл видеоға қажетті барлық ресурстарды жоспарлау және дайындауды білдіреді. Осы бастапқы кезеңде ескеру қажет ең маңызды фактор — бұл кәсіпорынның бюджеті және оның кәсіпорынның мақсаттарына сәйкес келетіндігіне көз жеткізу қажет. Бұл дайындық кезеңінде кәсіпорынға видеоның стилі мен мазмұнын анықтау, сценарий жазу, түсірілім орындарының орналасуын анықтау, сюжетті тақта мен видео ретін белгілеу үшін кадрлар кестесін дайындау және т.б [5,6]. Бұл үлкен міндет, сондықтан кәсіпорын видео өндіріні аутсорсингке ұсынуды ойластыру қажет. Егер де үлкен міндетті атқару кәсіпорынның өзі үшін тым күрделі үрдіс болса, онда осы кезде видео өндіріс қызметін көрсететін кәсіпорындардың қызметіне жүгінуді қарастырған жөн болады. Яғни, кәсіпорын күрделі санаған міндеттерді жоймай, оның кәсіпорынның маркетингтік саясатының бір бөлігіне қосу, алайда орындағанда аутсорстағы кәсіпорындарды пайдалау маңызды.

Қорытындылай келе, қазіргі уақытта видео қызмет көрсету нарығын қарқынды дамып келе жатыр. Оның басты себебі адамдардың сандық технологияларға жаппай бейімделуі және видео арқылы берілетін ақпаратты жылдамдық қабылдау. Осы үрдіс барлық кәсіпорындар үшін видеоны өздерінің маркетингтік саясатының маңызды бір элементі ретінде қарастырылуы керек. Осылайша, біз видео өндіріс қызметтің кәсіпорындардың маркетингтік саясатына қаншалықты әсер ететінін анықтадық.

Әдебиет:

1. The Impact of Video in Your Marketing Strategy. Қол жеткізу: <https://powerdigitalmarketing.com/blog/the-impact-of-video-in-your-marketing-strategy/#gref>
2. Andrew Martin, «The Rise of Video Marketing and How it Affects Your Business» Feb 16, 2019, Қол жеткізу: <https://www.thetilt.com/content/rise-of-video-marketing>
3. Murch W. In the Blink of an Eye. — Los Angeles: Silman-James Press, 2001. — Т. 995.
4. Facebook Advertising «What Drives More Engagement with Facebook?», October 28, 2020, Қол жеткізу: <https://www.adquadrant.com/blog/videos-vs-images-facebook-engagement>
5. Liu G. F. et al. Research on the Influence of Social Media Short Video Marketing on Consumer Brand Attitude //5th International Conference on Social Science and Higher Education (ICSSHE 19), Atlantis Press. — 2019. — С. 784–789.
6. Liu S. Exploration and Analysis of the Integrated Enterprise Marketing in the Context of Microfilms and New Media //2018 2nd International Conference on Education Innovation and Social Science (ICEISS 2018). Atlantis Press. — 2018.

Жасыл экономика саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру

Сагинов Султан Есболатович, магистрант

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Мақалада жасыл экономика ұғымы туралы және оның халықаралық тәжірибесі туралы баяндалады. Халықаралық практикада жасыл саясатты іске асырудағы елдердің табыстарын бағалау үшін Жасыл экономика индексі талқыланады. Жасыл экономиканы реттеудің мемлекеттік саясатын іске асырудың тиімділігінің жеткіліксіздігін ескере отырып, оның шеңберінде шешілетін міндеттерге және оны жүзеге асыру кезінде Қазақстан Республикасында пайдаланылатын құралдарға сәйкестік дәрежесі зерделенеді.

Кілт сөздер: жасыл экономика, экология, табиғи ресурстар.

Реализация государственной политики в области зеленой экономики

Сагинов Султан Есболатович, студент магистратуры

Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан (г. Нур-Султан, Казахстан)

В статье рассказывается о понятии зеленой экономики и ее международном опыте. В международной практике для оценки доходов стран в реализации зеленой политики обсуждается индекс зеленой экономики. С учетом недостаточной эффективности реализации государственной политики регулирования зеленой экономики изучается степень соответствия решаемым в ее рамках задачам и инструментам, используемым в Республике Казахстан при ее осуществлении.

Ключевые слова: зеленая экономика, экология, природные ресурсы.

Кіріспе

Соңғы жылдары табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға көбірек көңіл бөлінуде, көптеген үкіметтер жаңартылатын энергия көздерін пайдалану және климаттың өзгеру қаупіне жедел әрекет ету шараларын қабылдауда.

Қазақстандық және әлемдік тәжірибе көрсеткендей, «жасыл күн тәртібінің» ұлттық деңгейдегі маңыздылығына қарамастан бұл саясатты жүзеге асыруға арналған бірыңғай басқару органдары құрылмайды.

Бұл жағдай немен байланысты? Әрине осындай басқару жүйесінің құрылымы жасыл экономика саласындағы мемлекеттік саясаттың тиімділігіне алып келмейді.

Осы жағдайдың нәтижесінде реттеу функциялары әртүрлі басқару органдардың арасында бөлінеді, бұл жауапкершіліктің тиімді тетіктерін қолдануды қиындатады.

Халықаралық практикада жасыл саясатты іске асырудағы елдердің табыстарын бағалау үшін Жасыл экономика индексі (Global Green Economy Index — GGEI) кеңінен таралды, мысалы: <https://epi.yale.edu/epi-results/2020/component/epi> сайты пайдалану жасыл экономиканы реттеу саясатын іске асыруда әртүрлі елдердің үкіметтерінің қызмет нәтижелерін бағалауға мүмкіндік береді.

1-кестеде 2020 жылы Жасыл экономика индексі бойынша реттелген әлем елдері көрсетілген. Рейтингке барлығы 180 ел кірді.

1 кесте. Жасыл экономика индексі бойынша әлем елдерінің рейтингі, 2020 ж.

Ел және оның әлемдегі дәрежесі	Экологиялық тиімділік индексін бағалау	Жылдар
Дания	82,5	2010–2020 гг.
Люксембург	82,3	
Швейцария	81,5	
Великобритания	81,3	
Франция	80	
...	51,2	
85. Қазақстан	44,7	

Дереккөз: Dual Citizen компаниясының деректері.

Ұсынылған кесте бойынша, экономикалық, инновациялық даму, әлемдегі саяси ықпал деңгейі және жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясаттың нәтижелілігінің басқа да дәстүрлі көрсеткіштері елдің жасыл экономика индексі бойынша рейтингімен нашар байланысты екендігі қызығушылық тудырады. Мысалы, АҚШ сияқты әлемдегі ең ірі ел рейтинг тізімінің топ-20 қатарына кірмеген, тек 24-ші орында орналасты. Алайда, Мальта секілді басқа салаларда (жасыл экономиканы дамытудан басқа) айтарлықтай жетістікке жетпеген мемлекет дамушы топ-30 рейтингіне кіргенің көріп отырмыз.

Dual Citizen компаниясы GGEI әзірлеушісі ретінде жеке компания болып табылады, оның кіріс көздерінің бірі де-

рекертер жинақтарын қалыптастыру, оларды өңдеу және кейіннен осы деректердің өзін немесе оларға қол жеткізуді сату, сондай-ақ әртүрлі ілеспе қызметтерді (аналитикалық, кеңес беру және т. б.) көрсету болып табылады. Осыған байланысты, ол бастапқы деректерді өңдеу тәртібі бөлігінде олардың дерек көздерін көрсеткенімен индекс мәндерін есептеу әдістемесін егжей-тегжейлі ашпайды. Жалпыға қол жетімділікте Әдістеменің жалпы сипаттамасы ғана берілген.

Осылайша, жасыл экономиканы реттеудің мемлекеттік саясатын іске асыру нәтижелерін бағалау үшін сипатталған индексті оның әдістемелік жетілмегендігін түсіне отырып, белгілі бір сақтықпен пайдалану керек. Сонымен қатар, қарастырылған салада халықаралық таратуға ие болатын басқа индикатор ұсынылмаған, сондықтан практикалық тұрғыдан Жасыл экономика индексін есептеу рәсімдерін жетілдіру қажеттілігін мойындай отырып, аталған индекс есептеу тәсілінен басқа тиісті мемлекеттік саясатты бағалау әдісі жоқ екенің мәлімдеймін.

Қорытынды

Барлық салаларда, оның ішінде жасыл экономиканы реттеу саласында мемлекеттік саясатты әзірлеу мен іске асырудың ұйымдастырушылық негізі мемлекеттік органдар, ұйымдар және т. б. болып табылады. Басқарудың ұйымдастырушылық құрылымының шешуші рөлі тек басқаруда ғана емес, сонымен қатар әртүрлі ұйымдарды басқаруда да көрінеді.

Тиісті басқару органдарының функциялары мен міндеттерін зерделеу кезінде (олардың ресми интернет-сайтында ұсынылған мәліметтерді талдау негізінде) елде жасыл экономиканы қалыптастыру саясатын іске асыру, оны қолдау және ынталандыру қажеттілігін көрсету тұрғысын қарастырып, Осының негізінде біз мемлекеттік саясаттың осы бағыты маңызды рөл атқаратынын түсініп, бірақ

дұрыс ұйымдастырушылық-институционалдық тұрғыдан бекітілмеген деген қорытындыға келдік.

Қазіргі таңда Экология, геология және табиғи ресурстар Министрлігі жанында «Климаттық саясат және жасыл технологиялар» департаменті бар, бірақ менің ойымша, бұл органның мәртебесі төмен және басқа министрліктер мен ведомстволар тарапынан оның шешімдерін іс жүзінде елемей салдарынан оның қызметінің нәтижелері төмен болатыны анық.

Осыған байланысты орталық деңгейде консультативтік мәртебесі бар (Үкімет жанындағы комиссия, ведомствоаралық комиссия, Президент жанындағы кеңес және т. б. форматында) жасыл экономиканы қалыптастыру жөніндегі ұсынымдарды тұжырымдауға жауапты, сондай-ақ тиісті шешімдер қабылдауды ақпараттық-талдамалық қамтамасыз етуді жүзеге асыратын арнайы орган құру орынды болып табылады.

Сонымен қатар, жасыл экономиканың дамуын талдау мен болжаудың мамандандырылған орталығын құру қажет.

Комиссияның жұмысы туралы барлық мүдделі тұлғалар мен басқару инстанцияларын хабардар етіп қана қоймай, функцияларын да орындауға бағытталған комиссияның жұмысын көрсететін интернет желісінде мамандандырылған ресми сайт құру маңызды аспект болып табылады.

Комиссия жұмысының бастамашылығы жасыл экономиканы дамытудың ұлттық стратегиясын (доктрина, бағдарламаны немесе ұқсас деңгейдегі және ауқымдағы өзге де құжатты) әзірлеу үшін алғышарттар жасайды, бұл осы саладағы саясатты жоспарлы түрде іске асыруға, оған бүгінгі күні байқалып отырғандай шашыраңқы емес, жүйелі, теңгерімді сипат беруге, сондай-ақ осы мақсаттарға бөлінетін ресурстарды (кадрлық, технологиялық, материалдық-техникалық, табиғи, қаржылық және ақпараттық) шоғырландыруға мүмкіндік береді — деп, есептеймін.

Әдебиет:

1. БҰҰ конференциясы, Женева, 2011 жылғы 1 және 2 желтоқсан, «Жасыл» экономикаға көшу: тұрақты даму мүддесіндегі білімнің рөлі*.
2. Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике»
3. <https://ecogofond.kz/>
4. Шпинев Ю. С. «Жасыл» экономиканың құқықтық негіздері
5. Қолданбалы және іргелі зерттеулердің халықаралық журналы
6. <https://greenkaz.org/index.php/press-centr/novosti-v-strane/item/3106-zelenaya-ekonomika-kak-osoznannyy-vybor-kazakhstan>
7. <https://kapital.kz/economic/97568/zatraty-na-okhranu-okruzhayushchey-sredy-sokratilis-do-384-mlrd-tenge.html>

Бастауыш сынып оқушыларына сапалы білім беруде жаңа педагогикалық технологиялар мен әдістерді қолданудың ғылыми негіздері

Сенкубаев Сабыр Тәлиұлы, п. ф.к., профессор

Мухамет Гүлдәурен, магистрант

А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті (Қазақстан)

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларына білім беруде жаңа педагогикалық технологияларды қолданудың тиімді әдістері қарастырылған. Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық — коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Ақпараттық қоғамның негізгі талабы — оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық ойлау-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыру және оқушы элеуметінің ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу, яғни ақпараттық қоғамға бейімдеу.

Кілттік сөздер: технология, мультимедия, қашықтықтан оқыту, электронды оқулық.

Научные основы применения новых педагогических технологий и методов в качественном образовании младших школьников

Сенкубаев Сабыр Талиевич, кандидат педагогических наук, профессор;

Мухамет Гулдаурен, студент магистратуры

Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова (Казахстан)

В данной статье рассмотрены эффективные методы применения новых педагогических технологий в образовании младших школьников. Формирование информационного общества становится необходимым условием в условиях быстро развивающегося и широкого использования информационно — коммуникационных технологий для обмена данными, общения людей, отвечающих современным требованиям. Основное требование информационного общества — дать учащимся основы информационных знаний, развить логическое мышление-структурное мышление, сформировать навыки использования информационных технологий и воспитать умение адаптироваться к течению века и росту информационно-грамотного социума, т. е. адаптироваться к информационному обществу.

Ключевые слова: технология, мультимедиа, дистанционное обучение, электронный учебник.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11 — бабының 9 тармағында оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған [1].

Білім беру үрдісінде оқытудың жаңа технологияларын айқындайтын әдістемелік, педагогикалық басылымдармен танысу. Сабақта оқытудың жаңа технологияларын тиімді қолдана білу. Оқушының таным белсенділігін қалыптастыру барысында шығармашылық ізденістің тиімді жолдарын үйрету, білім сапасын көтеру. Ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімге ғана тән. Олай болса, білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру — бүгінгі заман талабы. Ақпараттық білімнің, орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлесімді ету және жаңа ақпараттық қоғамда ақпараттық технологияны пайдалану, ақпараттық мәдениетпен байланысын кеңейту мүмкіндіктері мол. Өркениеттің өсуі ақпараттық қоғамның қалыптасуымен тікелей байланысты екенін ескерсек, қазіргі кездегі білім мен техника-

ның даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын, жастардың белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін талап етеді [2].

Коммуникация — ақпаратты тасымалдап жеткізу әдістері мен механизмдерін және оларды жазып жинақтап жеткізу құрылғыларын қамтитын жалпы ұғым. Ақпараттық — коммуникациялық технологияны дамыту білім берудің бір бөлігі. Заман ағымына сай күнделікті сабаққа компьютер, электрондық оқулық, интерактивті тақта қолдану жақсы нәтиже беруде. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, On-line сабақтар арқылы іске асырылуда. Ақпараттық технология — қазіргі компьютерлік техника негізінде ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу және тасымалдау істерін қамтамасыз ететін математикалық және кибернетикалық тәсілдер мен қазіргі техникалық құралдар жиыны [3].

XXI ғасыр озық технологиялар ғасыры. Сондықтан білім беру жүйесінде жаңа технологияларды тиімді пайдалану заман талабы. Қазіргі кезде ақпараттық технология, қашықтан оқыту, мультимедиялық технологияның маңызы өте зор. Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын ғана емес, оның жеке бас тұлғасын, білім

алу арқылы азамат ретінде дамуын қойып отыр. Дәстүрлі оқыту білім алушыларға дайын, жаңаша оқыту технологиясы процесін ұйымдастыру, басқару және бақылау болып табылады. Жаңаша оқыту технологиясы белгіленген мақсатқа нәтижелі қол жеткізуді қамтамасыз етуде оқытудың формасы, әдістері мен құралдарын ашып көрсетіп, оқу бағдарламасында белгіленген оқытудың мазмұнын жүзеге асыру тәсілі. Оқытуды жаңаша ұйымдастыруда мына міндеттерді қамтуы тиіс:

1. Оқушыларды оқу үрдісін басқаруға қатыстыру;
2. Ұжымдық іс-әрекетті ортақ қарым-қатынас құралы ету;
3. Деңгейіне қарап саралап, ерекшелігіне қарап дара-лап оқыту.

Міне, осы міндеттерді қамтитын «ақпараттық оқыту жүйесі», «қашықтан оқыту жүйесі», «сын тұрғысынан ойлау» жүйесі білім алушылардың даму заңдылықтарын ескере отырып, теориялық ойлауға бағытталған іс-әрекет арқылы баланың жақын даму аймағында оқытады. Нақ осы мәселелерді жүзеге асыруға бағытталған оқыту технологияларының көпшілігі ұжымдық ой қызметі негізінде баланы өз іс-әрекетінің субъектісі етуге ұмтылады, мақсатты оқу іс-әрекеті барысында нақты оқу міндеттерін шеше отырып, даму педагогикалық ықпалдың алдын алатын іс-әрекеттік оқыту тәсілі арқылы балада ақпараттық және жалпы біліммен қатар, амалдар мен құндылықтар жиынтығын, біліктілігін қалыптастырады [4].

Әр жаңа технология, жобалар білім саласындағы жаңалықтардың басты мақсат, міндеттері бір-біріне жуық, мәндес болып келетіні бізге мәлім. Білім беру жүйесі тиімділігінің басты көрсеткіштерінің бірі — білім сапасы. Елбасының Қазақстан халқына Жолдауында «Қазақстанда адам капиталының сапалы өсуі бұл, ең алдымен, білім және денсаулық сақтау. Оқыту үдерісіне заманауи әдістеме мен технологияны енгізу, педагогикалық құрамның сапасын арттыру, біліктілікті растайтын тәуелсіз жүйені құру, жастар үшін білімге қолжетімділік аясын кеңейту қажет. Білім тек білім беріп қана қоймай, сондай-ақ алған білімін әлеуметтік бейімделу үдерісінде пайдалануға икемделуі керек» делінген [5].

Ақпараттық технология — ақпараттарды жинау, сақтау және өңдеу үшін бір технологиялық тізбекте біріктірілген

әдістер — технологиялық құралдардың жиынтығы. Оқыту үрдісінде ақпараттық технологияны қолдану білім сапасын жақсартуға көмектеседі. Сонымен бірге кейде қол жетпейтін көрнекіліктерді пайдалануға, білім мен мәліметтерді әртүрлі формада ұйымдастыруға, қажетті модульге тез арада қол жеткізуге көмектесе алады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 8-бап 7-тармағында: «Оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» міндеті қойылған [6].

Осылайша оқыту құралдарының бірі — электрондық оқулық. Ол оқушыларды даралай оқытуда жаңа информацияларды жеткізуге, сондай-ақ игерілген білім мен біліктерді тесттік бақылауға арналған программалық құрал. Білім беру жүйесінде электронды оқулықтарды пайдаланып, үлкен табыстарға жетуге болады. Электронды оқулықтарды пайдалану барысында оқушы екі жақты білім алады: біріншісі -пәндік білім, екіншісі — компьютерлік білім. Электронды оқулықтарды пайдалану оқушының өз бетінше шығармашылық жұмыс жасауына, теориялық білімін практикамен ұштастыруына мүмкіндік береді. Электронды оқулық арқылы оқушы көптеген қосымша материал ала алады, осы алған мәліметтерін компьютерден көргендіктен есінде жақсы сақтайды, өз бетінше жұмыс жасау қабілеті қалыптасады. Осылайша жас ұрпақты оқытуда инновацияны пайдаланудың — шығармашылық жетістіктің негізгі көзі [7].

Ойымызды қорытындылай келе, ұстаз үшін нәтижеге жету шәкіртінің білімді болуы ғана емес, білімді өздігінен алуы және алған білімдерін қажетіне қолдану болып табылады. Бүгінгі бала — ертеңгі жаңа әлем. Бүгінгі күні ақпараттар ағымы өте көп. Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, Он-лайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс. Заман талабына сай жаңа технология әдістерін үйрету, бағыт-бағдар беруші — мұғалімдерміз. Оқушылардың жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс. Осы үрдіспен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену ұстаздар қауымына зор міндеттер жүктелетінін ұмытпауымыз керек.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2011 жыл.
3. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
4. Ишанғалиева А. М. Құзыреттілік білім мен мүмкіндіктің бірігуі // Шетел тілін оқыту әдістемесі. — № 2. — 34-б.
5. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту — Қазақстан дамуының басты бағыты» атты халыққа жолдауы // Егемен Қазақстан., 2012. № 41–42 (27114). — 28 қаңт.
6. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы // Қазақстан мұғалімі. — 1999. — 23 шілде. — 2–5-б.
7. Мұхамбетжанова С. Т., Мелдебекова М. Т. Педагогтардың ақпараттық — коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «Дайыр Баспа», 2010 ж.

Қолданбалы есептердің бір класын шешу үшін нейрондық желілік технологияларды қолдану

Танирбергенов Еркожа Темирбекович, магистратура студенті
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан)

Статьяда автор нейрондық желі негізінде бейнені тану үшін модельді оқыту жұмыстары жүргізілген. Бет-әлпетті тану — бұл адамның бет-әлпетіне негізделген сәйкестендіру процесі. Бұл қазіргі кездегі ең танымал және кеңінен қолданылатын Биометрия әдістерінің бірі. Алайда, нақты уақыт режимінде бет-әлпетті танудың сенімді, тәуелсіз жүйелерімен байланысты проблемалар бар. Бұл зерттеу негізінен төрт бөліктен тұрады, атап айтқанда: бетті сурет арқылы тану, белгілерді алу, нейрондық желіні оқыту және тану. Бетті тану алгоритмі бетті берілген сурет арқылы анықтау үшін қолданылады. Бет бейнесінің ең пайдалы және ерекше ерекшеліктері Объектілерді алу сатысында алынады. Бет аймағы алдымен K2 ішкі топтарына бөлінеді, олардан жергілікті екілік шаблонның (LBP) гистограммалары алынады және нейрондық желіні оқыту үшін қолданылатын белгілердің бірыңғай векторына біріктіріледі. Тану кезеңінде бетті тануды оқытылған нейрондық желі жүзеге асырады.

Кілттік сөздер: Artificial neural network, бетті тану, жергілікті екілік үлгі.

Использование нейронных сетевых технологий для решения одного класса прикладных задач

Танирбергенов Еркожа Темирбекович, студент магистратуры
Казахский национальный университет имени аль-Фараби (г. Алматы, Казахстан)

В статье автором проведена работа по обучению модели распознаванию образов на основе нейронной сети. Распознавание лиц — это процесс идентификации, основанный на выражении лица человека. Это один из самых популярных и широко используемых в настоящее время методов биометрии. Однако существуют проблемы, связанные с надежными, независимыми системами распознавания лиц в режиме реального времени. Это исследование состоит в основном из четырех частей, а именно: распознавание лица по изображению, получение знаков, обучение нейронной сети и распознавание. Алгоритм распознавания лиц используется для идентификации лица по заданному изображению. Наиболее полезные и уникальные особенности изображения лица получаются на этапе извлечения объектов. Область лица сначала делится на подгруппы K2, из которых получают гистограммы локального двоичного шаблона (LBP) и объединяется в единый вектор признаков, используемых для обучения нейронной сети. Распознавание лица на этапе распознавания осуществляется обученной нейронной сетью

Ключевые слова: Artificial neural network, распознавание лица, локальный двоичный паттерн.

Кіріспе. Адамдар жеке өзін идентификация жасау адамның кел беті арқылы жүзеге асады. Адамның келбеті тек адамды тану үшін емес сонымен қатар эмоциялық тұрғыда қандай екенін анықтауға тура келеді. Бет-әлпетті тану, технологиялық күш дамыған сайын белсенді зерттеу саласына айналды. Бұл адамдар аутентификация жасау, құқық қорғау және т. б. салаларында қолданылады. Саусақ ізі мен ирис биометриясының басқа жүйелерінен айырмашылығы, бет-әлпетті тану байланыссыз, яғни қашықтықтан процесті жүзеге асыру арқасында айқын артықшылықтарға ие. Адамның келбетінің сурет бейнесі қашықтықтан түсіріп және бұл процесс адамның әрекеттесуін қажет етпейді. Осы жетістіктерге қарамастан, бетті тану компьютерлік көру зерттеулерінде белсенді тақырып болып қала береді. Бұл қазіргі заманғы жүйелерді салыстырмалы түрде бақыланытын жағдайлардың көмегімен жақсы жұмыс істейтіндігіне байланысты, бірақ әртүрлі факторлардың (мысалы түсіру бұрышы, жарықтандыру және т. б.) өзгеруіне байланысты сапасы төмеуден зардап шегеді [1]. Зерттеулердің мақсат-

тарының бірі осы факторлардан қорғау алатын сенімді жүйелерін дамыту болып табылады. Бетті танудың алғашқы қадамы, ол бетті кескіннен анықтау болса, ақпарат көздеріне суреттерді немесе бейнекадрларды жатқызуға болады. Бейнені тану қиын міндеттердің бірі болып табылады, себебі суреттер мен бейнекадрларда күрделі фон, бейненің әртүрлі позалары орын алуы мүмкін.

Алгоритмдер. Келтірілген жұмысымызда келесі алгоритмдер ұсынылған олар жергілікті екілік үлгілер (LBP) және жасанды нейрондық желі (ANN). Жергілікті екілік үлгілер компьютерлік көрудегі текстураларды жіктеу үшін қолданылатын қарапайым оператор немесе қуатты текстуралық дескриптор ретінде [2]. LBP операторы, кескіннің пикселдерін әр көршілес 3x3 пиксельдің айналасын орталық пиксель мәнімен салыстыру арқылы және нәтижені екілік сан ретінде түсіндіру арқылы белгілейді. Содан кейін таңбалардың гистограммасын, текстураның дескрипторы ретінде пайдалануға болады. Бұл жұмыста текстуралық дескрипторлар бет-келбетінің белгілерінің

векторы ретінде қолданылған және ол келесі (1) теңдеуде ұсынылған.

$$LBP_{N,R} = \sum_{i=0}^{N-1} s(n_i - n_c) 2^i, s(x) = \begin{cases} 1 & x \geq 0 \\ 0 & x < 0 \end{cases} \quad (1)$$

бұл жерде n_c орталық пиксельдің сұр мәні n_i көрші пикселдің сұр мәні. N көрші пиксельдің суммалық мәні, R көршілестік радиус, анықтама орталық пиксельден алыс орналасқан пикселдердің қашықтығы. $LBP_{1,8}$ операторын

белгілеу анықтамасы 1 пиксель радиусы және 8 іріктелген нүктелер осылайша белгілейміз. Тағы бір маңызды нәрсе — «біркелкі үлгілердің» анықтамасы. LBP біртекті ретінде анықталады, егер оның құрамында кемінде 1–0 немесе 0–1 қамтылуы керек, ол айналмалы бит жолы ретінде қараған кездегі ауысулар айтамыз. Солайша біз 8-биттік 00110000 және 00000000 біркелкі деп, ал 01010100 және 10011010 айта алмаймыз.

Сурет. 1. LBP шаблонны

Текстуралық кескіндермен жүргізілген тәжірибелерде біртекті өрнектер барлық өрнектердің 90% — нан азын құрайтынын байқады, көршілік ішіндегі (8,1) және шамамен 70% (16,2) көрсетті. Осылайша, барлық гетерогенді шаблондарға бір еркін санды тағайындау кезінде аз ақпарат жоғалады. 256 мүмкін болатын мәндерің 8 биттік үлгілерінен тек 58-і біртекті болғандықтан, бұл LBP гистограммаларын салу кезінде кеңістікті едәуір үнемдеуге мүмкіндік береді. $R = 1, N = 16$ біркелкі операторы ретінде $LBP_{16,1}^{u2}$ берілген.

Жасанды нейрондық желі алгоритімі (ANN) адамның биологиялық жүйке жүйесіне негізделген. ANN күрделі шаблондарды және болжау проблемаларын модельдеу үшін қолданылады. Олар сызықты емес және күрделі қатынастарды зерттеу және модельдеу қабілетіне ие болғандықтан, бұл өте маңызды, өйткені нақты өмірде кіріс және шығыс арасындағы көптеген қатынастар сызықты емес, күрделі болып табылады. Бастапқы кірістер мен олардың арасындағы байланысын зерттей отырып, ол көрінбейтін мәліметтер негізінде көрінбейтін қатынастарды шығара алады, бұл модельге көрінбейтін мәліметтер негізінде жалпылауға және болжауға мүмкіндік береді. ANN оқу процесі кері таралу алгоритмін қолданылған. Кері таралу — бұл тікелей басқарылуы қадағаланатын оқыту желісі айтамыз [3]. Тікелей байланысқан көп қабатты нейрондық желілер үш қабаттан тұрады: кіріс қабаты, жасырын қабат және шығыс қабаты. Қабаттар түйіндері деректерді тәуелсіз есептеуді жүргізеді және оларды келесі деңгейге өткізу арқылы шығысқа апарды. Қабат түйіндеріндегі деректерді есептеу бұл кіріс және шығыс мәндерінің өлшенген қосындысы болып табылады, ал түйіндердің шығуы шекті функция, сигмоидт тәрізді, гиперболалық активтендіру функциясымен арқылы жүзеге асады. Кіріс қабаттары активтендіру функциясын қолданбайтынын айтып кеткен дұрыс.

Шығыс мәні мақсаттық мәнмен салыстырылып және қателер есептеліп қайта жасырын қабаттарға салмақтарын реттеу үшін жіберіледі. Кері таралу және салмақты түзету процесі қате рұқсат етілген деңгейден төмен түскенге дейін жүзеге асырылады. Оқытудың бұл итерация процесі эпоха деп те аталады.

Дерекқорлар. Жергілікті аймақтың және желідегі адамдардың бет-келбетінің суреттерін қолдану негізінде құрылған дерекқорлар қолданылды. — 90° ден 90° қа дейінгі және 15° вариациясында орналасқан бейне қолданылған.

Әдіс. Python бағдарламалау тілінде «OpenCV», «PIL» және «scikit image» кескін өңдеу кітапханаларын қолдана отырып модельдер оқытылды. Viola — Jones негізінде Haar каскадталған алгоритм нейронның кіріс қабатында келбеттің кескінін анықтау үшін қолданылды.

Объектілерді алу алдында келесі процесс орын алады, оқыту іріктемелерін құру үшін қырларды алдын ала өңдеу орындалады.

1) Анықталған беттер сағат тілімен бұрылады (1°, 3°, 4°, 6°, 7°, 9°, 10°, 12°, 13°) сағат тіліне қарсы (1°, 2°, 4°, 5°, 7°, 8°, 10°, 11°, 13°) 846 оқыту үлгісін құрылды.

2) Бет $K^2 = 9$ кіші бөліктерге бөлінеді. Әрбір қосалқы аймақ үшін LBP мәні бірыңғай LBP операторын қолдана отырып есептеледі.

3) Есептелген біртекті LBP мәндерін қолдана отырып, LBP гистограммалары жасалады және бірыңғай белгілер векторына біріктіріледі

Бұл гистограммаларда пиксель деңгейіндегі шаблондар туралы ақпаратты қамтиды, ішкі қабаттардың гистограммалары беттің жалпы сипаттамасын құру үшін біріктіріледі. Бұл есептеу процесі барлық адамдар үшін жасалады және кейіннен нейрондық желіні оқыту үшін қолданылатын мәліметтер базасында сақталады. Біртекті LBP операто-

рын пайдалану кезінде бет бейнесінің әрбір кіші түрі үшін 12 мәннен тұратын гистограмма жасалды. Беттің әр гистограммасы үшін барлығы 108 мән жасалды.

Мақсатты мәндерді есептеу үшін Хи-квадрат қашықтықтың сәйкес келмеу өлшемі қолданылады. Мақсатты мәндер анықталған адамдардың гистограммаларын оқу үлгісінің гистограммаларымен салыстыру арқылы есептеледі. Хи-квадраттың төменгі қашықтық мәні ең жақсы деп саналады. Желінің шығысы қатені есептеу үшін мақсатты мәнмен салыстырылады және салмақты түзету үшін қайтадан таратылады.

Кіріс қабатының 108, 80 түйіні жасырын қабат үшін таңдалады, сондықтан желі тек беттің маңызды ерекшеліктерін жинақтай алады, 47 түйін шығыс қабаты үшін

әр адамға бір түйін ретінде таңдалды. Нейрондық желінің оқу жылдамдығы 0,3-ке тең болды, ал бастапқы салмақтар кездейсоқ есептелді. Активтендіру функциясы ретінде логарифмдік сигма тәрізді функция қолданылды. Оқыту кезеңдері 2000 эпохаға тең.

Қорытынды. 1 кестеде әрбір сынақ үлгісі үшін ANN оқу процесін көрсетеді. Жалпы 2000 эпоха жүргізілді. Нейрондық желінің өнімділігі 100 эпохада 17.03% — дан 1300 эпохада 91,75%-ға дейін өсті. 1300 эпохадан кейін өнімділік 90,76% деңгейінде қалды. 1300 эпохада ең жоғары орташа өнімділікке қол жеткізілді — 91,75%. ANN арқылы оқытуға жұмсалған жалпы уақыт 7 минутты құрады. Нәтижелер ANN деректерді жалпылап, көрінбейтін деректерді болжай алатындығын көрсетеді.

Кесте 1. Жұмыс тиімділігін бағалау

Эпоха	100	300	500	800
Сынақталды				
2°	11/36 23.4%	18/29 38.3%	32/15 68.1%	37/10 78.7%
5°	9/38 19.1%	16/31 34%	28/19 59.6%	35/12 74.5%
8°	8/39 17%	17/30 36.2%	21/26 44.7%	32/15 68.1%
11°	6/41 12.8%	11/36 23.4%	20/27 42.6%	31/16 66%
-3°	10/37 21.3%	16/31 34%	31/16 66%	38/9 80.9%
-6°	7/40 14.9%	15/32 31.9%	26/21 55.3%	33/14 70.2%
-9°	7/40 14.9%	15/32 31.9%	23/24 48.9%	29/18 61.7%
-12°	6/41 12.8%	13/34 27.7%	23/24 48.9%	29/18 61.7%
Сынақ уақыты (сек.)	20.85	20.99	20.86	21.01
Орташа%	17.03%	32.18%	54.26%	70.23%

Әдебиет:

1. Lian Hock Koh, Surendra Ranganath, and Y. V. Venkatesh, «An integrated automatic face detection and recognition system,» Pattern Recognition, стр. 1259–1273, 2002
2. Yongsheng Gao and Maylor K. H. Leung, «Face recognition using line edge map,» 24, ном. 6, стр. 764–779, июнь 2002.
3. Yongsheng Gao and Maylor K. H. Leung, «Face recognition using line edge map,» IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence. ном. 6, стр. 764–779, июнь 2002

Қазақстанның солтүстігінде қазан-ақпан айларындағы маусымдық ауа температурасының статистикалық құрылымы

Темірғалиева Аяжан Бердібекқызы, магистрант;

Жексенбаева Алия Қажыбекқызы, география ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы)

Атмосфераның жылу режимі температурамен сипатталады. Температура климаттың құрамдас бөлігі және оның негізгі сипаттамасы болып табылады, ол жер шарының әр нүктесінде үнемі өзгеріп отырады. Ауа температурасының тұрақтылығының адам өмірінде маңыздылығы зор. Жыл маусымдарына сәйкес ауа температурасының өзгеріп тұруы бұл қалыпты құбылыс. Ауа температурасының тым төмендеуі немесе тым жоғарылауы адамзат өміріне кері әсер етеді. Әр ендіктерде табиғат жағдайларына сәйкес абсолютті минималды және абсолютті максималды мәндері болады. Сол мәндерден температураның асып кетуі немесе төмендеп кетуі кей жағдайларда адам өліміне алып келеді. Сонымен қатар ауа температурасы жер бетінде өсімдіктердің географиялық таралуы, дамуы мен өсуіне үлкен әсер етеді.

Мақалада 1950–2020 жылдар аралығында Қазақстанда солтүстігінде орналасқан Астана, Атбасар, Көкшетау, Қостанай, Петропавл және Павлодар метеорологиялық станцияларындағы суық мезгілдегі ауа температурасының маусымдық өзгеру тенденциясы мен статистикалық сипаттамалары анықталды. Зерттеу барысында Қазақстанның солтүстік аймақтарында 1950–2020 жылдар аралығында температураның суық мезгілдегі өсу тенденциясы әр 10 жылда 0,3–0,5 °C шамасындағы өзгерісті құраған. Температураның максималды көрсеткіші 1983 жылы, ал минималды көрсеткіші — 1969 жылы байқалған. Солтүстік Қазақстан облысындағы температура таралуын қарастыру бойынша, қараша айында көп кездескен температураның минус 8,6÷минус 5,8 °C көрсеткіші Петропавл станциясында 26 жағдайда, ал қаңтар айында минус көп кездескен температураның минус 17,7÷минус 14,6 °C көрсеткіші Қостанай станциясында 26 жағдай байқалған. Жұмыс барысында Солтүстік Қазақстан облысында ірі аномалияларды қарастыра отырып, 2000 жылдардан бастап температураның көтерілгенін байқалады және ең ірі аномалия 2020 жылы 8,9 °C болған.

Түйін сөздер: температура, тренд, орташа квадраттық ауытқу, асимметрия, вариация, эксцесс, суық мезгіл.

Сезонная статистическая структура температуры на севере Казахстана в октябре-феврале

Темиргалиева Аяжан Бердибекқызы, студент магистратуры;
Жексенбаева Алия Кажибековна, кандидат географических наук, старший преподаватель
Казахский национальный университет имени аль-Фараби (г. Алматы)

Тепловой режим атмосферы характеризуется температурой. Температура является составной частью климата и его основной характеристикой, которая постоянно меняется в каждой точке земного шара. Большое значение в жизни человека имеет стабильность температуры воздуха. Изменение температуры воздуха в соответствии с сезонами года это нормальное явление. Слишком низкие или слишком высокие температуры воздуха негативно влияют на жизнь человечества. Каждая широта имеет абсолютные минимальные и абсолютные максимальные значения в соответствии с природными условиями. Превышение или понижение температуры этих значений в ряде случаев приводит к гибели людей. Кроме того, температура воздуха оказывает большое влияние на географическое распределение, развитие и рост растений на земле.

В статье выявлены статистические характеристики и тенденции сезонных изменений температуры воздуха в холодное время года на метеорологических станциях Астана, Атбасар, Кокшетау, Костанай, Петропавловск и Павлодар, расположенных на севере Казахстана в период с 1950 по 2020 годы. В ходе исследования установлено, что в северных регионах Казахстана в период с 1950 по 2020 годы тенденция к росту температуры в холодный период составляла изменение в пределах 0,3–0,5 °C каждые 10 лет. Максимальный показатель температуры наблюдался в 1983 году, а минимальный — в 1969 году. Учитывая распределение температур в Северо-Казахстанской области, в ноябре наиболее частая температура минус 8,6 ÷ минус 5,8 °C наблюдалась в 26 случаях на станции Петропавловск, а в январе наиболее частая температура была минус 17,7 ÷ минус 14,6 °C на станции Костанай в 26 случаях. В ходе работы с учетом крупных аномалий в Северо-Казахстанской области отмечается повышение температуры с 2000 года, а наибольшая аномалия в 2020 году составила 8,9 °C.

Ключевые слова: температура, тренд, стандартное отклонение, асимметрия, вариация, эксцесс, холодные сезоны.

Адамның биологиялық тіршілігі мен экономикалық белсенділігі климатқа және оның динамикасына қатты тәуелді. Соңғы жүз жылдағы климаттың өзгеруін және осы өзгерістердің себептерін зерттеу нәтижелерінен байқалған тенденциялар негізінен климаттың табиғи өзгергіштігімен байланысты емес екенін көрсетті. Ғалымдар климаттың соншалықты үлкен өзгеру мүмкіндігін жоққа шығармайды, сондықтан бұл проблема тек ғылыми қоғамдастықтың назарын аударып қана қоймай, сонымен қатар көптеген елдердің үкіметтері мен халықаралық ұйымдардың алаңдаушылығына айналды.

Бақыланатын климаттық параметрлер кешенімен сипатталады, оның ішіндегі жер бетіндегі ауа температурасы

мен жауын-шашын аймақ жағдайларының маңызды сипаттамалары және сонымен бірге адамның практикалық қызметі үшін ең маңызды болып табылады.

Ауа температурасының көпжылдық ауытқуларын зерттеу қазіргі география ғылымының өзекті міндеттерінің бірі болып саналады, себебі географиялық қабықтың құраушысы тіршілік жағдайымен және ландшафтардың дамуымен анықталады. Көпжылдық температура өзгерістерінің себептерін белгілеу ғылыми және практикалық маңызды мағынаға ие. Температура тербелісінің негізгі заңдылықтарын іздеп табу ұзақ мерзімді гидрометеорологиялық болжамдардың жетілдірілуіне және ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік туғызады [1].

Зерттеудің мақсаты мен міндеті

Зерттеу тақырыбының өзектілігі: Қазақстанның солтүстік өңіріндегі қазан-ақпан айларындағы ауа температурасының климаттық таралу ерекшеліктерін бағалау, ауылшаруашылығы, транспорттық тасымалдау салалары және де туризм, өнеркәсіптер мен өндіріс орындары секілді маңызды салаларда өзекті орын алады.

Зерттеу тақырыбының мақсаты: Қазақстанның солтүстік өңіріндегі 1950–2020 жж. қазан-ақпан айларындағы ауа температурасының климаттық таралу ерекшеліктерін айқындау және зерттеу, ауа температурасының экстремалды жылы және экстремалды салқын жылдар каталогын құрастыру.

Зерттеу тақырыбының міндеттері:

- Қазақстанның солтүстігінде қазан-ақпан айларындағы ауа температурасының өзгеру динамикасын талдау;
- Қазақстанның солтүстігінде қазан-ақпан айларындағы ауа температурасының статистикалық құрылымын талдау;
- Қазақстанның солтүстігінде қазан-ақпан айларындағы ауа температурасының экстремалды жылы және экстремалды салқын жылдарын айқындау.

Зерттеу нысаны, материалдары мен әдістері

Жұмысты зерттелу аймағы Солтүстік Қазақстан, яғни оның құрамына кіретін Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Ақмола және Қостанай облыстары. Аймақ батыстан шығысқа қарай 1300 км, ал оңтүстіктен солтүстікке 600 км созылып жатыр (1-сурет).

1 сур. Зерттеу аймағы

Зерттеу аймағы солтүстігінде Ресеймен шектеседі. Оның шекарасы Тобыл, Есіл, Обаған өзендерінің алабында, батыста Орал тауларының оңтүстік беткейлерінен, шығыста Ертістің жазық далаларына дейін орналасқан. Негізгі өзендеріне — Ертіс және оның екі сол саласы — Есіл мен Тобыл жатады.

Деректер көзі ретінде Солтүстік Қазақстан аймақтарындағы 1950–2020 жж. суық мезгілдері (қазан-ақпан айлары) үшін алынған температура көрсеткіштері қолданылды.

Статистикалық сипаттамалардың есептеулері 1950–2020 жылдар аралығында Солтүстік Қазақстанның барлық зерттелген станциялары үшін жүргізілді. Бастапқы мәліметтер ретінде температураның суық айлардағы орташа айлық мәндері пайдаланылып, орташа квадраттық ауытқу, эксцесс, асимметрия және вариация коэффициенттері есептелді [2–5].

Зерттеу нәтижелері және талқылаулар

Қазақстанның термикалық режимі негізінен үлкен ендіктік және республиканың физико-географиялық біртекті еместігіне әсерінен тез өзгертін радиациялық фактормен анықталады. Сонымен қатар, суық және жылы ауа массаларының шығарылуының қиын кезектесуінде көрінетін және олардың әр түрлі маусымдық барикалық жағдайларда өзара

әсер етуінде көрінетін атмосфера циркуляциясының әсері де маңызды. Осы факторлар Қазақстанның температуралық жағдайының үлкен әр түрлілігіне алып келеді. Алайда, республиканың климаты үшін жалпы және типтік үлкен контрастілікпен және маусымдық және жыларалық тербеліс шұғылдылығымен, мәнді тәуліктік және жылдық амплитудалармен сипатталатын ауа температурасының құрлықтық режимі болып табылады. Соңғы жылдары климаттық процестерде парниктік эффект ролі маңызды. Табиғи және антропогенді факторлардың араласуы климаттық өзгерулерге қиын болжанатын сипат береді [6].

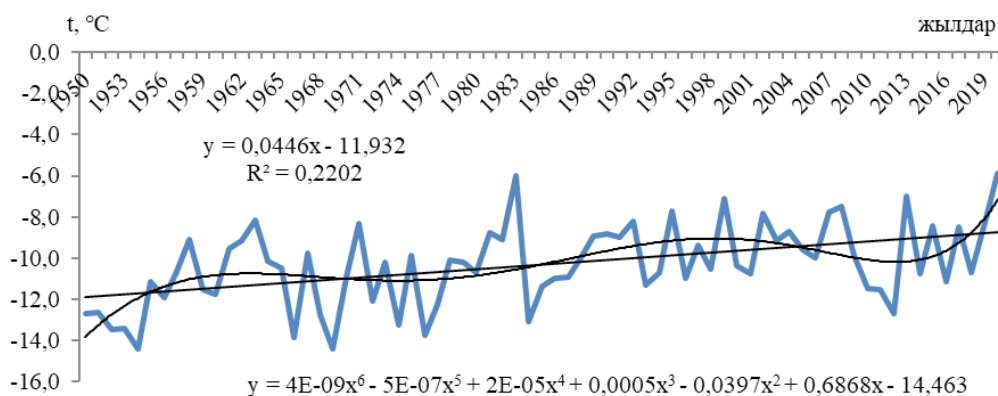
Бағытына қарай температуралардың шұғыл өзгерістерін зерттеулерді төрт категорияға бөлуге болады. Алғашқы категорияға ультраполярлық құбылыстар талдауы бойынша жұмыстар жатады. Яғни, ол температураның шұғыл өзгерістерін болжауда қолданылады. Ең алғаш болып бұл құбылыстарды Б. П. Мультиановскиймен қарастырылған. Ол антициклондық пайда болулардың ауыстыру жолдарын анықтап және олардың классификациясын берген. Ультраполярлық траектория бойынша антициклон енген кезде атмосфераның белдеулік циркуляциясы қатты бұзылады және соның әсерінен ауа райы тез өзгереді. Батыс бөлігінде жылу адвекциясы, ал шығыста суық адвекциясы қалыпта-

сады. Ал қыс мезгілінде бірінші жарты жылдықта ыстық, екіншісінде қатты аяз болады.

Екінші категория суық және жылу толқындары бойынша жұмыстарды қамтиды. Ондай жұмыстар аталған метеорологиялық құбылыстарды нақты зерттеуге және оларды болжауға мүмкіндік береді. Алғашқы зерттеулер климаттық аспектідегі жылу мен суық толқындарының анализіне арналады. Әсіресе, суық ауаның енуіне байланысты пайда болған үсіктер қарастырылды [7].

Жоғарыда айтылғанды ескере отырып, Қазақстанда ауа температурасының өзгеру тенденциясын зерттеу актуальды болып отыр. Солтүстік Қазақстан бойынша қазан-ақпан айларындағы ауа температурасының таралуы қарастырылды (2–7 суреттер) [8].

Төменде 2-суретте Солтүстік Қазақстан аумағындағы Петропавл станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары үшін ауа температурасының уақыттық жүрісі және өзгеру тенденциясы келтірілген.

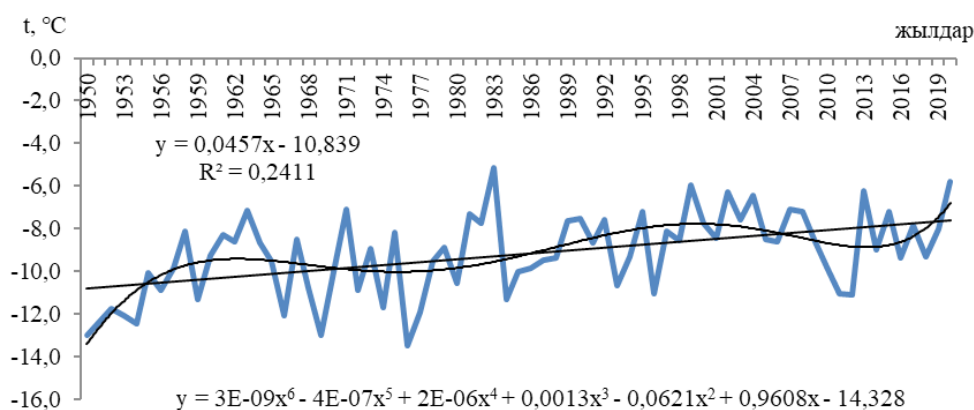
2 сур. Петропавл станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары бойынша ауа температурасының уақыттық жүрісі

2-суретте көрсетілгендей, Петропавл станциясы бойынша қазан-ақпан айлары үшін максималды температура көрсеткіші минус 6,0°C (1983 жылы), ал минималды температура көрсеткіші минус 14,4°C (1954, 1969 жылдары) байқалған. Тренд сызықтарына қарап, әр он жыл сайын температура көрсеткіші 0,4°C-ға өсіп отырған.

Қазақстан үшін М. Х. Байдал ауа температурасының плюс/минус 0, плюс/минус 5–10°C-ге өтуін (көктем мен күз мезгілінде) зерттеді. Атмосфералық даму процестері бойынша анықталған көктем мезгілі бойынша типтері анықталды. Қостанай облысының ауа температурасының

тұрақты өтуі бұл құбылыстардың ритмдігімен белгіленген. Н. М. Гавриленко Украинадағы көктем кезіндегі ауа температурасының өзгеруінің анализін жүргізді. Осының нәтижесінде көктемдегі белдеулік циркуляциясының келесі айларға өту кезіндегі күндердің өзара байланысы табылды [9].

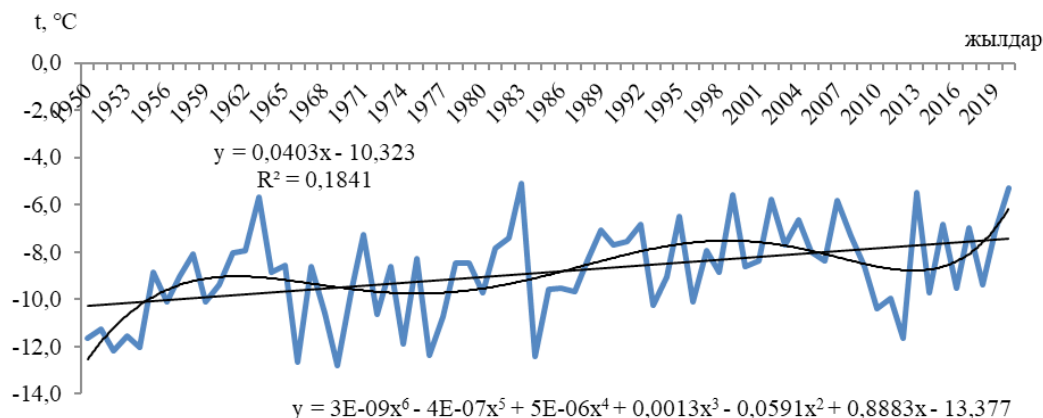
Солтүстік Қазақстан аумағындағы Қостанай станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары үшін ауа температурасының уақыттық жүрісі және өзгеру тенденциясы 3-суретте келтірілген.

3 сур. Қостанай станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары бойынша ауа температурасының уақыттық жүрісі

3-суретте көрсетілгендей, Қостанай станциясы бойынша қазан-ақпан айлары үшін максималды температура көрсеткіші-минус 5.2°C (1983 жылы), ал минималды температура көрсеткіші-минус 13.5°C (1976 жылы) байқалған. Тренд сызықтарына қарап, әр он жыл сайын температура көрсеткіші 0.5°C-ға өсіп отырған.

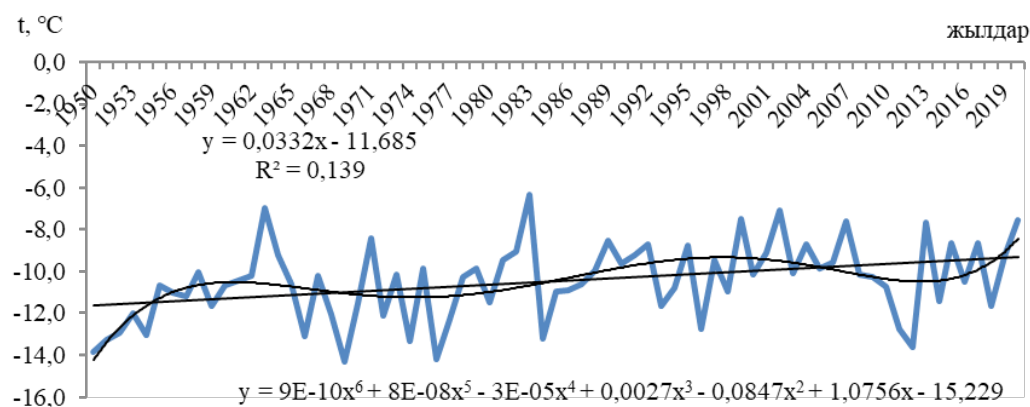
Солтүстік Қазақстан аумағындағы Көкшетау станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары үшін ауа температурасының уақыттық жүрісі және өзгеру тенденциясы 4-суретте келтірілген.

4 сур. Көкшетау станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары бойынша ауа температурасының уақыттық жүрісі

4-суретте көрсетілгендей, Көкшетау станциясы бойынша қазан-ақпан айлары үшін максималды температура көрсеткіші-минус 5.1°C (1983 жылы), ал минималды температура көрсеткіші-минус 12.8°C (1969 жылы) байқалған. Тренд сызықтарына қарап, әр он жыл сайын температура көрсеткіші 0.4°C-ға өсіп отырған.

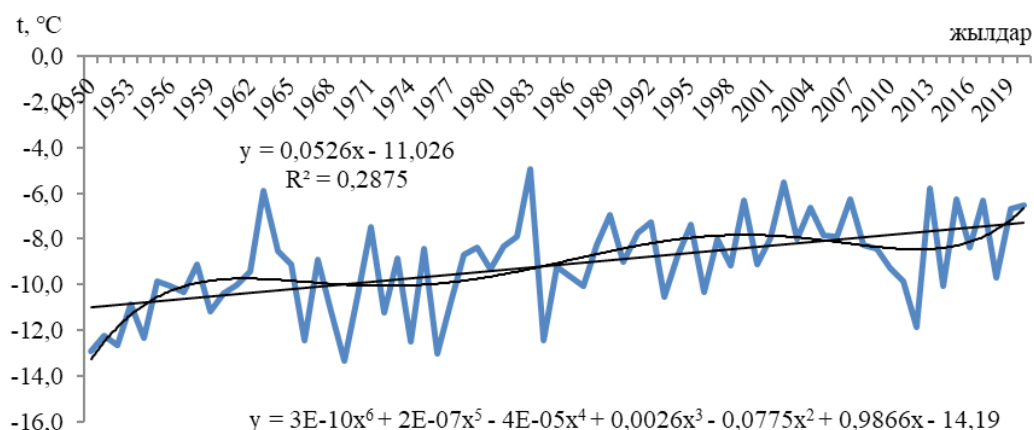
Солтүстік Қазақстан аумағындағы Атбасар станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары үшін ауа температурасының уақыттық жүрісі және өзгеру тенденциясы 5-суретте келтірілген.

5 сур. Атбасар станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары бойынша ауа температурасының уақыттық жүрісі

5-суретте көрсетілгендей, Атбасар станциясы бойынша қазан-ақпан айлары үшін максималды температура көрсеткіші-минус 6.3°C (1983 жылы), ал минималды температура көрсеткіші-минус 14.3°C (1969 жылы) байқалған. Тренд сызықтарына қарап, әр он жыл сайын температура көрсеткіші 0.3°C-ға өсіп отырған.

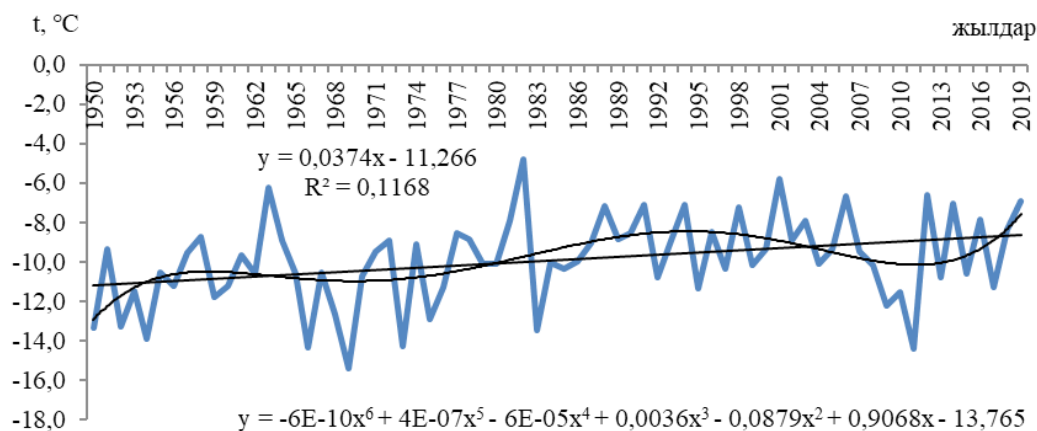
Солтүстік Қазақстан аумағындағы Астана станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары үшін ауа температурасының уақыттық жүрісі және өзгеру тенденциясы 6-суретте келтірілген.

6 сур. Астана станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары бойынша ауа температурасының уақыттық жүрісі

6-суретте көрсетілгендей, Астана станциясы бойынша қазан-ақпан айлары үшін максималды температура көрсеткіші-минус 4.9 °С (1983 жылы), ал минималды температура көрсеткіші-минус 13.4 °С (1969 жылы) байқалған. Тренд сызықтарына қарап, әр он жыл сайын температура көрсеткіші 0.5 °С-ға өсіп отырған.

Солтүстік Қазақстан аумағындағы Павлодар станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары үшін ауа температурасының уақыттық жүрісі және өзгеру тенденциясы 7-суретте келтірілген.

7 сур. Павлодар станциясы бойынша 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айлары бойынша ауа температурасының уақыттық жүрісі

7-суретте көрсетілгендей, Павлодар станциясы бойынша қазан-ақпан айлары үшін максималды температура көрсеткіші-минус 4.8 °С (1982 жылы), ал минималды температура көрсеткіші-минус 15.4 °С (1969 жылы) байқалған. Тренд сызықтарына қарап, әр он жыл сайын температура көрсеткіші 0.4 °С-ға өсіп отырған.

Қорыта келгенде, Қазақстанның солтүстік аймақтарында 1950–2020 жылдар аралығында ауа температурасының суық мезгілдегі өсу тенденциясы әр 10 жылда 0,3–0,5 °С шама-сындағы өзгерісті құраған.

Е. А. Чистякова Шығыс Сібір мен Таяу Шығыста зерттеу жұмыстарын жүргізген болатын. В. Ф. Козельцова мен

Д. А. Педь ауа температурасының 0 °С-ден плюс/минус 5 °С-ге өтуін Батыс Сібір мен Солтүстік Қазақстанның еуропалық бөлік территорияларында зерттеді. В. Ф. Козельцова жазықтарын аномалдық деңгейіне қарай жіктеді. Соның нәтижесінде синоптикалық жағдайлар анықталып, типтік карталары құрастырылды. Тұрақты өтулердің үш схемасы ұсынылған. Бірінші схемада ауа температурасы өтулерінің мезгілдері арасындағы байланыс, ал екіншісінде атмосферадағы циркуляция ауысуларының ерекшеліктері есепке алынған. Үшіншісінде алғашқы екі схеманы анықтай түсетін әдіс-тәсілдер қолданылған. Төртінші, соңғы категорияға ыстық пен қатты аяз бойынша зерттеулер жатады.

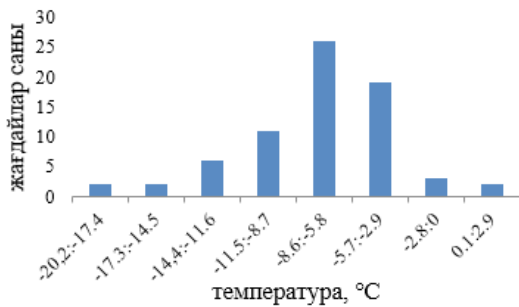
Бұл құбылыстар жайында зерттеулер салыстырмалы түрде өте аз жүргізілген. Ең алғаш ыстық мезгілді анализдеген А. И. Воейков. Ол екі пайда болу түрлерін көрсетті: жылы жел және күн сәулелері әсерінен. Кейінірек, О. Н. Лебедева қыс айларында КСРО-ның еуропалық бөлігі территорияларын зерттеді (желтоқсан, қаңтар, ақпан айларын) [10,11].

Солтүстік және Орталық Қазақстанның көп бөлігінде минус 20 °С-ден төмен ауа температураларымен күндер саны 50–60 күн, ал Шығыс Қазақстанның таулы аудандарында 80–100 күннен асады. Мұнда төмен ауа температурасымен аз күндер саны солтүстікте қорғалған таулы аудандарында (Баянауыл), оңтүстікке қарай ашық таулы жоталарда (Бектауата), орталықтағы өндіріс орындарында бақыланады. Соңғы жағдайда И. А. Гольцберг зерттеулері бойынша, суық ауаның ағыстар еркін атмосферада жылы ауа алмастырумен бақыланады.

Батыс және Оңтүстік Қазақстанда орташа минус 20 °С-ден төмен ауа температурасы орташа 2–63 күнді құрайды, сонымен қатар аумақтың оңтүстік бөлігінде мұндай күндер саны 2–10 күннен аспайды. Бұл жерде айтарлықтай дәрежеге тұрғылықты жердің ендігі және станциялардың орналасқан ықпал етеді [12].

Ауа температурасының таралуы туралы нақты түсінік олардың таралу гистограммасы арқылы беріледі. Сол себепті күз (қараша) және қыс (қаңтар) айларындағы Петропавл, Қостанай, Астана және Павлодар метеорологиялық станцияларындағы ауа температурасының таралу гистограммасы кескінделді.

Төменде 8-суретте Петропавл және Қостанай станциялары бойынша қараша айындағы ауа температурасының таралу гистограммасы берілген.

Петропавл станциясы

Қостанай станциясы

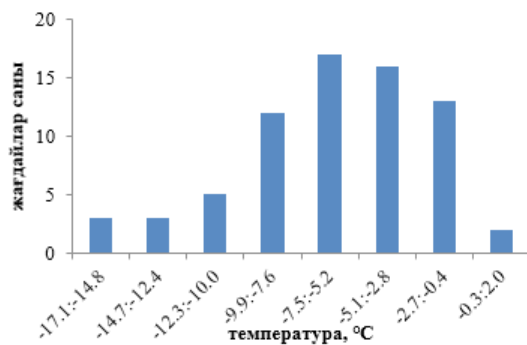
8 сур. Петропавл және Қостанай станцияларында қараша айында ауа температурасының таралуы

8-суретте көрсетілгендей, Петропавл станциясында -8.6÷-5.8 °С температура аралығында 26 жағдай байқалып, ал минус 20.2÷17.4, минус 17.3÷14.5, 0.1÷2.9 °С температура аралықтарында тек 2 жағдай саны байқалған.

Қостанай станциясында 24 жағдай минус 6.9÷4.2 °С температура аралығында 24 жағдай байқалып, ал 1 жағдай

1.5÷4.2 °С температура аралығында байқалған. Сонымен қатар минус 15.3÷12.6 °С температура аралығында жағдайлар саны байқалмаған.

Төменде 9-суретте Астана және Павлодар станциялары бойынша қараша айындағы ауа температурасының таралу гистограммасы берілген.

Астана станциясы

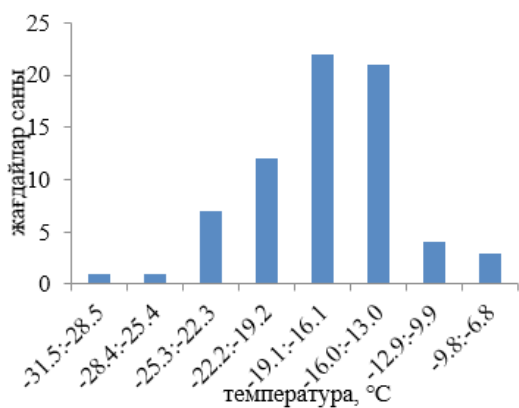
Павлодар станциясы

9 сур. Астана және Павлодар станцияларында қараша айында ауа температурасының таралуы

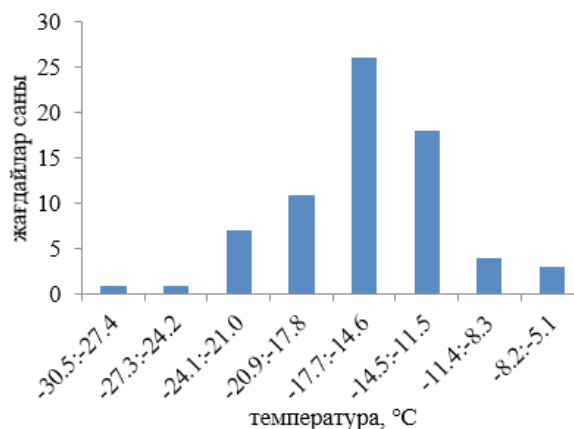
9-суретте көрсетілгендей, Астана станциясында 17 жағдай минус 7.5÷5.2°C температура аралығында байқалып, ал 2 жағдай минус 0.3÷2.0°C температура аралығында байқалған. Павлодар станциясында 19 жағдай минус

7.7÷5.3°C температура аралығында байқалып, ал 1 жағдай минус 0.2÷2.2°C температура аралығында байқалған.

Төменде 10-суретте Петропавл және Қостанай станциялары бойынша қаңтар айындағы ауа температурасының таралу гистограммасы берілген.

Петропавл станциясы

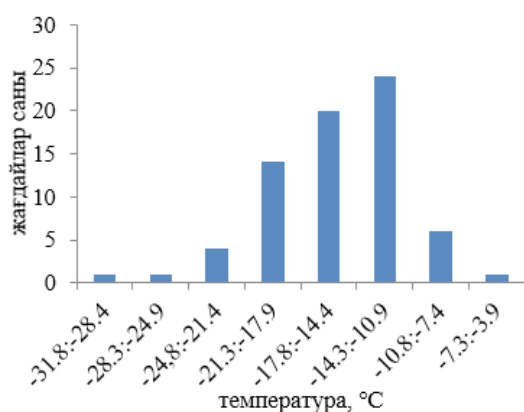
Қостанай станциясы

10 сур. Петропавл және Қостанай станцияларында қаңтар айының ауа температурасының таралуы

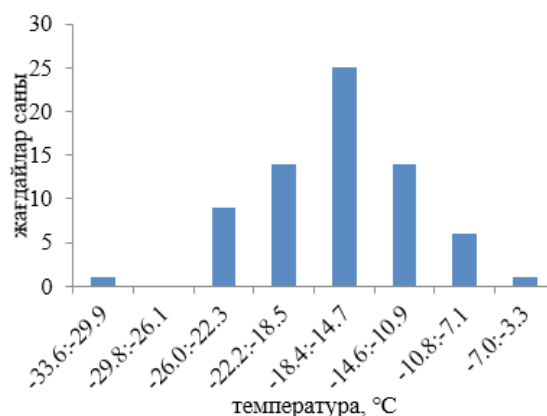
10-суретте көрсетілгендей, Петропавл станциясында 22 жағдай минус 19.1÷16.1°C температура аралығында байқалып, ал 1 жағдай минус 31.5÷28.5, минус 28.4÷25.4°C температура аралығында байқалған. Қостанай станциясында 26 жағдай минус 17.7÷14.6°C температура ара-

лығында байқалып, ал 1 жағдай минус 30.5÷27.4, минус 27.3÷24.2°C температура аралықтарында байқалған.

Төменде 11-суретте Астана және Павлодар станциялары бойынша қаңтар айындағы ауа температурасының таралу гистограммасы берілген.

Астана станциясы

Павлодар станциясы

11 сур. Астана және Павлодар станцияларында қаңтар айының ауа температурасының таралуы

11-суретте көрсетілгендей, Астана станциясында 24 жағдай минус 14.3÷10.9°C температура аралығында байқалып, ал 1 жағдай минус 31.8÷28.4, минус 28.3÷24.9, минус 7.3÷3.9°C температура аралықтарында байқалған. Павлодар станциясында минус 18.4÷14.7°C температура аралығында 25 жағдай байқалып, ал 1 жағдай минус 33.6÷29.9 және минус 7.0÷3.3°C температура аралықтарында байқалған. Ал минус 29.8÷26.1°C температура аралығында мүлдем жағдайлар байқалмаған.

Бақылау деректерін климатологиялық өңдеудің негізгі міндеті — қарастырылып отырған аймақтың климаттық ерекшеліктерін дұрыс сипаттайтын климаттық көрсеткіштерді алу. Мұндай көрсеткіштер ретінде: орташа мән, орташа квадраттық ауытқу, асимметрия, эксцесс және вариация коэффициенттері есептелді [13].

Қазақстанның солтүстік өңіріндегі 1950–2020 жылдар аралығындағы ауа температурасының статистикалық сипаттамалары келесі кестеде көрсетілген (3-кесте).

1 кесте. Қазақстанның солтүстік өңіріндегі 1950–2020 жылдар аралығындағы ауа температурасының статистикалық сипаттамалары

Станция	Ай	$\bar{x}$	σ	A_s	E_x	C_v	$X_{орт}$ (клим. ан.)
1	2	3	4	5	6	7	8
Петропавл	қазан	3.0	2.3	-0.38	1.32	76	2.1
	қараша	-7.4	3.9	-0.68	0.59	52	-8.0
	желтоқсан	-13.9	3.9	-0.53	-0.08	29	-15.0
	қаңтар	-17.3	4.1	-0.45	0.35	24	-17.9
	ақпан	-16.0	4.1	-0.05	0.11	25	-16.6
Қостанай	қазан	3.9	2.2	-0.71	2.29	56	3.8
	қараша	-5.8	3.4	-0.65	1.38	59	-6.0
	желтоқсан	-12.7	3.6	-0.39	-0.43	29	-12.7
	қаңтар	-16.1	4.1	-0.50	0.55	26	-16.1
	ақпан	-15.3	4.0	-0.26	0.18	26	-15.3
Көкшетау	қазан	3.4	2.3	-0.40	1.48	66	3.1
	қараша	-6.3	3.8	-0.70	0.63	60	-6.8
	желтоқсан	-12.0	4.0	-0.42	1.56	33	-13.2
	қаңтар	-15.0	4.1	-0.62	0.59	27	-15.7
	ақпан	-14.5	4.1	-0.09	-0.50	28	-15.1
Атбасар	қазан	-7.2	3.6	-0.59	0.07	51	2.5
	қараша	-14.0	3.6	-0.66	0.44	26	-7.7
	желтоқсан	-17.4	4.4	-0.49	0.38	25	-14.9
	қаңтар	-17.4	4.4	-0.49	0.38	25	-17.8
	ақпан	-16.8	3.8	-0.11	0.01	23	-17.3
Астана	қазан	3.6	2.3	-0.43	1.78	64	2.8
	қараша	-6.2	3.8	-0.57	-0.17	61	-7.1
	желтоқсан	-12.5	3.6	-0.84	0.90	29	-13.9
	қаңтар	-15.5	5.0	1.16	6.66	32	-16.8
	ақпан	-15.1	4.0	-0.15	0.13	27	-16.3
Павлодар	қазан	3.6	2.1	-1.25	2.91	58	3.6
	қараша	-6.8	4.0	-0.56	-0.21	60	-7.3
	желтоқсан	-13.5	5.9	2.61	15.1	43	-14.1
	қаңтар	-17.1	4.7	-0.39	0.40	27	-17.1
	ақпан	-16.1	4.2	-0.15	-0.33	26	-16.6

1-кестеде көрсетілгендей, Қазақстанның солтүстік өңіріндегі 1950–2020 жылдар аралығындағы қазан-ақпан айларында ауа температурасының орташа айлық мәндері минус 17,4 (Атбасар станциясы) пен 3,9°C (Қостанай станциясы) аралығында ауытқиды.

Орташа квадраттық ауытқу мәндері барлық қарастырылған станциялар бойынша бір-біріне жақын болып келеді. Бұл ауытқушылық көрсеткіші станциялар бойынша 2,1–5,9°C мәндері аралығында болған.

Асимметрия коэффициенті бойынша теріс асимметрия басым байқалған. Бұл теріс асимметрия -0,05- (-1,25) мәндері аралығында ауытқыған. Ал оң асимметрия Павлодар станциясында желтоқсан айында 2,6 мәнімен және Астана станциясында қаңтар айында 1,2 мәнімен байқалған. Асимметрия мәндерінің басым көпшілігі орташа түрде байқалса, ал әлсіз түрде Петропавл, Көкшетау, Астана, Атбасар, Павлодар станцияларында тек ақпан айында байқалған.

Эксцесс коэффициенті көбінесе оң таңбада, яғни таралу үшкір төбелі болғанын айтуға болады. Бірақ теріс мәндер де байқалған. Теріс мәндер Петропавлда -0,08 мәнімен (желтоқсан айында), Қостанайда -0,43 мәнімен (желтоқсан айында), Көкшетауда -0,50 мәнімен (ақпан айында), Астанада -0,17 мәнімен (қараша айында), Павлодарда -0,21 мәнімен (қараша айында), - 0,33 мәнімен (ақпан айында) байқалып, тегіс төбелі таралу болған.

Вариация коэффициенті есептеулер бойынша станцияларда 23–76% аралығында таралған. Яғни бұл мәндер коэффициенттің көбінесе жоғарғы маңызды вариация түрінде болғанын көрсетеді. Әрі кестедегі вариация мәндеріне қарай отырып, әлсіз вариацияның байқалмағанын көруге болады.

Температура өрісінің аномалиясын зерттеу зерттеу үшін Н. А. Багровтың критерийлері қолданылады.

Бұл критерий зерттелетін аумақтағы ауа температурасының аномалия деңгейін көрсетеді. Көбінесе ол 1 мәніне

жақын келеді. Егер, $K \geq 1,15$ болса ірі аномалия байқалып, ал $K \leq 0,75$ болса, аномалия кіші (мұндай шектік мәндер үлкен статистикалық материалдар үшін келтірілген) болады [14].

В. Г. Сальников, Г. К. Турулина, С. Е. Полякова Қазақстан аймағындағы экстремалды ауа температурасының өзгерісін зерттеді. Оларға қатты ыстық, қатал қыс жатады және олар жыл сайын қоғамға экономикалық және әлеуметтік зардабын тигізеді. Табиғи ресурстарды толығырақ пайдалануға көздеген қоғам оларды игеруге көп қаражатты жұмсайды, сол үшін қоршаған ортаның күрт бұзылу жағдайларына байланысты. Температуралық жағдайлар ауыл шаруашылығының өнімділігі мен жағдайын анықтайды. Бұл кезде ең алдымен, экстремалды көрсеткіштер маңызды [15].

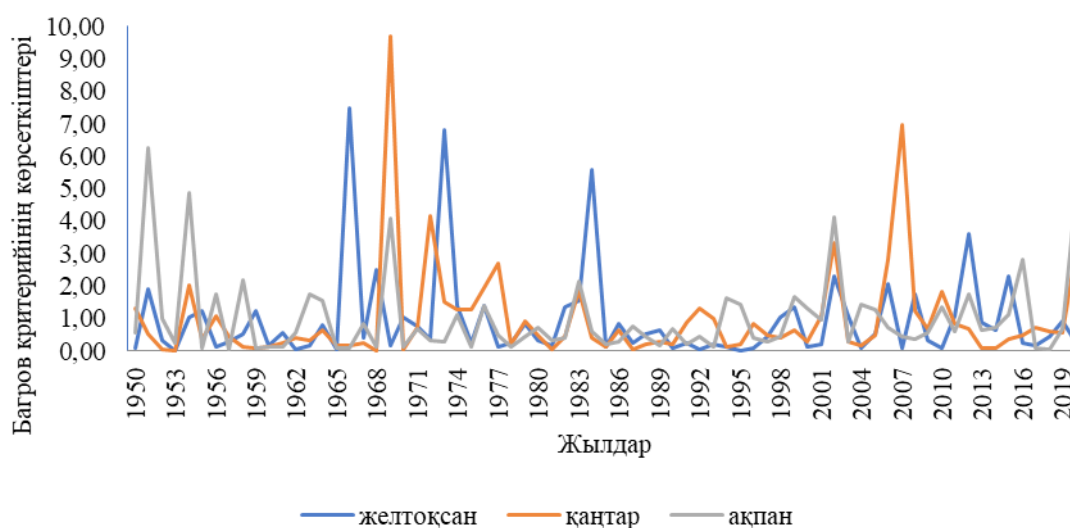
Кейбір ғалымдар суық және жылу толқындарын болжауды уақыт ерекшелігімен байланыстырады. Ю. Б. Храбов болжауларды бір ай негізінде жүргізуді ұсынған. М. А. Дуйцева мен Д. А. Педь суық және жылу толқындарының ерекшеліктерін Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы (КСРО) территориясының бөлігінде қаңтар және шілде айларында зерттеген және ауаның орташа айлық температурасы аномалиясымен байланысын орнатты. Анықталған байланыс регрессияны құруға мүмкіндік туғызды. Температураның тез өзгеруі ($\Delta t \geq 5 \text{ }^\circ\text{C}$) көрсетілген синоптикалық процестер анықталды. Атмосфераның белдеулік циркуляциясының белсенділігін есепке ала отырып, бұл құбылыстарды болжау ұсыныстары берілген [16].

Д. А. Педь, В. П. Зорина, А. В. Попов ауа температурасының ірі аномалияларын (ΔT), олардың өзгергіштігіне байланысты ошақтарын зерттеді. Ірі аномалиялардың жоғарғы

қайталанушылығы $|\Delta T| \geq 5 \text{ }^\circ\text{C}$, әдетте, құрлықтар үстінде болатыны анықталды. Максималды қайталанушылығы байқалатын аймақтар оң және теріс мәндерінде де бірдей. Екі белгісінің ошақтары жылдық жүріске ие, ал олардың таралуы жер бетінің ерекшеліктеріне тәуелді. Қатты аяз да метеорологиялық құбылыс болып табылады. Сонымен қатар адамдарға қауіпқатер төндіреді. Қазақстан территориясындағы абсолютті минималды температура минус $30 \text{ }^\circ\text{C}$ -тан минус $57 \text{ }^\circ\text{C}$ дейін барады. Әсіресе Солтүстік, Орталық және Шығыс Қазақстанда байқалады. Қазақстан территориясындағы абсолютті минимум 1893 жылы Атбасар бекетінде анықталған 15 (минус $57 \text{ }^\circ\text{C}$). Бағытына қарай температуралардың шұғыл өзгерістерін зерттеулерді төрт категорияға бөлуге болады. Алғашқы категорияға ультраполярлық құбылыстар талдауы бойынша жұмыстар жатады. Яғни ол температураның шұғыл өзгерістерін болжауда қолданылады [17].

Сонымен қатар, Е. Г. Апасова және т. б. солтүстік жарты шардың жеке аудандары үшін ауа температурасының аномалдылығын К критерийі көмегімен анықтады. К аномалдылық алқабының көлеміне бағынышты Т келесі класстарға бөлінген: әлсіз, орташа және үлкен немесе кіші және үлкен (едәуір, ірі және экстремалды). М. Г. Мкртчян дәл осы критерий көмегімен аномалды алқаптың инерциясын, сонымен қатар екі метеоэлемент алқаптары арасындағы аномалдылықты зерттеді [18].

Төменде 12-суретте, Солтүстік Қазақстан аумағындағы алты станция бойынша 1950–2020 жылдар аралығындағы қыс айлары (желтоқсан, ақпан, қаңтар) үшін Багров критерийінің мәндері келтірілген.

12 сур. Солтүстік Қазақстан аумағындағы станциялар бойынша 1950–2020 жылдар аралығындағы қыс айлары үшін Багров критерийінің мәндері

12-суретте көрсетілгендей, Багров критерийінің мәні бойынша желтоқсан айында 1951, 1955, 1959, 1966, 1968, 1973, 1974, 1976, 1982, 1983, 1984, 1999, 2002, 2006, 2008, 2012, 2015 жылдары, қаңтар айында 1950, 1954, 1969, 1972,

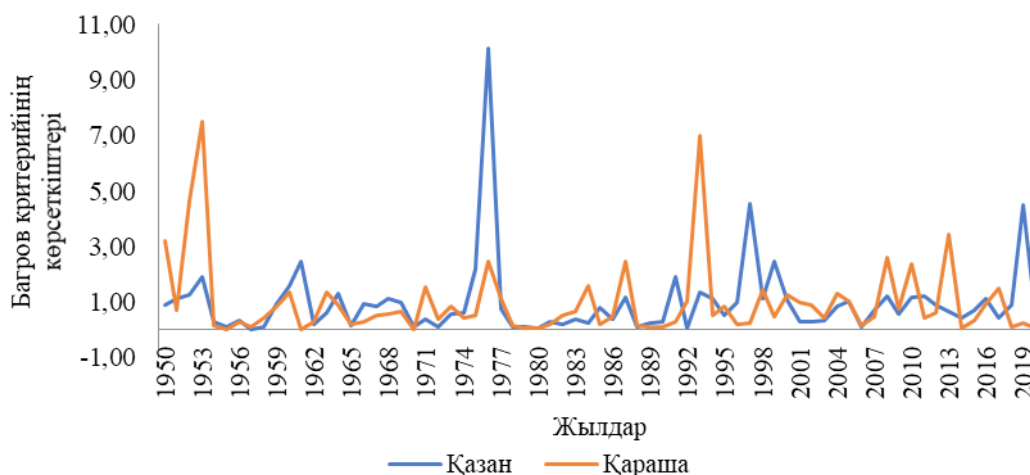
1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1983, 1992, 2002, 2006, 2007, 2008, 2010, 2020 жылдары, ақпан айында 1951, 1954, 1956, 1958, 1963, 1964, 1969, 1976, 1983, 1994, 1995, 1999, 2000, 2002, 2004, 2005, 2010, 2012, 2016, 2020 жылдары шектік мәннен асқан.

Қыс айларындағы қарастырған жетпіс жылдағы Багров критерийінің ең жоғарғы мәні желтоқсан айы үшін 1966 жылы 7,48 көрсеткіште, қаңтар айы үшін 1969 жылы 9,71 көрсеткіште, ақпан айы үшін 1951 жылы 6,24 көрсеткіште болған. Ал ең төменгі Багров мәні 2018 жылы ақпан айында

0,03 көрсеткішінде, 1953 жылы желтоқсан және қаңтар айларында 0,02 көрсеткішінде болған.

Төменде 13-суретте, Солтүстік Қазақстан аумағындағы алты станция бойынша 1950–2020 жылдар аралығындағы күз айлары (қазан, қараша) үшін Багров критерийінің мәндері келтірілген.

13 сур. Солтүстік Қазақстан аумағындағы станциялар бойынша 1950–2020 жылдар аралығындағы күз айлары үшін Багров критерийінің мәндері

13-суретте көрсетілгендей, Багров критерийінің мәні бойынша қазан айында 1951, 1952, 1953, 1960, 1961, 1964, 1976, 1987, 1991, 1993, 1997, 1999, 2008, 2010, 2011, 2019 жылдары, қараша айында 1950, 1952, 1953, 1960, 1963, 1971, 1976, 1984, 1987, 1993, 1998, 2000, 2004, 2008, 2010, 2013, 2017 жылдары шектік мәннен асқан. Қарастырған күз айларындағы

Багров критерийінің ең жоғарғы мәні қазан айы үшін 1976 жылы 10,14 көрсеткіште, қараша айы үшін 1953 жылы 7,51 көрсеткіште болған. Ал ең төменгі мәні 1957 жылы қазан айында 0,03 көрсеткіште, 1970 жылы қараша айында 0,02 көрсеткішінде болған.

2 кесте. Солтүстік Қазақстан аумағындағы 1950–2020 жылдарындағы суық айлардағы ауа температурасының ірі аномалияларының орташа мәндері

Қазан	Аномалия	Қараша	Аномалия	Желтоқсан	Аномалия	Қаңтар	Аномалия	Ақпан	Аномалия
Жыл	ΔТ	Жыл	ΔТ	жыл	ΔТ	жыл	ΔТ	жыл	ΔТ
1951	-2,6	1950	-6,7	1951	5,7	1950	-4,7	1951	-2,9
1952	-2,7	1952	-8,1	1955	-4,0	1954	-6,2	1954	-8,7
1953	-3,2	1953	-10,2	1959	-4,4	1969	-13,7	1956	-5,2
1960	-3,1	1960	-4,2	1966	-11,3	1972	-8,3	1958	5,9
1961	-3,1	1963	4,3	1968	-6,4	1973	-5,1	1963	5,2
1964	-1,5	1971	4,6	1973	9,4	1974	-3,3	1964	-4,8
1975	-2,7	1976	-4,1	1974	-4,3	1975	4,9	1969	-8,1
1976	-7,0	1984	-4,0	1976	-4,1	1976	3,2	1976	-4,6
1987	-2,6	1987	-4,5	1982	4,8	1977	-5,9	1983	4,2
1991	2,8	1993	-8,2	1983	2,1	1983	5,6	1994	-3,5
1993	-1,3	1998	-4,2	1984	-8,0	1992	5,0	1995	3,8
1997	4,0	2000	-2,5	1999	4,1	2002	7,6	1999	5,2
1999	1,9	2004	4,2	2002	-4,7	2006	-4,4	2000	4,2
2008	2,7	2008	5,6	2006	5,2	2007	8,6	2002	7,6
2010	2,5	2010	4,9	2008	3,1	2008	-4,1	2004	2,8
2011	1,4	2013	6,1	2012	-5,6	2010	-5,7	2005	-4,2
2019	0,5	2017	4,3	2015	5,8	2020	7,5	2010	-4,2

Қазан	Аномалия	Қараша	Аномалия	Желтоқсан	Аномалия	Қаңтар	Аномалия	Ақпан	Аномалия
								2012	-4,2
								2016	6,4
								2020	8,9
Орташа “-”ΔТ	-3,0	Орташа “-”ΔТ	-5,7	Орташа “-”ΔТ	-6,6	Орташа “-”ΔТ	-6,1	Орташа “-”ΔТ	-5,5
Орташа “+”ΔТ	2,3	Орташа “+”ΔТ	4,9	Орташа “+”ΔТ	5,0	Орташа “+”ΔТ	6,1	Орташа “+”ΔТ	5,4

2-кестеде көрсетілгендей, Орташа “-”ΔТ-ның ең төменгі мәні қаңтар айында минус 6,6 °С болған, ал Орташа “+”ΔТ-ның ең жоғарғы мәні де 6,1 °С қаңтар айында байқалған. Бес суық айлар бойынша “-”ΔТ-ның ең төмен мәні минус 13,7 °С 1969 жылы қаңтар айында, ал ең жоғарғы мәні 9,4 °С 1973 жылы желтоқсан айында байқалған. Кестеге қарап отырып, 2000 жылдардан бастап температураның көтерілгенін байқауға, яғни суық айлардың өткен ғасырдағы көрсеткіштеріне қарағанда жылырақ болғанын көруге болады.

М. Х. Байдал мен А. А. Серебрякова Қазақстандағы суық мезгіл кезіндегі суық толқындардың климаттық ерекшеліктерін зерттеді. Осының нәтижесінде жылу және суық толқындары жиі кездесетін уақыт аралықтары болатыны анықталды. Климатынан өзге, олар циркуляциялық жағдайлар мен олардың пайда болуын да зерттеді. Суықтың климаттық толқындары циркуляцияның екі суық типінің сандық қайталануымен анықталатыны көрсетілген. Жылдың бір уақыт мезгіліндегі суық толқындарының белсенділігі әр жылы әртүрлі болады. Бұның өзі атмосфера циркуляциясының ерекшеліктерін айқындайды [20].

3 кесте. Солтүстік Қазақстан аумағындағы 1950–2020 жылдарындағы суық мезгілдегі аса жылы жылдар каталогы

Айлар	Жылдар
Қазан	1991, 1997, 1999, 2008, 2010, 2011, 2019
Қараша	1963, 1971, 2004, 2008, 2010, 2013, 2017
Желтоқсан	1951, 1973, 1982, 1983, 1999, 2006, 2008, 2015
Қаңтар	1975, 1976, 1983, 1992, 2002, 2007, 2020
Ақпан	1958, 1963, 1983, 1995, 1999, 2000, 2002, 2004, 2016, 2020

3-кестеде көрсетілгендей, аса жылы жылдардың қазан айындағы аномалия 0,5–4,0 °С, қараша айындағы аномалия 4,2–6,1 °С, желтоқсан айындағы аномалия 2,1–9,4 °С, қаңтар айындағы аномалия 3,2–8,6 °С, ақпан айындағы аномалия 2,8–8,9 °С аралықтарында өзгерген. Аса жылы жылдар көрсеткіштері бойынша ең жоғарғы аномалия көрсеткіші қазан айы үшін 1997 жылы 4,0 мәнінде, қараша айында 2008

жылы 5,6 мәнінде, желтоқсан айында 1973 жылы 9,4 мәнінде, қаңтар айында 2007 жылы 8,6 мәнінде, ақпан айында 2020 жылы 8,9 мәнінде болған. Ал жалпы қарастырған 1950–2020 жылдар аралығы үшін аса жылы жылдардың ең жоғарғы аномалия көрсеткіші 2020 жылдың ақпан айына тиесілі, оның мәні 8,9 °С.

4 кесте. Солтүстік Қазақстан аумағындағы 1950–2020 жылдарындағы суық мезгілдегі қатаң суық жылдар каталогы

Айлар	Жылдар
Қазан	1951, 1952, 1953, 1960, 1961, 1964, 1975, 1976, 1987, 1993
Қараша	1950, 1952, 1953, 1960, 1976, 1984, 1987, 1993, 1998, 2000
Желтоқсан	1955, 1959, 1966, 1968, 1974, 1976, 1984, 2002, 2012
Қаңтар	1050, 1954, 1969, 1972, 1973, 1974, 1977, 2006, 2008, 2010
Ақпан	1951, 1954, 1956, 1964, 1969, 1976, 1994, 2005, 2010, 2012

4-кестеде көрсетілгендей, қатал суық жылдардың қазан айындағы аномалия минус 1,3- минус 7,0 °С, қараша айындағы аномалия минус 2,5- минус 10,2 °С, желтоқсан айындағы аномалия минус 4,0- минус 8,0 °С, қаңтар айындағы аномалия минус 3,3- минус 13,7 °С, ақпан айындағы аномалия минус 2,9- минус 8,7 °С аралықтарында өзгерген. Қатал

суық жылдар көрсеткіштері бойынша ең жоғарғы аномалия көрсеткіші қазан айы үшін 1976 жылы минус 7,0 мәнінде, қараша айында 1953 жылы минус 10,2 мәнінде, желтоқсан айында 1966 жылы минус 11,3 мәнінде, қаңтар айында 1969 жылы минус 13,7 мәнінде, ақпан айында 1954 жылы 8,7 мәнінде болған. Ал жалпы қарастырған 1950–2020 жылдар

аралығы үшін қатал суық айлардағы ең жоғарғы аномалия көрсеткіші 1969 жылдың қаңтар айына тиесілі, оның мәні минус 13,7 °С.

Қорытынды

Қазақстанның солтүстігінде 1950–2020 жылдардың қазан-ақпан айларында ауа температурасының маусымдық статистикалық құрылымы бойынша зерттеу жұмыстарын жүргізе келе келесідей қорытындылар жасалынды:

- өзгеру тенденциясы бойынша ауа температурасы 0,3–0,5 °С аралығында өзгеріп отырған. Максималды температура көрсеткіші 2020 жылы, ал минималды температура көрсеткіші 1969 жылы байқалған.
- ауа температурасының қараша айындағы таралуында $-7.5 \div -5.2$ °С аралығында жағдайлар саны көп болса, — $17.1 \div -12.8$ °С, — $0.2 \div 2.0$ °С аралығында байқалған жағдайлар саны аз болған. Ал қаңтар айындағы таралуында $-17.7 \div -10.9$ °С аралығында жағдайлар саны жоғары болса, — $30.5 \div -26.1$ °С, — $7.0 \div -5.1$ °С аралығында жағдайлар саны аз болған.
- аса жылы жылдардың қазан айындағы аномалия 0,5–4,0 °С, қараша айындағы аномалия 4,2–6,1 °С, желтоқсан айындағы аномалия 2,1–9,4 °С, қаңтар

айындағы аномалия 3,2–8,6 °С, ақпан айындағы аномалия 2,8–8,9 °С аралықтарында өзгерген. Аса жылы жылдар көрсеткіштері бойынша ең жоғарғы аномалия көрсеткіші қазан айы үшін 1997 жылы 4,0 мәнінде, қараша айында 2008 жылы 5,6 мәнінде, желтоқсан айында 1973 жылы 9,4 мәнінде, қаңтар айында 2007 жылы 8,6 мәнінде, ақпан айында 2020 жылы 8,9 мәнінде болған.

- қатал суық жылдардың қазан айындағы аномалия минус 7,0 — минус 1,3 °С, қараша айындағы аномалия минус 10,2 — минус 2,5 °С, желтоқсан айындағы аномалия минус 8,0- минус 4,0 °С, қаңтар айындағы аномалия минус 13,7- минус 3,3 °С, ақпан айындағы аномалия минус 8,7 — минус 2,9 °С аралықтарында өзгерген. Қатал суық жылдар көрсеткіштері бойынша ең жоғарғы аномалия көрсеткіші қазан айы үшін 1976 жылы минус 7,0 мәнінде, қараша айында 1953 жылы минус 10,2 мәнінде, желтоқсан айында 1966 жылы минус 11,3 мәнінде, қаңтар айында 1969 жылы минус 13,7 мәнінде, ақпан айында 1954 жылы 8,7 мәнінде болған.

Әдебие:

1. Атмосфера земли. Сборник. — Л.: Госкультпросветиздат, 1953. — 76 с.
2. Агроклиматический справочник по Северо-Казахстанской области. — Л.: Гидрометеоздат, 1958. — 128 с.
3. Агроклиматический справочник по Кокчетавской области. — Л.: Гидрометеоздат, 1958. — 128 с.
4. Агроклиматический справочник по Кустанайской области. — Л.: Гидрометеоздат, 1958. — 148 с.
5. Агроклиматический справочник по Павлодарской области. — Л.: Гидрометеоздат, 1958. — 130 с.
6. А. С. Утешов Климат Казахстана. — Л.: Гидрометеоздат, 1959. — 366 б.
7. Б. П. Мультиановский. Влияние центров действия атмосферы на погоду ЕТР в теплое время года. — Л.: Гидрометеоздат, 1915. — Вып. 3. — 97 с.
8. Pogodaiklimat.ru интернет желісі
9. Байдал М. Х. Циркуляционные факторы климата. — В кн.: Климат Казахстана. Л., Гидрометеоздат, 1959. — 336 с.
10. В. Ф. Козельцева, А. Д. Педь. Вероятность избыточного увлажнения на Европейской территории СССР, в Западной Сибири и Северном Казахстане // Труды Гидрометцентра СССР. — 1984. — Вып. 254. — 17–29 с.
11. А. И. Воейков. Влияние топографических условий на средние температуры зимы, при антициклонах. — Л.: Гидрометеоздат, 1882. — 241 с.
12. Гольцберг И. А. Микроклимат СССР. Л., Гидрометеоздат, 1967. 284 с.
13. Лакин Г. Ф. Биометрия. Учебное пособие для биол. спец. вузов, 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Высшая школа, 1990. — 352 с.
14. Багров Н. А., Мякишева Н. И. Некоторые характеристики аномалий средних месячных температур воздуха. — // Труды ММЦ, 1966, вып.9, с 3–17.
15. В. Г. Сальников, Г. К. Турулина, С. Е. Полякова. Изменчивость экстремальных температур воздуха на территории Казахстана // Вестник КазНУ им. аль-Фараби, 2010. — 234 с.
16. Дуйцева М. А., Педь Д. А. Особенности волн холода и тепла на Европейской территории СССР // Труды ЦИП. — 1963. — Вып. 123. — 34–62 с.
17. Педь Д. А., Зорина В. П., Попов А. В. О прогнозе аномалии средней месячной температуры воздуха с учётом особенностей термического состояния
18. Апасова Е. Г. Об аномальности средней месячной температуры воздуха на Европейской территории СССР, Западной Сибири и Северном Казахстане в холодное полугодие. // Труды Гидрометцентра СССР, 1972, вып. 93, Б. 3-П.
19. Чичасов Г. Н. О пространственно-временной структуре крупных аномалий термического режима в Казахстане // Труды КазНИИ, 1987. В.96. — С.47–63.

20. М. Х. Байдал, А. А. Серебрякова. Климатические особенности волн холода в Казахстане в холодное время года // Труды КазНИГМИ. — 1955. — № 5. — 51–59 с.

Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдылары мен қабілеті

Тұнғатова Нұргүл Әмірханқызы, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы;
Жүнісова Ултай Жылқайдарқызы, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қазақстан)

Берілген мақалада бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдылары мен қабілетінің өзекті мәселелері қарастырылады.

Кілт сөздер: дағдылар, қабілет, құзіреттілік.

Коммуникативные навыки и умения младших школьников

Тунгатова Нургуль Амирхановна, магистр педагогических наук, старший преподаватель;
Жунусова Ултай Жылқайдаровна, магистр педагогических наук, преподаватель
Кызылординский университет «Болашақ» (Казахстан)

В данной статье рассматриваются актуальные проблемы коммуникативных навыков и умений младших школьников.

Ключевые слова: навыки, умения, компетентность.

Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдылары мен қабілеттерін қалыптастыру өзекті мәселе болып табылады. Дағдылар мен қабілеттердің қалыптасу дәрежесі балаларды оқытудың тиімділігіне ғана емес, олардың әлеуметтенуі мен жеке даму процесіне де әсер етеді. Дағдылар мен қабілеттер іс-әрекетте қалыптасады, ал оның коммуникативті ерекшеліктері сабақта да, сабақтан тыс уақытта да оқушылардың қарым-қатынас процесінде қалыптасады және жетіледі.

Орта мектептің қазіргі кезеңде дамуында әдістемелік тұрғыда ғылыми қауымдастық коммуникативтік бағыт қағидаларына мән береді. Бұл қағидада бағдарлау бірқатар мақсаттарға қол жеткізуді қамтиды, олардың негізгісі өз пікірлерінің берілуін және басқа адамдардың идеяларын түсінуді қамтамасыз ету болып табылады.

Бастауыш мектеп жасында бала тиімді қарым-қатынас құралдарын игере бастайды, фрустрациялық қарым-қатынас жағдайын шешу мәселесіне тап болады. Мектеп ұжымында ол түрлі әдістерді, ересектермен де, құрдастарымен де өздерінің ерікті қабілеттеріне сүйене отырып, қарым-қатынас түрлерін бейсаналық түрде қолдануға көптеген мүмкіндіктер иеленеді. Кіші мектеп оқушысының қарым-қатынасы әлеуметтік қатынастар мектебіне айналады [1].

Коммуникативтік дағдылар мен қабілет коммуникативтік құзыреттілікпен өзара тығыз байланысты. Өз кезегінде В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова және В. М. Погольша дәйектеуінше [2, 330–331 бб.], коммуникативтік құзыреттілік жаңа әлеуметтік құрылымдарда жеткілікті

дағдыларды, қарым-қатынастағы мәдени нормалар мен шектеулерді, қарым-қатынас саласындағы әдет-ғұрыптар, дәстүрлер, этикет туралы білімді, әдептілікті сақтауды, тәрбиелеуді, ұлттық, таптық менталитетке тән және мамандық аясында көрінетін коммуникативті құралдарға бағдарлауды қалыптастырады.

Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативті дағдыларының құрылымына мына компоненттер кіреді [3]:

- эмпатия (қарым-қатынас процесінде эмоционалды байланыс орнатуға деген ұмтылыс, сұхбаттасушының эмоционалды жағдайын сезіну қабілеті);
- креативті-іс-әрекеттік (жаңа қарым-қатынас жағдайларында бұрын алған коммуникативті білімдерін, қабілетін, дағдыларын қолдана білу, қарым-қатынастың әлеуметтік мақұлданған формаларын өз бетінше құру, ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынаста бастама көтеру, жанжал жағдайларында сыни тұрғыда әрекет ету, қарым-қатынастың әртүрлі жағдайларында ауызша және вербалды емес қарым-қатынас құралдарын қолдану, эмоционалды көріністерді реттеуге деген ұмтылыс);
- бағалау-рефлексивті (қарым-қатынас процесінде жеке қасиеттері мен іс-әрекеттерін бағалау, қарым-қатынас кезіндегі өзге адамдардың іс-әрекеттері мен қасиеттерін дұрыс қабылдау және бағалау мүмкіндігі).

Сондықтан бастауыш мектепте оқушылар мен мұғалім арасындағы өнімді қарым-қатынас үшін жағдай жасау қажет. Баланы мектепте сәтті оқыту үшін келесі компо-

ненттер қажет деп ойлаймыз: ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынастың қажеттілігі; вербалды және бейвербалды қарым-қатынас құралдарын меңгеру; ынтымақтастыққа эмоционалды оң көзқарас; әңгімелесушіні тыңдай білу. Демек, бастауыш сынып оқушыларының дағдылары мен қабілеті оқушы сұрақтарға жауап беруді, сұрақтар қоюды, диалог жүргізуді, оқығанды баяндауды, тыңдауды үйренген жағдайда қалыптасады.

Г. М. Андреева қарым-қатынастың үш жағының бір-біріне сәйкес келетін дағдыларының 3 тобын анықтайды: коммуникативтік, перцептивтік және интерактивтік. Қарым-қатынастың коммуникативтік жағы қарым-қатынастың мақсаттарын, түрткілерін, құралдары мен ынталандыруларын, қарым-қатынас жағдайына сәйкес ойларды нақты жеткізе білуді, дәлелдер келтіруді, тұжырымдарды талдауды қамтамасыз етеді. Басқа топ қарым-қатынастың перцептивтік жағына сәйкес келеді және эмпатия, рефлексия, өзіндік рефлексия, тыңдау және есту қабілеті, ақпаратты дұрыс түсіну, сөздің астарын түсінуді қамтиды. Үшінші топқа қарым-қатынастың интерактивті жағы жатады. Бұл топ қарым-қатынастағы рационалды және эмоционалды факторлардың арақатынасы, қарым-қатынастың өзін-өзі ұйымдастыруы, әңгіме, жиналыс өткізу, қызығушылық таныту, талап қою, ынталандыру, жазалау, жанжал жағдайларында қарым-қатынас жасау қабілеті арқылы қамтамасыз етіледі [4].

Демек, бастауыш мектепте оқушылар келесі коммуникативтік дағдылар және қабілетпен ерекшеленеді: қарым-қатынас жағдайына сәйкес хабарлама мәтінін ұйымдастыра білу; кері байланыс алу мүмкіндігі; коммуникативтік кедергілерді жеңе білу; қарым-қатынас процесінде жағымды эмоционалды және психологиялық ахуалды түсіне білу; ынтымақтастықты ұйымдастыра білу; белсенді тыңдау мүмкіндігі; қарым-қатынастағы адамдардың мінез-құлқын қабылдау және бағалау, оның жағдайын, қалауы мен мінез-құлқын түрткілерін бейвербалды көріністер арқылы тану, жеке тұлға ретінде басқаның бейнесін құру; жағымды әсер қалдыру мүмкіндігі.

Әдебиет:

1. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. — М.: Академия, 2003. — 456 с.
2. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение. — СПб.: Питер, 2001. — 544 с.
3. Сергеева Г. Л. Коммуникативные способности детей // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://urok.1sept.ru/articles/666363>
4. Андреева Г. М. Принцип деятельности и исследование общения // Общение и деятельность. — Прага, 1981.
5. Дёмешева А. С. Язык как средство социализации младшего школьника // Педагогическое образование в России. — 2015. — № 3. — С. 100–103.
6. Сачкова М. Е. Специфика межличностных отношений младших школьников // Ярославский педагогический вестник. Психолого-педагогические науки. — 2011. — № 2. — С. 252–256.

Бастауыш мектеп жасында әлеуметтену әлеуметтік рөлдерді игеруге қажетті құралдар жүйесін игеру, өзін мәдениеттің тасымалдаушысы ретінде тану және елдің тілдік кеңістігінің бірлігі мен әртүрлілігі туралы алғашқы идеяларды қалыптастырумен сипатталады [5, 101 б.].

Әлеуметтену де тұлғааралық қарым-қатынаспен тығыз байланысты деп ойлаймыз. Бастауыш сынып оқушыларының құрдастарымен тұлғааралық қарым-қатынасын зерттеушілер мектеп сыныбының топ ішіндегі ерекшеліктерін ашатын қатынастардың үш түрін қамтитын құрылымға сәйкес қарастырады [6]:

- оқу қызметі және кез келген басқа бірлескен қызмет процесінде туындайтын өзара тәуелділіктің ресми іскерлік қатынастары;
- кіші мектеп оқушылары ортақ мүдделер негізінде бір топтың мүшелері ретінде әрекет ететін өзара қызығушылықтың бейресми тұлғааралық қатынастары;
- ұнату, эмоционалды байланыс және бірлескен құмартушылық негізінде дамитын таңдамалы сипаттағы тұлғааралық қатынастар.

Бастауыш сынып кезіндегі мектеп жасы ұлдар мен қыздар арасындағы қарым-қатынас орнатудың өнері, коммуникативті және сөйлеу дағдыларын игеру, әлеуметтік жағдайларды ажырату тәсілдерін меңгеруге ықпал жасайтын әлеуметтік мінез-құлқы тәрбиелеу мен қалыптастырудағы белсенді оқытудың оңтайлы кезеңі. Осы кезеңде бастауыш сынып оқушыларының қоршаған әлемді және өзін-өзі білетін, осы дүниеде өз тәжірибесін жинақтайтын белсенді субъект ретінде даму әлеуеті сапалы жаңа деңгейде жүзеге асырылады. Өзінің мінез-құлқындағы танымдық түрткілер мен мүдделердің қалыптасқан саласының, іс-әрекеттің ішкі жоспарының болуымен, өз іс-әрекеттерін құрдастарымен үйлестіру, олардың іс-әрекеттерін әлеуметтік мінез-құлық нормаларымен реттеу қабілетімен, өз іс-әрекетінің нәтижелері мен мүмкіндіктерін жеткілікті түрде бағалау қабілетімен сипатталады.

Молодой ученый
Международный научный журнал
№ 16 (411) / 2022

Выпускающий редактор Г. А. Кайнова
Ответственные редакторы Е. И. Осянина, О. А. Шульга, З. А. Огурцова
Художник Е. А. Шишков
Подготовка оригинал-макета П. Я. Бурьянов, М. В. Голубцов, О. В. Майер

За достоверность сведений, изложенных в статьях, ответственность несут авторы.
Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов материалов.
При перепечатке ссылка на журнал обязательна.
Материалы публикуются в авторской редакции.

Журнал размещается и индексируется на портале eLIBRARY.RU, на момент выхода номера в свет журнал не входит в РИНЦ.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ФС77–38059 от 11 ноября 2009 г.,
выдано Федеральной службой по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций (Роскомнадзор).
ISSN-L 2072-0297
ISSN 2077-8295 (Online)

Учредитель и издатель: ООО «Издательство Молодой ученый»
Номер подписан в печать 04.05.2022. Дата выхода в свет: 11.05.2022.
Формат 60 × 90/8. Тираж 500 экз. Цена свободная.

Почтовый адрес редакции: 420140, г. Казань, ул. Юлиуса Фучика, д. 94А, а/я 121.
Фактический адрес редакции: 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.
E-mail: info@moluch.ru; <https://moluch.ru/>
Отпечатано в типографии издательства «Молодой ученый», г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.